dr. o. JERKO BAKOTIN
franjevac

OPĆI UVOD U SVETO PISMO

ZADAR
1962

21780

Dr o. Jerko Bakotin
franjevac

opći uvod u sveto pismo

ZADAR 1962.

NIHIL OBSTAT

dr. Celestin Tomić, v.r.
censor deputatus
Zagreb, 1o.listopada 1961.

"NIHIL OBSTAT"

Provincijalat franjevačke
provincije Sv.Jeronima
ZADAR
Br.599/61. od 27.rujna 1961.

IMPRIMATUR

Nadbiskupski ordinarijat
ZADAR
Broj 1284/1961. od 13.X.1961.

+ Mate Garković
nadbiskup.

Izdali i umnožili na vlastitom ciklostilu
slušači Visoke bogoslovske škole u Zadru-
Trg 27.III 1941. br. 2.

ZADAR 1962.

BEZGRJEŠNOJ,
PRIJESTOLJU MUDROSTI
posvećuje autor

K IZDANJU OVIH SKRIPTA

Poticaj na izdanje ovih skripta nije bio njihova originalnost ili njihova naročita naučna vrijednost. Potpisani ne pretendira ni na jedno ni na drugo. Pravi poticaj bio je praktična korist za studente teologije kojima se na ovaj način rješava za njih jedan dosta težak problem udžbenika i pruža im se bolja mogućnost slijediti i usvajati izlaganja profesora. Negdašnja izdanja Uvoda u Sveto pismo od naših vrsnih bliblićara Dr. Josipa Volovića (Zagreb 1903) i Dr. Rudolfa Vimera (Zagreb 1903) davno su iscrpljena. U nemogućnosti tiskanja putem skripta podržavaju biblijski studij ove vrste veleučena Gospoda sveučilišni profesori Dr. Maksimilijan Lah i Dr. Janko Oberški. Već postojećim njihovim skriptima pridružujem i ja svoje upotpunjenje najnovijom literaturom koja mi je došla pod ruke.

Interes najviših crkvenih predstavnika i velečasne Gospode svećenika i teologa za ove skripte najbolji je znak uvijek novog osjećanja potrebe literature ove vrste. Ujedno najbolji znak kako naši crkveni krugovi ne stoje po strani velikim biblijskim istraživanjima u naše doba.

Dok zahvaljujem preuzv. Gospodi biskupima i velečasnoj Gospodi svećenicima i teolozima kao i prijateljima na moral-

noj podršci u ovome pothvatu, na poseban način imam da zahvalim preuzvišenome zadarskome Ordinariju, nadbiskupu Mons. Mati Garkoviću kao i njegovu pomoćnome biskupu Mons. Mariju Oblaku koji su preuzeli skrb oko izdanja ovih skripta.

U ZADRU, na spomendan Kraljice
Karmela 1961.

Dr. O. Jerko Bakotin, franjevac

NAZIV SVETIH KNJIGA I KRATICE

1. Mojsijeva	(1 Mojs.)
2. Mojsijeva	(2 Mojs.)
3. Mojsijeva	(3 Mojs.)
4. Mojsijeva	(4 Mojs.
5. Mojsijeva	(5 Mojs.)
Jozuina	(Joz.)
Sudaca	(Sud.)
Rutina	(Rut)
1. Kraljeva	(1 Kr.)
2. Kraljeva	(2 Kr.)
3. Kraljeva	(3 Kr.)
4. Kraljeva	(4 Kr.)
1. Dnevnika	(1 Dnev.)
2. Dnevnika	(2 Dnev.)
1. Ezdrina	(1 Ezdr.)
2. Ezdrina	(2 Ezdr.)
Tobijina	(Tob.)
Juditina	(Jud.)
Esterina	(Est.)
1. Makabejaca	(I Mkb.)
2. Makabejaca	(2 Mkb.)
Jobova	(Job.)
Psalama	(Ps.)
Poslovica	(Psl.)
Propovjednik	(Prop.)
Pjesma nad pjesmama	(Pj.n.pj.)
Mudrosti	(Mudr.)
Sirahova	(Sir.)
Izaijina	(Iz.)
Jeremijina	(Jer.)
Jeremijine tužaljke	(Tuž.)

Baruhova	(Bar.)
Ezekijelova	(Ez.)
Danijelova	(Dan.)
Ozejeva	(Oz.)
Joelova	(Joel.)
Amasova	(Am.)
Abdijina	(Abd.)
Jonova	(Jon.)
Mihejina	(Mih.)
Nahumova	(Nah.)
Habakukova	(Hab.)
Sofonijina	(Sof.)
Agejeva	(Ag.)
Zaharijina	(Zah.)
Malahijina	(Mal.)

E v a n đ e l j a:

Matejevo	(Mt.)
Markovo	(Mk.)
Lukino	(Lk.)
Ivanovo	(Iv.)

Djela apostolska (Dap)

P o s l a n i c e

Rimljanima	(Rm.)
1. Korinćanima	(1 Kor.)
2. Korinćanima	(2 Kor.)
Galaćanima	(Gal.)
Efežanima	(Ef.)
Filipljanima	(Flp.)
Kološanima	(Kol.)
1. Solunjanima	(1 Sol.)
2. Solunjanima	(2 Sol.)

1. Timoteju	(1 Tm.)
2. Timoteju	(2 Tm.)
Titu	(Tit.)
Filemonu	(Flm.)
Židovima	(Žd.)
Sv.Jakova	(Jk.)
1. Sv.Petra	(1 Petr.)
2. Sv.Petra	(2 Petr.)
1. Sv.Ivana	(1 Iv.)
2. Sv.Ivana	(2 Iv.)
3. Sv.Ivana	(3 Iv.)
Sv.Jude Tadeja	(Jud.)

Otkrivenje sv.Ivana (Otkr.)

K r a t i c e

stvari i djela koja se često citiraju

CM = CORNELY-MERK, Introductionis in S. Scripturae libros compendium, Parisiis 1942. 1944.
DB = DIZINARIO BIBLICO od H.H a a g -a, prev.G.Gennaro, Torino 196o.
EB = ENCHIRIDION BIBLICUM, Neapoli-Romae 1956.
HG = HÖPFL-GUT, Introductio generalis in S.Scripturam, Romae 194o.
HI = HISTORIA ECCLESIASTICA E u s e b i i C a e s.
HZ = HUDAL-ZIEGLER, Precis d'introduction a l' Ancien Testament, Mulhouse (Haut-Rhin) 1938.
NZ = NOVI ZAVJET
PG = PATROLOGIA GRAECA
PL = PATROLOGIA LATINA
R = ROSCHINI, Introductio biblica, Vicenza 194o.
SIP= SIMON-PRADO, Praelectiones biblicae, Taurini 1954.
SK = SVETE KNJIGE.
SP = SVETO PISMO.
SZ = STARI ZAVJET.
Vg = VULGATA.

.....

P R E G L E D G R A D I V A

Str.

K izdanju ovih skripta---------- V
Naziv svetih knjiga i kratice---- VII
Kratice stvari i djela koja se često citiraju---------- X

P R I S T U P

§ 1. Ime, podjela, uzvišenost i korist Svetoga pisma---------- 1

1. Ime 1. - 2.Podjela SP 2. - 3. Uzvišenost SP 2. - 4.

§ 2. Značenje Biblije u životu ljudskoga roda u prošlosti i danas 8

5. Biblija u životu ljudskoga roda kroz stoljeća 8.- Biblija i naše doba lo. - 7.Nekoja najnovija djela o biblijskim pitanjima općenito 12.

§ 3. Zadaća, definicija i sadržaj Uvoda u SP---------- 13

8. Zadaća uvoda u SP 13. - 9. Definicija uvoda u SP 14.- lo. Sadržaj uvoda u SP 14.

§ 4. Izvori za uvod u SP--------- 15

§ 5. Pregled povijesti uvoda u SP 16

12:Postepeni razvoj 16.- 13.Perioda do sredine VII st. 16.-

14. Srednji vijek 17.-
15. Novo razdoblje 19.

P r v i o d s j e k

B O Ž A N S K O P O R I J E K L O
ili I N S P I R A C I J A
S V E T I H K N J I G A

16. Bibliografija---------- 23
17. Važnost i razdioba traktata 24

G l a v a I. OPSTOJNOST INSPIRACIJE

§ 1. Pojam i kriterij raspoznavanja inspiracije---------- 25

19. Kriterij za utvrđivanje činjenice inspiracije 26.

§ 2. Svjedočanstvo crkvenog naučiteljstva----- 28

2o. Službeni crkv. dokumenti 28

§ 3. Svjedočanstvo predaje---------- 3o

21. Mišljenje otaca o SP 3o.

§ 4. Svjedočanstvo Svetoga pisma----- 32

22. Svjedočanstva SZ 32.-
23. Svjedočanstva NZ 34.

G l a v a II. NARAV INSPIRACIJE

§ 5. Metoda istraživanja naravi inspiracije---------- 37

24. Razni putovi 37.

§ 6. Nedovoljna tumačenja inspiracije------- 4o

25. Pogrješni pravci u tumačenju inspiracije 4o.- 26. Nedovoljni pojam inspiracije 4o.- 27. Skretanje "per excessum" 42. - Bilješka 43.

§ 7. Bit inspiracije---------- 44

28. Bitni elementi 44.- Inspiracija karizma vrhunaravnoga reda 46. - 3o. Bilješka 47.

§ 8. Sveti pisac sredstvo u rukama glavnog autora - Boga ------- 49

31. Dvostruki autor 49. - 32. Dvostruka vlastitost instrumenta 5o.- 33. Aplikacija principa o djelovanju glavnog uzroka i instrumenta 51.

§ 9. Djelovanje ljudskog autora pod impulsom božanske inspiracije-- 52

34. Pobliža definicija inspiracije 52.- 35. Sveti pisac na poslu 52.- 35. Kako Bog djeluje na hagiografa 54. - 36. Bilješka 55.

§ lo. Inspiracija riječi---------- 57

37. Negativna pomoć ili pozitivni uticaj pri biranju riječi? 57.- 38. Protivnici verbalne inspiracije 58. - 39. Zastupnici verbalne inspiracije 59.- 4o. Sud o stvari verbalne inspiracije 6o.- 41. Bilješka 62.

G l a v a III. OPSEG INSPIRACIJE

42.Mišljenje o pitanju-------- 63

§ 11.Inspiriranost tvrdnji svetog pisca-------- 64

43.Sveto pismo i tvrdnje hagiografa 65.- 44.Predaja i teolozi prema tvrdnjama hagiografa 65.- 45.Misao Crkve prema tvrdnjama hagiografa u službenim aktima 66.

§ 12.Što se ima smatrati tvrdnjama hagiografa---------- 66

46.Sve izreke svetog autora nisu ujedno njegove tvrdnje 66.- 47.Tvrdnje hagiografa 67.- 48.Stav prema neizvjesnostima koje izražavaju sveti pisci 67.- 49.Čuvstva hagiografa u svetim knjigama 68.- 5o.Opomene i zapovijedi 7o.

§ 13.Citacije u nadahnutim knjigama 71

51.Postojanje citacija i različit hagiografov odnos prema njima 71.- 52.Božje riječi,Bl.Dj.Marije i dobrih anđela imaju se uzeti za istinu 72.- 53.Navodi dokumenata, dekreta, pisama ne sadržavaju nužno istinu 73.- 54.Misao hagiografa u pjesničkim djelima 74.

§ 14.Skrovite citacije---------- 74

55.Opstojnost skrovitih citacija 74.- 56.Pribjegavanje skrovitim citacijama i sud o tome 75.

G l a v a IV NEPOGREŠIVOST (INERRANTIA) SV. PISMA

57.Općenito o nepogrešivosti SP 77

§ 15. Činjenica nezabludivosti----- 78

58.Židovska i kršćanska vjera ispovijeda nezabludivost SP 78.-

§ 16. Temeljno načelo u primjeni nezabludivosti---------- 8o

59.Temeljni princip 8o.

§ 17. Literarne vrste i Sveto Pismo 83

6o.Pojam i razdioba literarnih vrsti 83.- 61.Postojanje literarnih vrsti u SP 84.

§ 18. Sveto pismo i prirodne znanosti---- 85

62.Božanska nauka izražena na ljudski način 85.- 63.Svetim piscima nije bila nakana predati znanstvenu nauku 86.

§ 19. Sveto pismo i povijest-------- 89

64.Razne historijske vrste i SP 89.- Stari način pisanja povijesti 91.- 66.Drugi načini govora kod svetih pisaca 92.- 67.Zaključak 93.

D r u g i o d s j e k

K A N O N S V E T I H K N J I G A

68. Bibliografija---------- 94
69. Značenje i razdioba traktata 95

G l a v a I. KANONSKE KNJIGE

A.-OPĆENITO O KANONSKIM KNJIGAMA

§ 2o. Pojam kanona---------- 96

7o. Ime 96.

§ 21. Kanonske knjige i njihova podjela------ 98

71. Popis kanonskih knjiga 98.- 72. Protokanonske i deuterokanonske knjige lol.- 73. Podjela pojedinih svetih knjiga lo2.

§ 22. Kriterij kanoniciteta-------- lo4

74. Nedovoljna tumačenja lo4.- 75. Jedini istiniti i dovoljni kriterij kanoniciteta crkveno učiteljstvo lo6.- 76. Kriteriji po kojima je Crkva prosudila božansko porijeko sv. knjiga lo6.- 77. Kriterij nadahnuća svetih knjiga za Židove lo7.

B.-POVIJEST KANONA STAROGA ZAVJETA

§ 23. Kanon Staroga zavjeta kod Židova------- lo9

78. Formiranje kanona prije Kri-

opsegu kanona kod Židova 114.

§ 24. Kanon Staroga zavjeta kod kršćana---------- 115

81. Misao Krista i apostola o starozavjetnim knjigama 115.- 82. Kanon SZ u prvoj kršćanskoj predaji 116.- 83. Neke sumnje o deuterokanonskim knjigama i pobjeda starog uvjerenja 117.- 84. Zaključak: kolebanja i sumnje obzirom na knjige SZ iznimke u sveopćoj vjeri 123.

§ 25. Povijest kanona Novoga Zavjeta------ 124

85. Formacija kanona 124.- 86. Kanon NZ do polovine II st. 126.- 87. Kanon NZ na Zapadu od polovine II st. 127.- 88. Kanon NZ na Istoku 13o.

G l a v a III. APOKRIFI

89. Bibliografija---------- 134

§ 26. Pojam i razdioba apokrifa--- 134

9o. Pojam apokrifa 134.- 91. Razdioba apokrifa 136.- 92. Korist apokrifa 14o.

T r e ć i o d s j e k
P O V I J E S T T E K S T A

93. Bibliografija---------- 142
94. Predmet traktata---------- 144
95. Razdioba traktata---------- 144

G l a v a I. ORIGINALNI TEKST

96. Jezici na kojima su napisani originali SP---------- 145

A.-HEBREJSKI TEKST STAROGA ZAVJETA

§ 27. Hebrejsko-aramejski jezik SZ 146

97.Semitska obitelj hebrejskoga jezika 146.- 98.Kananejska jezična grupa 147.- 99.Naziv "hebrejski" 147.- 1oo.Hebrejsko pismo 147.- 1o1.Oblik knjige 15o.- 1o2.Feničko pismo 15o.- 1o3.Kvadratno pismo 151.- 1o4.Aramejski jezik 152.

§ 28. Grčko-biblijski jezik Svetoga pisma---------- 154

1o5.Osebine grčko-biblijskog jezika 154.- 1o6.Pismo 155.- 1o7.Bibliografija 157.

§ 29. Udes autografa(rukopisa)---- 157

1o8.Originalni rukopisi ne postoje 157.

§ 3o. Povijest rukopisa SZ------- 158

A.-Od izvornih tekstova do I st.posl.Kr.---------- 158

1o9.Uzroci raznolikostima tekstova 158.- 11o.Zaključci 16o.- 111.Svjedoci hebrejskoga teksta 161.- 112.Sud o razlikama 162.

B.-Stanje rukopisa od I-VI st.posl.Kr.---------- 162

113.Eliminiranje razlika 162.- 114.Metoda kojom su odstranjene razlike u tekstu 163.- 115.Djelo pisaca 164.- 116.Biblijski dokumenti 164.

C.-Hebrejski rukopisi od VI-X st.posl.Kr.---------- 165

117.Djelo masoreta 165.- 118.Masora finalis,Masora parva,Masora magna 166.- 119.Pitanje kritičkog duha masoreta 167.

D.-Doba poslije masoreta---- 168

12o.Tekst neizmijenjen 168.

§ 31. Kodeksi hebrejskoga rukopisa 168

121.Dvovrsnost kodeksa 168.- 122.Broj,dob,naziv kodeksa 169.

§ 32. Tiskani hebrejski tekst---- 171

123.Tiskane Biblije 171;kasnija izdanja 171.

§ 33. Grčki tekst Novoga zavjeta 172

125.Materija i oblik knjiga 172.- 126.Udes autografa NZ 173.

§ 34. Kodeksi teksta NZ---------- 174

127.Brojčano stanje i oznaka kodeksa 174.- 128.Najznatniji kodeksi 176.- 129.Papyrusi 177.- 130.Minuskulni kodeksi 178.

§ 35. Povijest teksta NZ.--------- 178

131.Grupiranje rukopisa 178.- 132.A.-Biblijski tekst evanđelja 179.- 133.B.-Tekst drugih knjiga NZ 180.- 134.Vrijednost i povijest tipova teksta 180.- 135.Štampani grčki tekst 182.

§ 36. Kritički auktoritet teksta NZ 185

136.Broj varijanata 185.- 137.Vrijednost teksta s vidom na varijantne lekcije 185.

G l a v a II. PREVODI

§ 37. Općenito o prevodima.------- 189

138.Značenje prevoda 189.

§ 38. Grčko-aleksandrijski prevod LXX---------- 190

139.Porijeklo prevoda 190.- 140.Narav prevoda 192.- 141.Auktoritet prevoda 193.

§ 39. Grčki prevodi SZ II st.---- 194

142.Povod novim prevodima 194.- 143.Akvila 195.- 144.Teodocion 195.- 145.Simah 196.

§ 40. Rad i djelo Origena-------- 196

146.Hexapla 196.- 147.Metoda kojom je djelo izrađeno 197.- 149.Sud o Origenovu djelu 198.- 150.Udes Origenova djela 199.- 151.Recenzije LXX prema Origenovu tekstu 199.

§ 41. Aramejski prevodi---------- 200

152.Targum 200.- 153.Targum Onkelosa 201.- 154.Neki drugi targumi 202.

§ 42. Sirski prevodi---------- 202

155.Pešitta 202.- 156.Drugi sirski prevodi 203.

§ 43. Drugi stari prevodi--------- 204

157.Koptski prevodi 204.- 158.Armenski prevod 204.- 159.Georgijski ili iberski prevod 205.- 160.Etiopski prevod 205.- 161.Arapski prevod B 205.- 162.Perzijski ili iranski prevodi B 206.- 163.Gotski prevod 206.

§ 44. Slavenski prevod---------- 206

164.Prevodioci sv.Ćiril i Metod 206.- 165.Opseg prevoda sv. Braće 207.- 166.Najstariji rukopisi 208.- 167.Baza starosla-

venskog prevoda 2o9.- 168.Sudbina staroslavenskih prevoda Biblije 2o9.

§ 45. Hrvatski prevod Biblije----- 211
169. Postanak prevoda 211.- 17o.Razna izdanja Biblije na hrvatskome 211.- 171. Noviji hrvatski prevodi 212.

§ 46. Latinski prevodi---------- 213
172. Starolatinski prevod(Vetus latina) 213.- 173.Narav starolatinskih prevoda 215.- 174.Svjedoci starolatinskoga prevoda 216.- 175.Izdanja starolatinskoga prevoda 218.

§ 47. Vulgata---------- 219
176. Porijeklo 219.- 177.Djelo prevodioca 221.- 178.Narav prevoda 223.- 179.Sud o prevodu 223.

§ 48. Udes Vulgate---------- 224
18o.Reagiranje na prevod sv.Jeronima 224.- 181. Recenzije Jeronimova prevoda 225.- 182.Kritička izdanja Vulgate 228.

§ 49. Auktoritet Vulgate---------- 23o
184. Dekret Tridentinskog koncila 23o.- 185.Juridička autentičnost Vulgate 232.- 186.Definirano bitno podudaranje Vulgate sa originalnim tekstom 232.- 187.Vulgata izuzeta od zabluda u stvarima vjere i ćudoreda 233.-

188.Privatni studij 234.-

§ 5o. Dogmatski auktoritet hebrejskoga i grčkoga teksta---------- 235
189.Auktoritet hebrejskoga teksta 235.- 19o.Auktoritet grčkoga teksta NZ 235.- 191.Autentičnost aleksandrijskog prevoda 235.

Četvrti odsjek

PRAVILA TUMAČENJA SP ILI HERMENEUTIKA

192.Bibliografija---------- 237
193. Značenje traktata---------- 238
194.Definicija hermeneutike---- 239
195.Podjela traktata---------- 24o

Prvi dio

HERMENEUTIKA

Glava I. NOEMATIKA

§ 51. Vrste smisla Svetoga pisma.- 241
196.Smisao riječi i stvari 241.- 197.Daljnja podjela smisla 242.

§ 52. Literalni smisao---------- 243
198.Definicija 243.- 199.Postojanje literalnoga smisla u SP 243.- 2oo.Jedan ili mnogostruki literalni smisao?244.- 2o1.Sud

o pitanju mnogostrukosti literalnoga smisla 249.

§ 53. Tipički smisao Sv.pisma---- 25o
2o2.Narav tipičkoga smisla 25o.- 2o3.Vrste tipova 25o.- 2o4.Tip, simbolička radnja,alegorija 251.- 2o5.Tipički smisao postoji 253.- 2o6.Tipički smisao koristan, ali ne prijeko potreban 255.- 2o8.Bilješka 255.

§ 54. Puniji,izvedeni,prilagođeni smisao---------- 256
2o9.Puniji smisao 256.- 21o.Izvedeni smisao (sensus consequens) 257.- 211.Prilagođeni smisao (sensus accommodatus) 258.

G l a v a II. HEURISTIKA

PRONALAŽENJE PRAVOG SMISLA SP

212.Kriteriji u traženju pravoga smisla---------- 26o

A.-Literarni kriteriji------- 26o

213 Znanstvena pomagala u istraživanju smisla SP 26o.

§ 55. Vlastita snaga riječi i izreka 262
214.Držati se uobičajenog načina govora 262.- 215.Potreba poznavanja jezika 263.

§ 56. Značenje riječi i izreke na određenome mjestu---------- 264

216.Kontekst govora 264.- 217.Paralelna mjesta 269.- 218.Konkordance 27o.

§ 57. Izvanjski kriteriji koji pomažu osvjetljenju SK------- 271
219.Što obuhvaćaju izvanjski kriteriji 271.

§ 58. Literarne vrste---------- 275
22o. Postojanje literarnih vrsti i njihovo ispravno tumačenje 275.- 221.Neki načini govora u SP 276.

B.- Dogmatski kriteriji------ 28o
222.Potreba nepogrešivog crkvenog tumačenja 28o.

§ 59. Crkva i autentično tumač.SP-- 28o
223.Kompetencija Crkve u tumačenju SP 223.- 224.Dekreti Tridentinskog i Vatikan.koncila 281.- 225.Kako se imaju razumjeti riječi:"U stvarima vjere i ćudoređa?" 282.-

§ 6o. Izvori autentičnog tumačenja 284
226.Definicije izvarednog crkvenog učiteljstva 284.- 227.Dekreti svetih kongregacija 285.- 228.O jednodušnom tumačenju otaca 286.- 229.Analogija vjere 287.

§ 61. Opći principi u rješavanju antilogija---------- 288
23o.U rješavanju poteškoća razum mora biti vođen vrhunaravnim svi-

jetlom 288.

Glava III. PROFORISTIKA

KAKO SE PRONAĐENI SMISAO IMA IZLOŽITI

§ 62. Vrste nesavršenijeg izlaganja 29o

231.Prevod 29o.- 232.Parafraza 291. 233:Glosa 291.- 234.Scholion 292.- 235.Postile 292.- 236.Catenae 293.

§ 63. Znanstveno izlaganje---------- 294

237.Komentari 294.- 238.Predavanja 294

§ 64. Pučko izlaganje---------- 295

239:Pismeno izlaganje 295.- 24o.Usmeno izlaganje 296.- 241.Dodatak 298.

Drugi dio

POVIJEST EGZEGEZE

242.Bibliografija---------- 3o1
243.Razdioba---------- 3o2

Glava I. STARO DOBA

244. Škole staroga doba---------- 3o2

§ 65. Aleksandrijska škola---------- 3o4

A.- Židovi---------- 3o4

245.Filon 3o4.- 246.Mišna 3o4.- 247:Talmud 3o6.- 248.Midraš 3o6.- 249.Narav tumačenja aleksandrijskih Židova 3o7.

B.- Kršćani---------- 3o8

25o:Ciljevi i metode kršćanske Aleksandrijske škole 3o8.- 251.Origen 3o9.- 252:Euzebij Cezarejski 31o.- 253,Sv.Atanazij 31o.- 254.Didim Aleksandrijski 311.- 255.Sv.Ćiril Aleksandrijski 311.- 256.Hezihij 311.

§ 66. Antiohijska škola---------- 312

257:Utemeljenje škole 312.- 258:Principi Antiohijske škole 313.- 259. Eustahij Antiohijski 314.- 26o.Diodor Tarsenski 314.- 261.Sv.Ivan Zlatousti 314.- 262:Teodor Mopsuestenski 315.- 263:Teodoret 315.- 264.Ocjena Antiohijske škole 315.

§ 67. Sv.Efrem Sirski i Oci Kapadočani---------- 316

265.Sv.Efrem Sirski 316.- 266.Oci Kapadočani 316.

§ 68. Latinski egzegete---------- 317

267.Oci III i IV st.317.- 268.Sv. Jeronim 318.- 269.Sv.Augustin 319.

§ 69. Prerađivanja baštine otaca (VI-X st.)---------- 32o

27o:Pabirčenja i prerađivanja 32o.- 271.Grci 321.- 272.Latini 321.

Glava II. SKOLASTIČKO DOBA

273. Novi impuls za egzegezu---- 322

§ 7o. Židovske škole---------- 323

274. Filolozi 323.- 275.Filozofi 324.

§ 71. Kršćanske škole---------- 324

276.Preteče skolastika 324.- 277.Skolastici 324.

G l a v a III.DOBA RENESANSE(od XV st.)

§ 72.Preteče zlatnoga doba--------- 326

278.Tumači XV st.326.- 279.Tumači XVI st.-prije Tridentinskoga koncila 326.

§ 73. Zlatno doba katoličke egzegeze (1563-1663)---------- 327

28o.Podstrek odredaba Tridentinskog koncila 327.- 281.Istaknuti zastupnici zlatnog doba 327.- 282.Protestantski tumači 328.

G l a v a IV. NOVIJE DOBA

283.Kritička metoda---------- 329

§ 74.Zastupnici biblij.kritičke metode i racionālīzmā---------- 329

284.Zastupnici Bibl.kritičke metode 329.- 285.Biblijski racionalizam 33o.

G l a v a V. NAŠE DOBA

§ 75. Novi procvat biblijske znanosti---------- 331

286.Katolici 331.- 287.Protestanti 332.-

==========

P R I S T U P

§ 1.- IME,PODJELA,UZVIŠENOST I KORIST SVETOGA PISMA

1. IME Već od pradavnih vremena svete knjige označuju se raznim imenima.

Najobičniji su nazivi:

a) S v e t o p i s m o Ovako se zovu svete knjige zbog svoga svetogā ili božanskoga karaktera. Pod tim nazivom dolaze već u Rm.1, 2; 2 Tm. 3,15.

Također se zovū jednostavno i autoritativno g r a f e = P i s m o.

b) S v e t e k n j i g e Naziv koji ih razlikuje od profanih knjiga (isp. 1 Mkb. 12,9)ili jednostavno, u najeminentnijem smislu, zovu se k n j i g e (Dan.9,2) budući da s vidom na autora i sadržaj nadvisuju sve druge knjige.

c) B i b l i j a To je najopćenitije usvojen naziv za skup svetih knjiga koje se porijeklom i sadržajem razlikuju od svih drugih knjiga.To je grčki plural od b i b l o s. Znači pisani list ili svitak knjige. Ime dola-

zi od feničkoga grada B y b l o s koji je uslijed velike količine papirusa tvorio centar trgovine ove vrste.

Latinska riječ B i b l i a bila je u starome klasičnome plural, dok je u kasnijoj latinštini singular.

2. PODJELA SVETOG PISMA Tamo od Tertulijanova doba (+ c. 240) govor je o knjigama S t a r o g a i N o v o g a z a v j e t a. Da bi se upoznao pravi smisao ove riječi, treba istražiti značenje židovske riječi b e r i t (grčki d i a t h e k e). Ova pak riječ nema značenje "ostavština" kao što bi se to dalo zaključiti iz latinskoga prevoda "t e s t a m e n t u m", nego znači "ugovor" kako to izražava druga latinska riječ kojom se također označuju svete knjige a ta je "f o e d u s" ili "p a c t u m".

Sv.Jeronim u tumaču na Mal.2,2 piše: "Treba napomenuti... da d i a t h e k e, t.j. t e s t a m e n t u m, nema da označi volju umrlih, nego u g o v o r (p a c t u m) živih". (PL 25,1555-1631).

3. UZVIŠENOST SVETOGA PISMA Sv.Augustin prije svoga obra-ćenja imao je tako nisko mijenje o Bibliji te je mislio da nije dostojna da se usporedi sa veličinom Tulija (Cicerona). (Conf.3,5). Kasnije međutim otkriva u njoj neusporedive ljepote.

P.Lacordaire daje ovaj pregled po -

redbi najvrsnijih klasika sa Biblijom:

"Homer nije dosegao pripovijedanja o životu patrijarha u Genezi; Pindar je ostao ispod uzvišenosti proroka; Tucidid i Tacit ne mogu se usporediti sa Mojsijem kao historičarom... Sokrata i Platona nadvisio je Salamon..."

Najveća uzvišenost SK je u tome što su one prava riznica božanske mudrosti, shranište nebeske nauke koju ne može da zasjeni nikakva svjetska mudrost.

Učeni Rollin kaže: "Božanska mudrost nosi sa sobom sva dobra; ima u rukama sve odlike koje svijet poštiva; ona je koja daje govor nijemima i čini da govore usta djece. Ne treba se čuditi što je ona punim pregrštima sipala u svete knjige govorništvo i pjesništvo".

Budući da je Sveto pismo namijenjeno cijelome ljudskome rodu, to je Gospodin Bog morao imati u vidu ne samo učene, nego i djecu i neuke, jer je svima ono dano za prosvijetljenje i okrepu. I Božja mudrost našla je za to prikladan način, jer, kako sv.Augustin kaže, "Sveto pismo se služi jezikom koji svojom uzvišenošću zasramljuje ohole duhove, svojom dubinom sili mislioce na poštivanje, svojom istinom velikim dušama priušta okrepu, svojom jednostavnošću malenima pruža hranu". (De Gen. ad litt. 5,3,5, PL 34, 323).

Nikakvo čudo što je Biblija najviše čitana knjiga na svijetu, jedan trajan "b e s t - s e l l e r". Tek se dade naslućivati o broju primjeraka: govori se o milijardi ili dvije primjeraka i svake godine u porastu je za koja dva milijuna. Ona se danas nalazi prevedena gotovo na svim jezicima i ne prestaje da se sve više širi.

> Prema jednoj statistici, Sveto pismo god.188o. bilo je tiskano na 71 jezik; 19oo.na 567 jezika; 1928. na 856 jezika. Danas se Biblija čita na 12oo jezika. Postoji još kojih 2ooo jezika i dijalekata na koje Biblija nije prevedena. Radi se međutim o jezicima kojima govori tek 1o% stanovništva na svijetu.

U vijeku "smrti Boga" taj uspjeh govori za sebe; on svjedoči za suverenost Riječi, - Riječi o kojoj je kazano da neće proći". (D a n i e l - R o p s, Qu' est-ce que la Bible? Paris 1956,9).

4. KORIST POZNAVANJA SVETOGA PISMA Ova je s p e k u l a t i v n a i p r a k t i č n a.

a) S p e k u l a t i v n a k o r i s t Istine koje nam Crkva nalaže da ih prihvatimo crpe se iz Svetoga pisma i predaje. U Svetome pismu imamo autentičnu Božju riječ jer sveti pisci nijesu od sebe govorili, nego po nadahnuću Duha Svetoga. Sav Božji plan s nama, sa Crkvom, sa svijetom nalazimo u Svetome pismu i predaji, nadasve u Svetome pismu.

b) P r a k t i č n a k o r i s t Ova slijedi iz gore rečenoga. Ako je naime u Svetome pismu sadržan i moj lični plan života, od kapitalne je važnosti taj plan upoznati i ostvariti ga. Promašiti Božji plan s nama, znači promašiti život.

Spekulativnu i praktičnu korist Svetoga pisma sažima sv.Pavao riječima: "S v e j e P i s m o ... k o r i s n o z a u č e n j e, z a k a r a n j e, z a p o p r a v l j a n j e, z a o d g a j a n j e" (2 Tm.3,16).

> "Riječ božanskoga pripovjedača, koji otkriva svu bijedu paloga čovjeka, postaje poziv, šuteći ali neodoljiv, na strogo ispitivanje nas samih, na objektivno gledanje naše slaboće dok je u isto vrijeme poziv da je nadvladamo s pouzdanjem u otkupljenje na koje postojano ukazuju vjernost i Božje milosrđe". (G i a c o m o L e r c a r o, La Bibbia, libro di preghiera, u Incontri biblici, Milano 196o, 2o9).

Iz ovih napomena dade se uvidjeti sva zamašnost Svetoga pisma koliko za

p o j e d i n c e, toliko za s v e n a r o d e.

U razdoblju od Adama do Isusa Krista imamo dugu periodu života ljudskoga roda u kojoj se jasno dade raspoznati u čemu je sreća ili nesreća koliko pojedinaca, toliko cijeloga čovječanstva kao i to: koji putevi vode k spasenju. U pojedinim ljudima, koje nam riše Sveto pismo, možemo kao u zrcalu motriti svoj život a u udesu pojedinih naroda, posebno židovskoga, imamo zacrtanu sudbinu svih naroda prema normama tajanstvene božanske providnosti. Cijeli plan pak obnove svijeta završava se s Isusom Kristom. K njemu sve vodi i s njime je dosegnut vrhunac. Putevi pojedinaca i naroda koji ne vode k njemu, vode u dekadencu i konačno u propast. S pravom je zato Sveto pismo nazvano "vječnom knjigom" i "knjigom života".

Kada se sve ovo ima pred očima, nitko se ne će čuditi što slavne uspomene sv. O. Pijo XII u enciklici "Divino afflante Spiritu" (od 3o. rujna 1943.) tolikim pohvalama uznosi učenje Svetoga pisma. On naziva to "excelsum munus" - uzvišenom zadaćom. To ovako obrazlaže:

> "Jer što ima uzvišenije nego samu riječ Božju, koja je nadahnućem Duha Svetoga dana ljudima, istraživati, tumačiti, predavati vjernicima, braniti je od nevjernika? Ovom se duhovnom hranom krijepi duh tumačitelja i hrani se 'za utvrđenje

vjere, za utjehu nade, za pobudu ljubavi'. (S v. A u g u s t i n). 'U tome živjeti, to razmatrati, ništa drugo ne znati, ništa ne tražiti, zar vam se ne čini da već ovdje na zemlji obitavate u nebeskom prebivalištu?' (S v. J e r o n i m). Neka se ovom istom hranom krijepe i duše vjernika da od tuda crpe spoznaju i ljubav Boga i svatko napredak kao i srću svoje vlastite duše. Zato neka se tumačitelji Božje riječi svom dušom dadu na ovaj sveti posao. 'Neka mole da razumiju'. (S v. A u g u s t i n). Neka se trude da iz dana u dan sve dublje ulaze u tajne svetih knjiga. Neka naučavaju i propovijedaju da i drugima otkriju blago riječi Božje. Ono što su u prethodnim vjekovima s velikim plodom pružili slavni tumačitelji Svetoga pisma, neka prema silama nastoje da pruže i moderni tako da kao u davna vremena slično i u sadašnje Crkva bude mogla imati odličnih naučitelja u tumačenju svetih knjiga a Kristovi vjernici njihovim nastojanjem i radom pribave sebi svakovrsnu spoznaju, pobudu i radost iz Svetoga pisma. U toj zaista mučnoj i teškoj zadaći neka i njima budu /

'svete knjige na utjehu' (1 Mkb. 12,9) i neka se sjete obećane nagrade, da će, 'koji budu poučeni, sjati kao sjajno nebo i koji uče pravednosti mnoge, kao zvijezde kroz svu vječnost'"(Dan.12,3). (Enchiridion biblicum, Neapoli-Romae 1956², n.569).

§ 2. ZNAČENJE BIBLIJE U ŽIVOTU LJUDSKOGA RODA U PROŠLOSTI I DANAS

5. BIBLIJA U ŽIVOTU LJUDSKOGA RODA KROZ STOLJEĆA

Biblija je jedinstvena knjiga koja sadrži u sebi božansko i ljudsko. Bog se očituje tu pod svakim vidom pod kojim nam je dopušteno ući u njegova otajstva. On govori i radi. Prepoznava se pak tu i čovjek sa svim njemu vlastitim stranama, sa svojom veličinom i nedostacima, od najuzvišenijih težnji sve do najmračnijih područja njegove savjesti.

U Bibliji se nalazi formulirana vjerska nauka, nauka o objavljenoj istini. Čovjekova spoznajna strana i aktivnost njegova duha nalaze tu bez prestanka bogatu hranu.

"Uzaludno je također htjeti razumjeti u njihovim principima moral i pravo

kao i socioligiju, ekonomiju i istu politiku, ako se ne pozna poruka koju je donijela ova knjiga.

Umjetnost i literatura nalaze se u još očitijoj ovisnosti o njoj. Bez ove knjige ni skulptura Chartres-a, ni mozaici Ravene, ni Michelangelo, ni Rembrandt, ni el Greco ne bi bili onakvi kakve obožavamo. Više od samog kvantitativnog razvoja djela kojoj (Bibliji) duguju svoju obradu, ono što daje vrijednost, što prilaže svjedočanstvo jest postojanje umjetnosti koja se njoj duguje a koja nadilazi estetiku sve do označivanja duhovnog. Isto vrijedi i za literarna djela... Iz nje izvire rijeka vode žive koja natapa žile remekdjela. Bez nje da li bismo igda imali Dantea i Racine-a, Pascala i Dostojevskoga?

Paul Valery jednom dubokom izrekom ukazao je kako zapadna civilizacija počiva na trima temeljima: na grčkoj inteligenciji, na rimskome pravnome redu i na židovsko-kršćanskoj duhovnosti. Propadne li jedan od ovih temelja, ugroženo je da se u ruševine pretvori cijela zgrada. Ali treći od ovih temelja, zapravo najneophodniji budući da svoj cjelini daje autentični pečat, jest jedinstvena knjiga, knjiga neiscrpljiva od koje ona (civilizacija) poprima svoje crte i na kojoj počiva".

I značenje ove knjige nema se suziti na samu zapadnu civilizaciju. Ona odgovara i najrazličitijim mentalitetima

koliko Evrope, toliko Azije i Afrike.Ako bijela rasa duguje znatnim dijelom Bibliji vodstvo u povijesti, obojane rase joj duguju buđenje na veću svjetlost. (D a n i e l-R o p s,nav.dj.,7sl.)

6. BIBLIJA I NAŠE DOBA Čovjekov život na zemlji sa svim svojim unosnim i zavodljivim stranama naliči travi i cvijetu što namah uvenu i osuše se. "A l i r i j e č B o g a n a š e g a o s t a j e d o v i j e k a" (Iz. 4o,6-_; 1 Petr.1,24 sl.).

Stoljeća i tisućljeća nijesu mogla oduzeti snagu toj Božjoj riječi ili joj otupiti značenje "j e r j e ž i v a r i j e č B o ž j a i o š t r i j a o d s v a k o g a m a č a o š t r a s o b j e s t r a n e i p r o d i r e s v e d o r a s t a v l j a n j a d u š e i d u h a, z g l a v a k a i m o z g a i s u d i m i s l i m a i n a m j e r a m a s r c a"(Žd.4,12).

Pisana Božja riječ proživljavala je sudbinu sličnu onoj utjelovljene Božje Riječi. Bila je predmetom i znakom protivljenja (isp.Lk.2,34) posebno od doba racionalizma i biblijskog kriticizma.Protivnici su slavili triumf misleći da su toj Božjoj riječi oborili vrijednost i da su je pokopali zauvijek. Ali kao što je utjelovljena Božja Riječ na zaslijepljenost i zavist farizeja rekla ako u iskazivanju priznanja i slave Bogu umuknu ljudski glasovi, da će "kamenje vikati" (Lk.19,4o), tako se dogodilo i s pisanom Božjom riječju. Mnogobrojne arheološke iskopine ovih naših dana dale su svjedočanstvo istinitosti Biblije i dokazale su laž ili neosnovanost tvrdnji kritičara. Neorijatelji pisane Božje riječi, mjesto da [illegible] autoritet Bibliji kao što su se nadali, izazvali su za nju najveći interes tako da Biblija u naše dane proživljava pravu renesansu.

Ali Biblija nije neka stara knjiga čije se poznavanje opravdava samim kulturnim zahtjevima; ona je uvijek u sve očitijoj mjeri B o ž j a k n j i g a i o g l e d a l o č o v j e k a obuzeta sve izvornijim i hitnijim potrebama duha. Ona je jedna od najvećih svetinja predana ljudskome rodu da nađe putokaz u životu i sredstva za ozdravljenje. Ona je, kako se izražava sv.Augustin, "pismo iz naše nebeske domovine" u kojemu primamo upute kako treba da provodimo život. (PL 37,1159).

"Sveto pismo", kaže sv.Grgur papa, "stoji pred našim očima kao ogledalo u kojemu moramo ogledati svoje lice. Tu vidimo što je na nama lijepo a što je ružno. U njemu se dade vidjeti koliko smo napredovali ili kako smo daleko od napretka". (Mor. 2,1, PL 75,553).

"Godine i vjekovi dolaze i prolaze", kaže sv.Augustin, "s njima dolaze i prolaze ljudi. Ali Sveto pismo mora ostati. Ono je slično Božjemu rukopisu koje svi imaju da čitaju na svome putovanju kroz

zemaljski život da se čvrsto drže puta obećanja". (Na Ps.144,17, PL 37,1880).

Često su bili upitani ljudi, koji su uživali ugled radi svoga znanja ili svjetskoga mišljenja, koju bi knjigu ostavili ako bi imale ići izgubljene sve do sada pisane knjige. Mnogi su odgovorili bez kolebanja: "Bibliju!"

"U svijetu kojemu prijeti pogibao da postane duhovna pustinja, Biblija je još uvijek otok čudovišta i života". (S a l v a t o r e G a r o f a l o, La Bibbia oggi, Tivoli 1959,116).

---

7. NEKOJA NAJNOVIJA DJELA O BIBLIJSKIM PITANJIMA OPĆENITO

W.F. A l b r i g h t, L' Archeologia in Palestina, Firenze 1957; L.A l o n s o S c h ö k e l, El hombre de hoy ante de la Biblia, Barcelona 1959; J. C o p p e n s, Histoire critique des livres de l'Ancien Testament, Bruges (Desclee) 1942; P. L e m a i r e - D. B a l d i, Atlante biblico, Torino 1955; J. L e v i e, La Bible parole humaine et message de Dieu, Paris-Louvain 1958; G. R i c c i o t t i, La Bibbia e le scoperte moderne, Firenze 1957; G. R i n a l d i, Secoli sui [illegible], Torino 1955.

Kod nas je o biblijskim problemima u svoje vrijeme pisao O.P. V l a š i ć, Savremena biblijska pitanja, Rijeka 1914; Pravi pojam Svetoga pisma, Mostar 1919.

Od najnovijih izdanja isp. M.L a h, Najvažniji problemi u Sv.Pismu N.Zavjeta, Zagreb 1960.

§ 3. ZADAĆA, DEFINICIJA I SADRŽAJ UVODA U SVETO PISMO

8. ZADAĆA UVODA U SVETO PISMO

Sveto pismo je izvor objave i to p o g l a v i t i njezin izvor. Iz njega crpimo istine koje moramo da vjerujemo i pravila kojih se imamo držati. Ali u doba kada su SK napisane i nakon toga, kružile su unaokolo i druge knjige koje su za sebe svojatale auktoritet SK. K tome, mnogi su iz SK pokušali izbaciti ono što im se nije sviđalo, mijenjali su tekst prema svojim pogledjima ili su opet autentični tekst tumačili prema svome ličnome ukusu. Od kapitalne je dakle važnosti utvrditi: k o j e s e k n j i g e i m a j u s m a t r a t i o d B o g a n a d a h n u t e i p r e d a n e l j u d i m a d a i m p o s l u ž e k a o s i g u r n o p r a v i l o ž i v o t a. To je zadaća uvoda u Sveto pismo ili introdukcije. Ona ima da dade pojam nadahnuća, ima da ukaže koje su knjige od Boga nadahnute, ima da dokaže i obrani autentičnost tih knjiga i konačno ima da

pruži sigurna pravila tumačenja istih.

9. DEFINICIJA UVODA U SVETO PISMO — Iz opisane zadaće uvoda u Sveto pismo, ovaj se dade definirati:

Znanost koja istražuje božanski i ljudski postanak svetih knjiga, utvrđuje kako se dadu one raspoznati, dokazuje i brani njihovu autentičnost i cjelovitost i pruža pravila tumačenja istih.

lo. SADRŽAJ UVODA U SVETO PISMO — Iz gore danih pojmova lako je upoznati što sve obuhvaća Uvod u Sveto pismo ili Introdukcija.

Treba razlikovati opći i posebni uvod u Sveto pismo.

Opći uvod rješava pitanja koja se tiču svih svetih knjiga i obuhvaća četiri odsjeka:

I. o božanskom nadahnuću ili inspiraciji,

II. o kanonu svetih knjiga,

III. o povijesti teksta i

IV. o pravilima tumačenja (hermeneutika).

Posebni uvod govori o porijeklu i autentičnosti svake pojedine svete knjige i rješava pitanja koja se njih tiču.

§ 4. IZVORI ZA UVOD U SVETO PISMO

11. Izvori iz kojih se potkrepljuju navodi u uvodu u Sveto pismo jesu:

a) isto Sveto pismo sa historijskog gledišta u koliko ono odrazuje stanovite okolnosti vremena i civilizacije;

b) dekreti papa, općih i pojedinačnih koncila kao i dekreti Biblijske komisije;

c) djela otaca i crkvenih pisaca prvih stoljeća;

d) kršćanska umjetnost;

e) noviji katolički egzegete i teolozi;

f) apokrifi, heretički i profani autori prvih vjekova. (Od profanih autora posebno su vrijedni spomena Filon - +54 posl.Kr. - i Josip Flavije - + 95 -).

§ 5. PREGLED POVIJESTI UVODA U SVETO PISMO

12. POSTEPENI RAZVOJ

Uvod u Sveto pismo ili introdukcija istom se postepeno i tijekom stoljeća formirala u z a s e b n u teološku struku. Ime "introdukcija" susrećemo kod sirskoga monaha Hadrijana (+ c. 44o).

Kasijodor (+57o) spominje neke "introductores" kao Tihonija, Augustina, Hadrijana, Euherija, Junilija. Ali kod ovih autora nalazimo većinom samo p r a v i l a t u m a č e n j a. Prema tome introdukcija u današnjem smislu još nije bila formirana.

13. PERIODA DO SREDINE VII STOLJEĆA

U prvim kršćanskim vjekovima nije bilo razloga tretirati introdukciju kao znanost polemičko-apologetskog karaktera. Svete knjige, čija je autentičnost bila n e o s p o r n a, bile su rabljene jedino u p r a k t i č n e svrhe. Polemika protiv nevjernika nije bila potrebna jer je za njih Sveto pismo bilo bez važnosti. Uskoro se međutim osjetila potreba da se ustanove pravila za tumačenje Biblije. U mjeri u kojoj su nevjera i hereza falsificirale tekstove te kako su se širili apokrifi i svete knjige bile na svoju ruku tumačene, osjećala se potreba sa strane Crkve da brani autentičnost i vjerodostojnost Svetoga pisma. (Isp. L. H u d a l - J. Z i e g l e r, Precis d' introduction a l' Ancien testament, sa njemač. prev. M. G r a n d c l a u d o n, Mulhouse (Haut-Rhin) 1938, 9. Vidi i slijedeće str.).

Od starih pisaca vrijedno je spomenuti Origena (+225) i u prvome redu SV. JERONIMA (+42o). Mnoge stvari koje spadaju u pitanja introdukcije nalazimo u njegovim djelima, u prvome redu u pismu Pamahiju (PL 22,568), u prolozima raznih komentara i prevoda te u knjizi "De viris illustribus".

SV. AUGUSTIN (+43o) u svome klasičnome djelu "De doctrina christiana" (PL 34, 15-122) daje neka pravila istraživanja Svetoga pisma, ali djelo sadrži pretežno pravila tumačenja ili pitanja koja spadaju u hermeneutiku.

Među autorima ove periode treba spomenuti i SV. IZIDORA SEVILJSKOGA (+636) koji je u šestoj knjizi "etymologiarum" dao neke elemente koji spadaju u introdukciju.

Sve starije rezultate introdukcijske nauke AURELIJE KASIODOR (+57o) sabrao je u svome djelu "De institutione divinarum litterarum".

14. SREDNJI VIJEK

Crkveni pisci srednjega vijeka u pitanjima egzegeze i introdukcije stoje pod

uplivom patrističke literature. U postizanju znanstvenog i praktičnog cilja na Zapadu se služilo latinskim jezikom a na Istoku grčkim. Kako su se originalni biblijski jezici na Zapadu slabo poznavali, zadovoljavalo se rezultatima koji su se nalazili kod Otaca.

SV. TOMA AKVINSKI (+1274) u svojoj "Summa theologica" i u drugim djelima daje pregledna hermeneutska pravila. Posebno treba spomenuti da je on izložio pojam inspiracije.

Vrijedan je spomena i franjevac NIKOLA LIRANSKI (+1340) koji u predgovoru svojih glasovitih "Postilla" rješava pitanja koja spadaju u introdukciju.

Strogo znanstveno istraživanje Svetoga pisma na filološkoj bazi počinje sa proučavanjem istočnih jezika koje se od XIII stoljeća gaji među redovnicima, posebno među franjevcima i dominikancima. To isto treba reći i za najpoznatije univerze onoga doba na kojima su odredbom Klementa V. osnovane katedre za hebrejski, aramejski jezik i arapski jezik.

Razvoju introdukcije koncem srednjega vijeka doprinijeli su:

h u m a n i z a m (koji je pobudio interes za historijska i filološka pitanja),

i z n a š a š ć e š t a m p e (Gutenberg 1440.) i

r e f o r m a.

Ova posljednja stavljala je Sveto pismo u središte teoloških prepirki kao što su: pojam inspiracije i pitanje autentičnosti t.zv. deuterokanonskih knjiga (t.j. knjiga čiji se auktoritet dovodio u sumnju).

Nakon što je Tridentinski koncil 8. aprila 1546. god. definirao kanon SK, katolički pisci najviše se trude oko toga da utvrde pravila zdrave katoličke egzegeze koja će biti u skladu sa predajom otaca.

Novi put je utro introduktorskoj znanosti dominikanac SIKSTO SIJENSKI (+1569). U svome djelu "Bibliotheca sancta". koje se sastoji od 8 knjiga, postavio je za cilj: pripremiti čitatelje na razumijevanje SP i obraniti njegov auktoritet. Njegovo djelo može se smatrati p r v a i n t r o d u k c i j a u modernome smislu riječi. Njega upotpunjuju u XVI i XVII stoljeću drugi pisci kao što su iz Družbe Isusove Belarmin, Salmeron, Serarij i Bonfrerij.

15. NOVO RAZDOBLJE Novo doba biblijske introdukcije započelo je djelom francuskoga oratorijanca RICHARDA SIMONA (1638-1712): "Histoire critique du Vieux Testament" (Paris 1678). S principima koje je stavio za temelj svome radu, slovi on kao utemeljitelj h i s t o r i j s k o - k r i t i č k e metode. Budući da su u ono vrijeme protestanti napadali inspiraciju SK, da bi.

bolje opovrgnuo njihove objekcije, povjesnom metodom istraživao je porijeklo SK kao i starih prevoda. Iznio je i popis glavnih tumača čija djela mnogo doprinose razumijevanju SP, posebno nerazumljivijih dijelova. Simon je htio da udari srednjim putem između protestanata i katolika pa je naišao na otpor sa strane jednih i drugih. Osobito je naišao na žestoki otpor sa strane biskupa J.-B. Bossuet-a (+17o4) na čiji je poticaj prvo djelo Simonovo bilo od Crkve osuđeno i uništeno a sam Simon bio je otpušten iz kongregacije. U Holandiji, gdje se bio sklonio, ponovno je spomenuto njegovo djelo bilo odštampano a uslijedila su i druga njegova djela o Novome zavjetu i prevodima.

Richard Simon na nekim se mjestima odveć istrčao, ali njegove kritičke principe malo po malo prihvatili su i katolici i nekatolici.

Od Simona pa dalje povijest Biblije obrađuje se odijeljeno od introdukcije a ova se dijeli u introdukciju Staroga i Novoga zavjeta.

U XVIII stoljeću za metodom Richarda Simona poveo se benediktinac A.Calmet

Od sredine XVIII stoljeća protestanti pod uplivom deista i racionalista počeli su zabacivati inspiraciju Biblije a SK tumačiti kao i ostala svjetovna djela. Ovima su prethodili Židov Baruch Spinoza (+1677) - koji je knjige Staroga zavjeta

stavio pod kritički nož - i Toma Hobbes (+1679).

Začetnik biblijskog racionalizma je I.Salomon Semler (+1791).

Od XIX stoljeća uslijed napadaja sa strane racionalističkih kritičara a zahvaljujući razvoju orijentalnih i biblijskih nauka, kod katolika se uvelike usavršila introduktorska znanost, posebno od LEONA XIII enciklikom "Providentissimus Deus" (18.novembra 1893), ustanovom "Papinske biblijske komisije" (3o.oktobra 19o2), "Papinskog biblijskog instituta" (17. maja 191o), enciklikom BENEDIKTA XV "Spiritus Paraclitus" (15. sept.192o) do u naše dane enciklikom PIJA XII "Divino afflante Spiritu".(3o.sept. 1943).

Kod katolika, iz bespregledne liste imena zaslužnih za introdukciju, izdvajam samo nekoja: I.Danko, C.Trochon, F.Martinetti, P.Martin, D.Haneberg, U.Ubaldi, T.I. Lamy, F.Kaulen, R.Cornely, H.Schumacher, F.Vigouroux, L.Grammatica, Herbst, A.Hudal-J.Ziegler, A.Schäfer-K.Menertz, J.Belser, J.Sickenberger, H.J.Vogels, K. Th.Schäfer, V.Zapletal, M.Hetzenauer, H. Zschokke, A.Merk, H.Höpfl-B.Gut, A.Vaccari, I.Ruwet, H.Simon-J.Prado.

Kod nas su zaslužni: J.Volović, R. Vimer, J.Lah, J.Oberški.

Postoje mnoge revije u kojima se, među ostalim, tretiraju i pitanja iz introdukcije. Takve su: "Biblica" (izdaje

Biblijski institut u Rimu), "Revue Biblique" (izdaju dominikanci u Jeruzalemu), "Biblische Zeitschrift", "Biblische Studien" i t.d.

Kod protestanata od kritičara se ističu: De Wette (+1849), E.Reuss (+1891), I.Wellhausen (+1918), C.H.Cornill(+1920).

Protiv teorija kritičara među protestantima brane tradicijonalno mišljenje o postanku SK: E.W.Hengstenberg (+1869), Franc.Delitzsch (+1890), A.Zahn (+1899).

Neki se pokušavaju držati srednjega puta između kritike i tradicije kao: H.L. Strack (+1922), E.König, K.Kittel(+1929).

Prvi odsjek

BOŽANSKO PORIJEKLO ILI INSPIRACIJA SVETIH KNJIGA

---

16. BIBLIOGRAFIJA: a) Opća djela: H. Höpfl - B. Gut, Introductio generalis in S. Scripturam, Romae 1940[4]; G.Roschini, Introductio biblica, Vicenza 1940; A. Merk - A.Bea, De inspiratione S. Scripturae, u Institutiones biblicae, I, Roma 1951[6]; H. Simon - J.Prado, Praelectiones biblicae, Taurini 1954[6]; G.Rinaldi, Dio parla all' uomo, u Secoli sul mondo, Torino 1955; A. Barucq - H.Cazelles, Les livres inspires, u Introduction a la Bible, Tournai 1959[2]; P.Vlašić, Savremena pitanja; Pravi pojam Svetoga pisma.

b) Posebna djela: M. - J. Lagrange, L'inspiration des Livres saints, u Revue biblique, Paris 1896, 199-220; Chr. Pesch, De inspiratione S.Scripturae, Friburgi 1906; A.Meyenberg, Ist die Bibel inspiriert?, Luzern 1907; E.Mangenot, L'inspiration de la Sainte Scriture, Paris 1907; L.Mechineau, L'idee du livre inspire, Bruxelles 1907; L.Billot, De inspiratione S.Scripturae, Romae 1922[2]; H.Lusseau, Essai sur la nature de l' Inspiration scripturaire, Paris 1930;

S. T r o m p, De Sacrae Scripturae inspiratione, Romae 1947; P. B e n o i t, L'inspiration, u Initiation biblique, Paris 1954², 6-44; L. V a g a g g i n i, Ispirazione biblica, u Problemi... di Teologia, I, Milano 1957.

---

17. VAŽNOST I RAZDIOBA TRAKTATA

Najveća i najuzvišenija odlika Svetoga pisma sastoji se u tome što ono sadrži r i j e č B o ž j u u pravome i savršenome smislu jer - kako se izražava Vatikanski koncil - svete knjige "budući da su napisane nadahnućem Duha Svetoga, Boga imaju za autora". (EB, 77).

Traktat o inspiraciji najvažniji je traktat jer božanska inspiracija kao d o g m a t s k i t e m e l j "poput svjetionika je kojemu je zadaća da cijeli tijek biblijskog znanja osvijetli i sigurno privede u luku". (A. B e a, De Scripturae Sacrae inspiratione, 1).

Predmet o inspiraciji prikladno se dade podijeliti u četiri dijela:

I. O p s t o j n o s t i n s p i r a c i j e,

II. n a r a v i n s p i r a c i j e,

III. o p s e g i n s p i r a c i j e,

IV. n e p o g r e š i v o s t (inerrantia) S v e t o g a p i s m a.

G l a v a I

O P S T O J N O S T I N S P I R A C I J E

§ 1. POJAM I KRITERIJ RASPOZNAVANJA INSPIRACIJE

18. POJAM INSPIRACIJE

Pod imenom i n s p i r a c i j a u Svetome pismu i u predaji gdje je riječ o Bogu označuje se: n e k i b o ž a n s k i p o t i c a j n a l j u d e.

U crkvenoj praksi često se podrazumijeva: b o ž a n s k i u t i c a j n a j u d e o b z i r o m n a s p a s e n j e.

U teološkome rječniku inspiracija se ponekada zove: b i l o o j a u n u a r n j a v r h u n a r a v n a o b d a v a.

Općenito se pak inspiracija shvaća: v r h u n a r a v n i u t i c a j k o j i m B o g d j e l u j e n a č o v j e k a d a s a o p ć i d r u g i m a s t v a r i k o j e o n s a m h o ć e.

Završi li se taj poticaj govorom, zove se p r o r o č k a i n s p i r a c i j a;

završi li se pak pisanjem, ima se

pred sobom ono što se zove b i b l i j s k a i n s p i r a c i j a.

19. KRITERIJ ZA UTVRĐENJE ČINJENICE INSPIRACIJE

Prva zadaća koja se predstavlja jest pitanje da li postoje nadahnute knjige, t.j. one koje su nastale božanskim uticajem da bi se mogle u pravome smislu nazvati božanske a Bog da bi se mogao i morao smatrati njihovim autorom.

"Mnoge religije imaju svoje s v e t e k n j i g e. Ovaj općeniti fenomen povezan je s poviješću civilizacije: kako da ne bi htjeli ljudi utvrditi u tekstovima i zatim sačuvati u pisanoj formi onu stranu svoje misli i svoga života koja im je stajala najviše na srcu, svoj odnos s Bogom! Na te knjige oni su gledali kao na časni amanet jer su, prilazeći k njima s vjerom, mislili da u njima nalaze odgovor svojoj duši, svjetlost kako se imaju vladati u životu.

Božanska objava sačuvana u židovskoj religiji, zatim u kršćanskoj ima također svoje S v e t o p i s m o, s v o j e s v e t e k n j i g e kao što tvrdi već prva knjiga Makabejaca (1 Mkb.12,9). Prije nego uđemo dublje u ispitivanje njihova sadržaja imamo dati odgovor: koji je izvor njihove s v e t o s t i koja ih luči od svih ostalih? Za vjernike naime, koji su otkrili autentičnu religiju usred raznih nazora u kojima se ispoljuje religiozni osjećaj, ovim knjigama nema ravnih. Oni mogu da čitaju svete knjige vankršćanskih religija sa poštovanjem, sa razumljivom simpatijom koja hoće da ide stopama čovjeka koji se trudi da nađe Boga. Ali Biblija je u njihovim očima jedinstvena knjiga. Tu nije samo čovjek koji zove Boga i trudi se da raspozna njegov odgovor; tu je Bog koji govori čovjeku na svoju vlastitu pobudu". (A. B a r u c q - H. C a z e l l e s, nav.dj.,3 sl.).

Kako raspoznati autentičnu Božju riječ u tim knjigama?

Opstojnost inspiriranih knjiga ima se utvrditi pozitivnim Božjim svjedočanstvom. Ovo nam pak svjedočanstvo pruža sveta crkvena predaja koju Crkva autentično izlaže.

Temelj crkvenome naučavanju su svjedočanstva samoga Svetoga pisma o svome božanskome porijeklu i

nauka svetih otaca i naučitelja koji crkvenu predaju prenose i tumače.

Svjedočanstva SP, prije nego se dokaže njegov božanski auktoritet, imaju samo h i s t o r i j s k u vrijednost i kažu nam što su sami hagiografi (sveti pisci) mislili o svojoj inspiraciji. Kada se pak utvrdi božanski auktoritet SP, njegova svjedočanstva obzirom na narav i učinak inspiracije imat će i dogmatsku snagu. (M e r k-B e a, nav.dj., 15).

§ 2. SVJEDOČANSTVO CRKVENOG NAUČITELJSTVA

2o. SLUŽBENI CRKVENI DOKUMENTI

Iz crkvenoga naučavanja nedvojbeno se dade upoznati da Crkva pravim i poglavitim autorom SP smatra Boga, a ne čovjeka.

To nam potvrđuju:

a) S t a r i d o k u m e n t i

1.- U "Starim crkvenim statutima" (Statuta ecclesiastica antiqua), koja se pripisuju sv.Cezariju Arelatenskome (+543) (H ö p f l-G u t, nav.dj.,24), nalazi se propis da biskup, koji se ima rediti, dade izjavu, da li vjeruje "da je autor i Bog Novoga

i Staroga zavjeta, t.j. zakona, i proroka, i apostola, jedan te isti". (EB 3o).

2.- "Symbolum fidei" sv.Leona IX od god. 1o53. (EB,38),

"formula abiurationis" Inocenta III 12o8. propisana za valdeze (EB,39) i MIHAEL PALEOLOG na drugome Lionskome koncilu god.1274.(EB,4o) ispovijedaju istu vjeru.

b) K a s n i j i e k u m e n s k i k o n c i l i

termin "autor", koji je utanačila predaja, dalje tumače i razvijaju kada govore o "nadahnuću" i "diktiranju" Duha Svetoga.

Tako Firentinski koncil u dekretu za jakobite 1441. god. (EB,47),

Tridentinski koncil u dekretu "de canonicis Scripturis" 1546.god.(EB,57),

Vatikanski koncil u dogmatskoj konstituciji "de fide catholica" god. 187o. (EB,77).

c) N o v i j i d o k u m e n t i SS. 00. p a p a

U ovima se iznosi autentična katolička nauka iz predaje koju izlažu, brane i pobliže tumače u prvome redu protiv pretenzija racionalista i modernista.

Tako LEON XIII u enciklici "Providentissimus Deus" od 1893.god., (EB,81-134),

ŠV.PIJO X u dekretu "Lamentabili" god. 1907. (EB,190-256),

BENEDIKT XV u enciklici "Spiritus Paraclitus" god.1920. (EB,444-495),

PIJO XII u enciklici "Divino afflante Spiritu" god. 1943. (EB,538-569).

Kristovi namjesnici protiv svih bezbožnih pretenzija ističu postojanu vjeru da je knjigama Svetoga pisma autor sam Bog.

§ 3. SVJEDOČANSTVO PREDAJE

21. MIŠLJENJE SV. OTACA O SVETOME PISMU

Ono što nas crkveno naučiteljstvo uči o opstojnosti inspiracije, sadrži i potvrđuje opća i postojana predaja koju zastupaju oci i teolozi svih stoljeća.

Tako od najstarijih crkvenih otaca: (Didahe), sv.Klement Rimski, sv.Justin, sv.Teofil Antiohijski, Atenagora, sv.Irenej;

od kasnijih crkvenih otaca i pisaca na Istoku treba napomenuti: Klementa Aleksandrijskog, Origena, sv.Atanazija, sv. Ćirila Jeruzalemskog, sv.Bazilija, sv.Grgura Nisenskog, nadasve sv.Ivana Krizostoma;

jednako misle i govore sirski pisci (Afrates, sv.Efrem) i

crkveni pisci i oci na Zapadu: Tertulijan, sv.Ambroz, sv.Jeronim, sv. Augustin, sv.Leon papa.

Obzirom na stav svetih otaca prema SP, odmah se i lako upoznaje da je to za njih prava svetinja. Za njih nije to obična knjiga; nije jednostavno povijest ni bilo koja nauka. U njihovim očima Biblija sadrži riječ Božju. Kao takvu oni je poštivaju i ne usuđuju joj se ni u čemu protiviti. Oni o njoj razmišljaju, nastoje dokučiti njezin pravi smisao, vade iz nje dokaze za nauku i praktične pouke za svagdašnji život. Svako odstupanje od Svetoga pisma smatralo se padom u krivovjerje.

Kada su neki vjernici prigovarali sv.Jeronimu što se usudio ispraviti stari latinski prevod Biblije, on se brani da u Svetome pismu nije ništa izmijenio, nego da je samo ispravio iskvareni prevod: "Nijesam tako lud", piše on, "ni tako neotesan te bih pomislio da treba ispravljati riječi Gospodnje ili da je tu nešto napisano bez Božjega nadahnuća". (Poslanica Marceli). (Kod P.

V l a š i ć a, Pravi pojam Svetoga pisma, 35).

Ovo nam zorno odražava mišljenje učitelja i vjernika o Svetome pismu.

Oci nastoje da konkretnim izrazima saopće svoju misao o Božjemu djelu nadahnuća. Ono se sastojalo, kažu oni, u tome, što je Bog "govorio", "diktirao" ono što su nam hagiografi imali predati. Time oni hoće da istaknu prvenstvo Božjega djelovanja, podnipošto im pak nije bila nakana to djelovanje materijalizirati. (B a r u c q - C a z e l l e s, nav.dj., 11).

Autori kasnijega doba većinom pretpostavljaju činjenicu inspiracije istražujući pobliže njezinu bit kao što je slučaj sa s k o l a s t i c i m a.

§ 4. SVJEDOČANSTVO SVETOGA PISMA

22. SVJEDOČANSTVA STAROGA ZAVJETA

U samome SZ ne nalazi se nigdje i z r i č i t o zasvjedočena božanska inspiracija svetih knjiga, ali postoje mjesta iz kojih se ona i z v o d i.

Vjeru u božansko nadahnuće židovski učitelji i teolozi (rabini) odavali su izrekom:

"Svi sveti spisi uprljaju ruke". (Tract.Jadaim, III,5). Smisao je te izreke: Koji se dodirnuo SK ili ih je uzeo u ruke, ima ove odmah oprati kao da je dodirnuo nečistu stvar ili, jer su ovim doticajem ruke postale posvećene, imaju se pranjem vratiti u službu profanih poslova." Ovome posvećenju temelj je očito poseban odnos Svetoga pisma prema Bogu, Najsvetijemu". (H. H a a g - G. G e n n a r o, Dizionario biblico, sa njem. prev. Rosalba Amerio, Torino 1960, kol.520).

U starozavjetnim SK više puta se navodi božanska naredba kojom se pojedini sveti autori p o t i č u n a p i s a n j e.

MOJSIJU se zapovijeda da opiše pobjedu koju je iznio nad Amalečanima (2 Mojs.17,14) kao i to da napiše zaključeni ugovor između Boga i naroda (2 Mojs. 34,27).

Kasnije se naređuje Izraelcima da napišu pjesmu (5 Mojs. 31,19).

Sličnu zapovijed dobiva IZAIJA, JEREMIJA (Iz.8,1; Jer.30,2) i t.d.

Međutim, ovaj nalog, koji se ponekada tiče samo malog broja riječi, n u ž n o n e uključuje još samu božansku inspira-

ciju jer su i mimo Božjeg naloga autori mogli čisto ljudskim nastojanjem napisati knjige kao takve. U prilog inspiraciji treba radije vaditi dokaz iz cijele k o l e k c i j e knjiga koje su bile u najvećoj cijeni. (Isp.prolog Sir; Dan.9, 2; 2 Mkb.2,13). (H ö p f l - G u t, nav. dj.,33).

23. SVJEDOČANSTVA NOVOGA ZAVJETA

Knjige NZ sadrže premnoga svjedočanstva, koliko uključena u naravi samih riječi, toliko izričita kojima se potvrđuje nadahnuće svetih knjiga S. i N. zavjeta.

I. S v j e d o č a n s t v a z a S t. Z a v j e t

a) P o d r a z u m i j e v a s e inspiracija u načinu postupanja Krista i apostola.

Oni SZ daju auktoritet kakav se dolikuje samo riječi Božjoj.

Krist odbija napasnika pozivajući se na Mojsijevu petu knjigu (Deuteronomij): "P i s a n o j e" (Mt.4,4.7.1o).

U Ivanovu evanđelju božanski Učitelj izgovara značajnu riječ: "P i s m o s e n e m o ž e u k i n u t i" (1o,35).

C i j e l o, dakle, Pismo ima božanski auktoritet i ne podliježe čovjekovim prohtjevima.

b) I z r i č i t a s v j e d o č a n s t v a:

postoje dva k l a s i č n a mjesta koja služe kao izravni dokaz za inspiriranost SZ a ta su: 2 Tm.3,16 i 2 Petr.1,21.

Na p r v o m e mjestu sv. Pavao formalno kaže da je Pismo od Boga nadahnuto. Apostol opominjući Timoteja kaže da je od djetinjstva učio Sveto pismo (SZ) koje ga može učiniti mudrim za spasenje. Zatim nastavlja: "S v e j e P i s m o B o g o m n a d a h n u t o (theopneustos) i k o r i s n o z a u č e n j e, z a k a r a n j e, z a p o p r a v l j a n j e, z a o d g a j a n j e u p r a v d i".

Riječ "theopneustos" u SP dolazi samo na ovome mjestu i označuje p o s e b n o d j e l o v a n j e koje Bog pruža piscima. (R o s c h i n i, nav. dj.,16).

Na d r u g o m e m j e s t u sv.Petar kaže: "N i j e d n o p r o r o š t v o P i s m a n e s m i j e s e t u m a č i t i n a s v o j u r u k u j e r n i k a d n i j e b i l o p r o r o š t v o j a v l j e n o p o v o l j i č o v j e č j o j, n e g o s u p o n u k a n i o d D u h a S v e t o g a g o v o r i l i

s v e t i B o ž j i l j u - đ i".

II. S v j e d o č a n - s t v a z a N o - v i z a v j e t

Izričitih svjedočanstava o N.zavjetu u svetim knjigama nema jer jedva da se jedne knjige spominju u drugima. Običavaju se iznositi nekoji odlomci u kojima se ili izreke ili neke knjige NZ uspoređuju sa knjigama SZ. Tako se navodi mjesto iz 1 Tm. 5,18 gdje se kao riječ Pisma čita 5 Mojs.25,4 na što se nadovezuje riječ božanskoga Učitelja koju čitamo u Lk.lo,7; "D o s t o j a n j e r a đ - n i k p l a ć e s v o j e". Dokaz međutim nije posve siguran. (Isp.J.K n a b e n b a u - e r, Epistolae ad Thessalonic., ad Timoth...., Paris 1913, 264 sl.).

SV.PETAR u drugoj svojoj poslanici (3,16) barem nekoje poslanice sv.Pavla izjednačuje sa drugim Pismom, t.j. sa SZ. Budući da povrh toga kaže da je te poslanice napisao "p r e m a m u d r o s t i k o j a m u j e d a n a"(3,15), znači da izričito govori barem o nekome karizmu.

A p o k a l i p s a sv.IVANA sebi samoj izričito pripisuje božansko porijeklo i božanski auktoritet (1,1-3; 22,7.lo. 18.19).

MERK-BEA zaključuju: "Postoje samo tragovi nauke obzirom na ispiriranost NZ" (Nav.dj., 23).

G l a v a II

N A R A V I N S P I R A C I J E

§ 5. METODA ISTRAŽIVANJA NARAVI INSPIRACIJE

24. RAZNI PUTEVI

Narav božanske inspiracije nama je nepristupačna bilo da se uzme a k t i v n o, t.j. s vidom na Boga kao uzrok, bilo da se uzme p a s i v n o, naime s vidom na učinak, promatrana u ljudskom autoru. Konačno, narav inspiracije ostaje nam skrovita i onda kada u rukama imamo knjigu koja je plod već izvršenog rada Boga i čovjeka.

Autori se pitaju: od kuda treba početi da bi se protumačila narav inspiracije.

Kod toga jedni polaze od pojma koji

krije riječ "n a d a h n u t i" (M.J. L a g r a n g e, D.Z a n e c c h i a, L. B i l l o t, H ö p f l - G u t, nav. dj.,4o);

drugi, pod vodstvom F r a n z e l i n a (Tractatus de divina traditione et Scriptura, Romae 1896, 316-332), započinju istraživanje od pojma a u t o r a i ispituju što se u strogome smislu riječi traži da bi se netko u pravom smislu mogao nazvati autorom.

M e r k - B e a u spomenutom traktatu "De inspiratione S.Scripturae" pišu:

"Nakon dubljih studija u povijesti pojma inspiracije, čini se da je ovo prijeporno pitanje riješeno. Držeći pred očima svjedočanstva Svetoga pisma i predaje, narav se inspiracije dade odrediti osobito pomoću tri pojma: t h e o p n e u s t i j e ("inspiracije"), B o g a a u t o r a, s r e d s t v a. Ova pak tri pojma nemaju se promatrati zasebno, nego se imaju skupa uzeti tako da se jedan s drugim upotpunjuju kao što je slučaj s tradicijom. Bog je naime a u t o r Svetoga Pisma, ali ne u nekom širem smislu /prvoga uzroka, moralnoga uzroka.../, nego u smislu u kojem govorimo o autoru knjige (književnika). A on nije jedini autor, nego autor na način da s njime skupa djeluje i čovjek, t.j. poglaviti autor, dok je čovjek sekundarni autor. Hagiograf je Božji i n s t r u m e n a t, ali ne mehanički instrumenat i kanoti mrtav, nego takav da i on sam (vlastitom

krepošću) svijesno i hotimice nešto doprinese. Bog hagiografa i n s p i r i r a, ali ne tako da se čovjekov um kanoti ugasi ili da se ima puka objava, nego na način da čovjekov um čuva svijest, volja slobodu i da se dobije aktivnost čisto ljudska.

Bude li se sve ovo brižljivo imalo pred očima, dobit će se pojam inspiracije koji daju svjedočanstva samoga Svetoga pisma, naučavanje predaje, istraživanja velikih naučitelja, papinski dokumenti, u prvome redu enciklike 'Providentissimus Deus' Leona XIII, 'Spiritus Paraclitus' Benedikta XV, 'Divino afflante Spiritu' Pija XII". (Str.45 sl.)

Ovakvim postupkom izbjegavaju se pogrješke koje su se počinjale ranije. Napušta se istraživanje raznog smisla riječi "autor" i promatranja višestrukog vladanja književnika. Bog se ne ukazuje tu kako zasebno obavlja sve čine vlastite autoru a zatim kako ih stvara u piscu. Sav njegov čin prelazi na čovjeka koji je zaokupljen radom (Barucq-Gazelles,nav. dj.,16 sl.).

§ 6. NEDOVOLJNA TUMAČENJA INSPIRACIJE

25. POGRJEŠNI PRAVCI U TUMAČENJU INSPIRACIJE

Budući da se u pitanju inspiracije radi o tajanstvenom Božjemu djelovanju na razum i volju čovjekovu čiju opstojnost i narav možemo upoznati jedino putem objave, nema se čuditi što su u rješavanju ovoga pitanja mnogi skrenuli sa prave staze dok među katoličkim teolozima ostaju još mnoga prijeporna pitanja.

Sa puta koji su u predaji zacrtali ocevi, nekoji su skrenuli radi nedovoljnog davanja onoga što se traži za božansku inspiraciju (zablude "e x d e f f e c t u"),

dok su drugi za božansku inspiraciju tražili v i š e nego što treba (zablude "p e r e x c e s s u m").

26. NEDOVOLJNI POJAM INSPIRACIJE

a) Nekoji misle da se neka knjiga može smatrati inspirirana već time što Bog svojom pomoću čuva hagiografa da ne padne u zabludu.

Ovakvo poimanje nadahnuća zove se n e g a t i v n a i n s p i r a c i j a. Zastupnici njezini su F.Ner.Criesmann (Regula fidei catholicae, kod C h r. P e s c h, De inspiratione S.Scripturae, n.320-322) i Joh. Jahn (Einleitung in die göttlichen Bücher des A.B., I, Wien 1802, 91 sl., 107 sl.).

b) D.Haneberg (Versuch einer Geschichte der biblischen Offenbarung, Regensburg 1950) učio je neko vrijeme (poslije Vatikanskoga koncila promijenio je mišljenje) da neka knjiga postaje inspirirana n a k n a d n i m c r k v e n i m odobrenjem, dok su Lesije i Bonfrerij barem kao apsolutno moguće zastupali mišljenje da neka knjiga može postati inspirirana naknadnim B o ž j i m odobrenjem. (Kod P e s c h a, nav.dj., n.283-284, 323-324).

Ovo se zove n a k n a d n a i n s p i r a c i j a ("inspiratio subsequens").

c) Ima ih koji misle da je za inspiraciju dovoljan jedan opći poticaj na pisanje spojen sa općenitim upravljanjem i bdjenjem kojim bi Duh Sveti, kada bi ustrebalo, spriječio da hagiograf zabludi. Tako su pokušali tumačiti inspiraciju nekih knjiga Richard Simon (kod P e s c h a, nav.dj., n.317-319) i Bonfrerij (Praeloquia in totam Scripturam Sacram, c.VIII).

Ovo je p o p r a t n a i n s p i r a c i j a ("inspiratio concomitans").

d) Nekoji inspiraciju tumače religioznom pobudom kojom hagiografi navodno rišu vjerske osjećaje ne drukčije nego što bivaju nadahnuti pjesnici kada pišu pjesme.

O ovakvoj religioznoj pobudi govore često protestanti.

Ovakva mišljenja, u koliko čovjeka, a ne Boga hoće da učine poglavitim autorom Pisma, protive se katoličkoj vjeri koju je svečano definirao Vatikanski koncil pa se radi toga imaju odbaciti kao heretička. (EB,77).

Isto uči i sv.O.Pijo XII u enciklici "Divino afflante Spiritu".

Može se ipak sumnjati da li je ovim proglašeno heretičkim mišljenje koje u pitanju č i n j e n i c e - in quaestione facti - a ne same mogućnosti tvrdi da je za inspiraciju dovoljno n a k n a d n o B o ž j e odobrenje. Treba ga svakako smatrati pogrešnim ili skoro heretičkim. (Simon-Prado ne usuđuje se nazvati ga heretičkim.- Nav.dj.,25).

27. SKRETANJE "PER EXCESSUM" Griješe protiv pravog pojma inspiracije, tražeći za nju v i š e nego što treba, oni koji traže:

a) objavu,
b) da hagiograf ima pisati u ekstazi obumrlih sjetila,
c) da hagiograf bude lišen ljudske slobode ili upotrebe razuma,
d) da hagiograf obavlja službu pisara koji mehanički prima što mu Bog diktira. (SIP, 24 sl.).

28. B i l j e š k a DANIEL-ROPS piše:

"Ništa ne bi bilo neispravnije nego predstaviti Bibliju kao čudesno djelo koje se rodilo ne znam gdje ni kako ili je uskrslo među ljudima na jedan još tajanstveniji način. Nekoji protivnici kršćanstva poňekada su na to sveli nauku o inspiraciji da bi je mogli ismijati. Sa trijeznim humorom kaže preuzv.Mgr.Weber, strasburški biskup: 'Biblija je božanska knjiga, ali nije knjiga koja je pala iz neba'....

Gospodin nije sam napisao Bibliju kao što je nevidljivom rukom na zidu Baltazarove palače napisao glasovite riječi: M a n e, t h e k e l, p h a r e s.

On nije diktirao na način mediuma u transu kao što su Grci vjerovali da se događa sa Pitijom u Delfima.

Iste slike, koje predstavljaju kako anđeo suflira na uho evanđeliste tekst koji on piše, mogu se prihvatiti u simboličnom smislu, ali izvrgavaju opasnosti da se poprimi lažna ideja ovoga fenomena. Da bi nastala Biblija, Duh Sveti... nije ni uništio ni silovao sposobnosti onih, koji su imali da formuliraju njegovu poruku".(Nav. dj., 36 sl.).

§ 7. BIT INSPIRACIJE

28. BITNI ELEMENTI Nema se čuditi što je Vatikanski koncil odbacio mišljenja, koja su krnjila narav inspiracije. Cijela naime predaja traži očito p o z i t i v n i božanski utjecaj na svetoga pisca. Vatikanski koncil otvoreno ističe takav uticaj kada izjavljuje: knjige S. i N. zavjeta imaju se prihvatiti kao svete zato što "n a d a h n u ć e m Duha Svetoga B o g a i m a j u z a a u t o r a". (EB,77).

Iz iste pak predaje jasno izbija da se Bog nema samo zato smatrati autor svetih knjiga što je h t i o da se ove knjige napišu. On nije samo to htio, nego je također htio da u n j e g o v o i m e b u d u n a p i s a n e i u tu svrhu se pobrinuo i učinio je da budu napisane i to tako kako je on sam htio.

On nije samo moralni uzrok, nego je također fizički i "causa efficiens" svetih knjiga.

U predaji je također sve to izraženo time što se hagiograf zove o r u đ e ("instrumentum!) Boga g l a v n o g a a u t o r a. Ta uloga instrumenta pak u izvorima objave ne uzima se samo u moralnome smislu, nego se ima shvatiti i kao f i z i č k a primjena i sa strane Božje podignuće hagiografovih sposobnosti.

Prema tome treba reći da svi ovi elementi pripadaju pravome pojmu inspiracije koji nam je predan.

Da je hagiograf u pisanju svete knjige "organon ili instrument, i to živi i razumni", Pijo XII kaže da je to nauka teologa koji slijede naučavanje svetih otaca, poglavito pak Anđeoskog i zajedničkog naučitelja". (A.A.S. 35 /1943/ 314).

Leon XIII pak u enciklici "Providentissimus Deus" ovako tumači primjenu i podignuće hagiografovih sposobnosti:

"Sam (Bog) je njih (svete pisce) tako pobudio i potaknuo na pisanje dok su pisali, tako je stajao uz njih te su sve ono i samo ono što je sam zapovjedio i ispravno spoznali, i vjerno htjeli napisati i prikladno nefaljivom istinom izrazili: drukčije on ne bi bio autor cijeloga Svetoga pisma". (EB,125).

Na sličan način istu stvar razlaže Benedikt XV u enciklici "Spiritus Paraclitus". (EB,448).

U ovome je, kako se čini, sadržano sve što spada na inspiraciju u pravome smislu riječi, t.j. ono što se traži da bi se Bog uistinu i u vlastitome smislu mogao nazvati literarni autor nadahnute knjige i njezin poglaviti uzrok. (M e r k B e a, nav.dj., 49 sl.).

29. INSPIRACIJA KARIZMA VRHUNARAVNOGA REDA

Uticaj, koji prema ovome što je izloženo Bog vrši na hagiografa, noviji teolozi i Leon XIII zovu v r h u n a r a v n i m darom. U naravnome redu naime nema akcije ni poticaja te vrste. Znači da isti red prelazi i da ga nadvisuje. Prema tome je barem preko naravnih sila. Ako se dalje pita kakav je taj utjecaj, s pravom se ubraja u k a r i z m a t s k e v r h u n a r a v n e d a r o v e koji se daju ljudima u korist drugih, a ne u korist vlastitog posvećenja. (Isp. Summa Theologica 2,2.qu.172 a.4). Zato se razlikuje od posvetne milosti mada se znade da je hagiograf većinom čovjek koji se ističe svetošću i ima zasluga pri pisanju nadahnute knjige. S pravom nekoji bogoslovi inspiracioni poticaj uspoređuju sa d j e l a t n o m m i l o š ć u (gratia actualis) jer se ne daje na način trajnog stanja, nego prolaznog čina. (Isp. što sv. Toma govori o proroštvu u Summa Theologica 2.2.qu.171 a.2). Obzirom pak na samu unutarnju narav, inspiracija se ne može usporediti ni s posvetnom ni s djelatnom milošću budući da bivstveno ne podiže u vrhunaravni red.

Ovako stvar obrazlažu M e r k - B e a. (Nav.dj.,5o).

Iz ovoga što je rečeno, dovoljno biva jasno kako se inspiracija dade dublje istražiti i teološki označiti. Treba

naime ispitati:

1.- Što sa sobom nosi ideja instrumenta ili sredstva kada se primijeni na inspirativnu Božju akciju;

2.- Koje je djelovanje ljudskoga autora dok njegove moći stoje pod uticajem božanske inspiracije.

Kod ovoga, inspiracija se djelomično promatra a k t i v n o, t.j. u koliko je izvanjski Božji čin (actio Dei ad extra) zajednički trima božanskim osobama kojim Bog biva poglaviti autor SK;

djelomično se promatra p a s i v n o u koliko tu božansku akciju prima ljudski autor, instrumentalni uzrok;

u koliko se pak učinak te akcije očituje u samoj svetoj knjizi (terminative), s tog gledišta inspiracija se najviše promatra kada bude riječ o učincima inspiracije, posebno o nezabludivosti (inerrantia). (Isti, nav.dj.,51).

3o. B i l j e š k a Biblija je uistinu riječ Božja, Bibliji je uistinu, premda na misteriozan način, Bog autor.

..."Crkva je kroz povijest svojih koncila i svojih izjava iz stoljeća u stoljeće sve više precizirala ovu svoju tvrd-

nju. Od apostolskoga doba do Firentinskoga koncila i konačno na Vatikanskome koncilu, Crkva se navraćala da potvrdi i protumači istu istinu i da odstrani bilo kakvu zabludu sve do Vatikanskoga koncila kada je mogla doslovno ustvrditi da biblijske knjige napisane Duhom Svetim Boga imaju za autora. Tvrdnja koju će netko moći smatrati mitološkom ili će je netko osjećati snažnom i strašnom tako da izazove sudar sa našom modernom duhovnošću. Uza sve to, Crkva se nije radi toga povukla. Ona je jednostavno dala potvrdu onome što su uvijek tvrdili ocevi i što je cijela predaja nosila u svome krilu kao jasnu i blistavu istinu, pače - koja se ima pretpostaviti svakoj drugoj istini". (E n r i c o B a r t o l e t t i, La Bibbia parola divina e umana, u Incontri biblici, Milano 1960, 104).

Budući da je, kako je rečeno, inspiracija vrhunaravnoga reda, znanost kao takva nije sposobna tu činjenicu ni dokazati ni pobiti jer prelazi njezino polje. Ali posve nelogično bi bilo radi toga vjeru u inspiraciju nazvati nerazumnom.

Lijepo O.P.Vlašić piše:

"Da je Biblija nadahnuta, lakše je doduše vjerovati negoli znanstveno dokazati jer ovo pitanje ne spada u područje fizike ni naravne metafizike, nego u područje vrhunaravnoga reda koji se ne da prstima pipati niti sjeći kemičnim nožem! Tko poriče stoga vrhunaravni red, naravna je stvar da će morati poreći i mogućnost nadahnuća. Ali tko zdravo sudi i tko se ne da zavarati samovoljnim pretpostavkama, taj mora priznati opstojanje vrhunaravnoga reda". (Savremena biblijska pitanja, 25 sl.).

§ 8. SVETI PISAC SREDSTVO U RUKAMA GLAVNOG AUTORA - BOGA

31. DVOSTRUKI AUTOR Kada se tvrdi da je autor neke svete knjige koliko Bog, toliko hagiograf, nema se to drukčije shvatiti, nego o akciji koju poglavito i u prvome redu obavlja Bog a u drugome redu i ovisno o Bogu hagiograf.

"Auctor principalis Scripturae est Spiritus Sanctus...; homo fuit auctor instrumentalis" - tako o ovoj stvari sv. Toma sažima katoličku tradiciju. (Quodlibet VII c. 14 ad 5; ib. a.16).

Pojam i narav jednoga i drugoga uzroka, glavnoga i instrumentalnoga, Anđeoski naučitelj izlaže na raznim mjestima.

Razlika između jednoga i drugoga jest ova:

g l a v n i u z r o k (causa principalis) djeluje vlastitom krepošću;

I n s t r u m e n t a l n i pak u z r o k ne djeluje vlastitom krepošću (mada je posjeduje), nego na način kako je podiže i primjenjuje glavni uzrok.

32. DVOSTRUKA VLASTITOST INSTRUMENTA

Sv. Toma u instrumentu razlikuje dvostruku vlastitost: krepost njemu svojstvenu "koja mu pripada snagom vlastite forme kao što je svojstvo sjekire da sječe radi njezine oštrine" i

instrumentalnu akciju "snagom koje ne djeluje prirođenom krepošću, nego krepošću glavnoga uzroka" kao kada sjekira "pravi krevet".

Instrumentalna akcija ne može biti bilo kakva. Ona mora proizlaziti iz kreposti instrumenta na način kako je primijenjena i uzdignuta sa strane glavnog uzroka. Tako sjekira "pravi postelju"(vješ-

tačko djelo) sjekući (što je njezina vlastita krepost), ali ne od sebe, nego gibanjem vještaka. (Summa Theolog. 3, qu. 62.a. I C i ad 2).

Na taj način "cijeli isti učinak pripisuje se instrumentu i čitav se pripisuje također glavnome uzroku" (S v. T o m a, Contra gentiles III, c.7o). Ali učinak zajedničkog djelovanja većma se ima pripisati glavnome uzroku jer instrumentalni uzrok ne djeluje ako ga ne primijeni i ne uzdigne glavni uzrok.

33. APLIKACIJA PRINCIPA O DJELOVANJU GLAVNOG UZROKA I INSTRUMENTA

Kao što je rečeno, glavni uzrok božanske inspiracije u punome i vlastitome smislu je sam Bog koji ne samo potiče hagiografa na pisanje "ljudske knjige", nego skupa sa hagiografom, svojim instrumentom piše "božansku" knjigu ulijevajući u njega višu, vrhunaravnu krepost.

I n s t r u m e n t a l n i pak uzrok je čovjek obdaren razumom, slobodnom voljom, pamćenjem, maštom i ostalim sposobnostima, poučen na razne načine a Bog se njime služi kao instrumentom u pisanju knjige.

Iz ovoga se dade razabrati kako se učinak, koji slijedi iz sudjelovanja Božjega i ljudskoga, naime sveta knjiga, ima pripisati c i j e l a B o g u, ali tako isto i c i j e l a h a g i o g r a f u.

Zato se nužno u nadahnutoj knjizi dadu otkriti znakovi koliko Božjeg, toliko i ljudskog djela iako se materijalno ne razlikuju.

§ 9. DJELOVANJE LJUDSKOG AUTORA POD IMPULSOM BOŽANSKE INSPIRACIJE

34. POBLIŽA DEFINICIJA - INSPIRACIJE

Nakon pojmova koji su dani, inspiracija se dade pobliže ovako definirati:

"F i z i č k i, v r h u n a r a v n i, k a r i z m a t s k i u t i c a j k o j i m B o g, t a j p o g l a v i t i a u t o r, s p o s o b n o s t i h a g i o g r a f a, t o g i n s t r u m e n t a l n o g a u t o r a, n a p r o l a z a n n a č i n p o d i ž e i p r i m j e n j u j e n a p i s a n j e b o ž a n s k e k n j i g e". (HG, 5o).

Kod ovako, u vrhunaravni red podignutih sposobnosti, potrebno je ispitati što čini hagiograf.

35. SVETI PISAC NA POSLU

Hagiograf kao pravi autor svete knjige ima da stavi u djelo sve svoje sposobnosti koje sudjeluju u pisanju knjige, u prvome redu d u š e v n e:

razum i volju, ali i tjelesne koje su potrebne za dovršenje djela.

Tu prije svega nalazimo čovjeka koji "piše". Pri tome obavlja sve čine "pisanja" koji se traže za stvar na kojoj radi:

stvara li poeziju, sabrat će se da čuje unutarnji glas nadahnuća pa da ga izrazi kako mu "diktira unutra";

iznosi li jedan svoj čin, lično iskustvo, sabrat će se prije toga koliko je potrebno da ga se sjeti;

ako piše povijest, tražit će raznim sredstvima podatke prema zahtjevima koje "piscima povijesti" nalaže njihovo doba, njihov okoliš, njihov mentalitet i formacija njih samih kao što su: usmene predaje, pripovijesti sačuvane u tradiciji, čitanje dokumenata i drugih pisaca.

Pisac Knjige kraljeva radi na jedan način, onaj Knjige Tobijine na drugi, sveti Luka na treći. Čovjek čuva svoju ličnost i pokorava se zahtjevima doba i okoliša.

Ovo što važi za čin koji prethodi "pisanju", najvažniji u proceduri iz koje će nastati knjiga, važi također za izvršni čin, posebno s vidom na biranje izraza, za jezično ruho u najširem smislu kao što je: raspodjela materije, jezik, stil koji će, razumije se, autor nastojati što je moguće više približiti ukusima, kulturi, profinjenim zahtjevima onih kojima će predati na čitanje svoju knjigu.

(G. R i n a l d i, nav.dj., 11 sl.).

35. KAKO GO DJELUJE NA HAGIOGRAFA — Bog u prvom redu djeluje na intelektivne sposobnosti hagiografa obasjajući mu razum da donese nefaljivi sud. Vrhunaravno Božje djelovanje na bića obdarena razumom bez krnjenja njihove slobode u stvaranju, djelo je Božjega svemogućstva. To možemo donekle objasniti osvjetljenjem. Božje djelovanje dade se shvatiti kao svjetlost. Ta svjetlost ne oduzima ništa od dostojanstva ljudskoga razuma koji radi uz njegovu podršku. Sve protivno: ona ga podiže i oplemenjuje. Učinak ovoga djelovanja Leon XIII na latinskome je izrazio riječju "concipere" u kojoj treba gledati prijemljivo-pasivnu sposobnost. Čovjek kada misli, na neki način producira misao i u neku ruku prima (otkriva, nalazi) istinu. Ako opet uzmemo za primjer sv.Luku pa ga slijedimo dok stavlja u djelo čine iz kojih će nastati evanđelje, on - kako sam kaže u svome predgovoru - "brižljivo istražuje svaku stvar sve od početka" i zatim donosi odluku "da ih redom napiše". Kod toga vidimo kako se ponaša upravo kako je gore rečeno kao da bi bio on sam kod svoga posla. Ali Bog, koji skupa s njime radi, čini da pronađe podatke, da ih prosudi za istinite, dobre i t.d., da ih usvoji i odobri.

Drugo Božje djelovanje vrši se na volju svetoga pisca. Nastaje na isti način, jednako poštivajući slobodu.

Na poseban način u završnoj fazi Bog stoji uz pisca kada bira riječi kojima će Božja misao biti na neki način obučena u ljudsko ruho e da na taj način ne bi bila falsificirana, izobličena i da božanska istina ne bi izišla skrivena ili nepotpuna. (Isti, nav.dj.,12).

Na ovaj način ideje božanskoga autora postaju ideje ljudskoga autora i oboje (Bog i čovjek) nama ih skupa saopćuju.

A.B a r u c q - H.G a z e l l e s osvjetljuju Božje djelovanje na hagiografa ovom poredbom:

"Razum djeteta osvjetljuju razjašnjenja odrasle osobe koja znade izabrati slike i izraze prikladne da mu saopće njezine poglede. Jednako, čovjekov razum može biti obasjan Božjim djelovanjem. On mu otvara horizonte koji prelaze naravne granice, upućje ga u tajne svoga unutrašnjega života kojega čini dionicima ljude. Kod toga postoji bitna razlika:odgojitelj utiče na dijete izvana, dok Bog može da dohvati ljudski razum u najvećim njegovim dubinama". (Nav.dj.,19).

36. Bilješka — Što se ima držati o nadahnuću pisara i redaktora?

Ima ih koji tvrde da su pod

uticajem inspiracije i posebne božanske zaštite bili i pisari kojima su se neki sveti pisci služili, kao i redaktori pojedinih svetih knjiga. Tako se, na pr. Jeremija služio B a r u h o m (36,16-32), sv. Petar S i l v a n o m (1 Petr. 5,12) a tako i sv. Pavao koji je k tome poslanicu Rimljanima diktirao T e r c i j u (Rm. 16,22), dok se za poslanicu Židovima opet nekim trećim poslužio. (Tako, među ostalima J.M. V o s t e, De inspiratione, Romae 1932; isti, Utrum amanuenses, quibus hagiographi usi sunt, fuerint inspirati? U Angelicum 7(1930) 61-64).

Ne čini se, međutim, da je potrebna inspiracija za obavljanje č i s t o m e h a n i č k o g r a d a kao što je pisanje diktiranih riječi sa strane hagiografa. Dovoljno je da ovi pisari stoje pod uticajem hagiografa i da Bog svojom pomoći nad njima bdije da ne pogriješe. (HG, 58; M e r k-B e a, nav.dj., 58).

Drukčija je stvar ako r e d a k t o r svojim vlastitim umnim sposobnostima pomaže hagiografu tako da od svoga nešto doda (kao na pr. pisac poslanice Židovima). U tome slučaju redaktori su dionici karizme inspiracije, ne obzirom na sebe, nego radi pomoći koju pružaju hagiografu, u koliko mu je pružaju i ovisno o istome hagiografu. (HG, 58 sl.; M e r k-B e a, nav.mj.).

§ 10. INSPIRACIJA RIJEČI

37. NEGATIVNA POMOĆ ILI POZITIVNI UTICAJ PRI BIRANJU RIJEČI?

Svi su katolički autori suglasni da božanska inspiracija ne obuhvaća samo sadržaj svetih knjiga, nego i njihovu f o r m u ili i z r a ž. Knjiga se ne sastoji od golih ideja, nego i od riječi kojima se iste ideje izražavaju. Budući da se Bog ima smatrati autor svete knjige, njemu pripada i njezina materijalna strana.

Mnogo se međutim raspravlja da li je za biranje riječi sa strane hagiografa po sebi dovoljna n e g a t i v n a B o ž j a p o d r š k a, u koliko je naime sveti autor zaštićen da ne zabludi, ili se traži p o z i t i v n i u t i c a j i n s p i r a c i j e na iste riječi i to ne iz čisto psiholoških razloga, nego i iz strogog principa instrumentalnosti.

38. PROTIVNICI VERBALNE INSPIRACIJE

Mnogi autori odbacuju inspiraciju koja bi se protezala na iste riječi. Kod toga oni u SP luče d v o s t r u k i e l e m e n a t:

F o r m a l n i kojemu pripadaju stvari: misli ili sadržaj i

m a t e r i j a l n i, t.j. izvanjsku literarnu formu, fraze i riječi.

Prvi se, kažu, ima pripisati Bogu, a drugi ljudskome autoru od kojega izvanjska Božja pomoć otklanja svaku pogibao da zabludi dok bira riječi za ono što hoće da izrazi. U iznimnim pak slučajevima, kada se radi o tome da se izraze dublji misteriji, neke riječi mogao je i sam Bog izabrati i autoru sugerirati ili mu ih pače objaviti. Takve su riječi na pr. "sofia", "logos"...

Preteča ove nauke bio je teolog L. LESIJE (Isp. J. K l e u g t e n, R.P.Lessii S.J. theologi de divina inspiratione doctrina).

Istu je nauku opširnije izložio J.B. FRANZELIN, kardinal, koji je zaveo razliku između formalne i materijalne strane svete knjige. Za njim su se poveli mnogi autori kao F.Schmid, J.Knabenbauer, Ch. Pesch, F.Vigouroux, M.Bacuez i dr.

39. ZASTUPNICI VERBALNE INSPIRACIJE

Premnogi autori od vremena sv.TOME pa do našega doba, čiji broj raste iz dana u dan, čvrsto prianjaju uz v e r b a l n u i n s p i r a c i j u. Ovu pak ne zamišljaju na način mehaničkog diktiranja riječi, nego u širem smislu.

Prema ovome mijenju, isti vrhunaravni uticaj, kojim je hagiograf od Boga naumljene istine zamislio napisati i htio izraziti, ima polučiti i to da ih sveti autor baš u onoj literarnoj formi zamisli i napiše, zadržavajući ipak vlastito djelovanje u toj formi. (HG, 72 sl.).

PESCH ovako izlaže ovo mišljenje:

"Prema ovome mijenju, Bog je cijeloga čovjeka, u koliko je ovaj instrumenat pisanja, na vrhunaravan način tako podigao i pobudio da je izišla dotična knjiga sa svim njezinim savršenostima i nesavršenostima. I pošto se inspiracija sastoji u tome uzdignuću i poticaju, na isti način treba reći da je inspirirano sve što je proizišlo od pisca koji je na vrhunaravn način podignut i potaknut. (Nav. dj., 177 sl.).

Zastupnici ovoga mišljenja u prvome redu su: J.M.Voste, G.Mortari, M.J.Scheeben, M.J.Lagrange, D.Zanecchia, L.Billot, A.Tanquerey i dr.

HÖPFL-GUT, kojima se priklanjaju SIMON-PRADO (Nav.dj., 76), također prihvaćaju ovo mišljenje, ali donekle ublaženo,

prihvaćajući u nekom "izvjesnom smislu" podjelu svete knjige na stvari i riječi. Riječi, kažu, treba držati za nadahnute ne drukčije nego što su stvari i misli ovima izražene, barem u koliko su stvarno napisane od inspiriranog autora i u koliko uistinu na prikladan način izražavaju božanske ideje. U koliko pak sadrže specifičan način izražaja, ne čini se - kažu - da se imaju pripisati božanskome uticaju kao ni gramatičke grješke i pod ovim vidom nisu na isti način ispirirane kao što je formalni dio knjige.

4o. SUD O STVARI VERBALNE INSPIRACIJE

Čini se prikladno rješenje ono koje daju M e r k B e a (nav.dj.,68-7o):

Nauka otaca o instrumentalnosti, koju je spekulativno razložio sv.Toma, pruža ključ rješenju inspiracije istih riječi. Ovo naučavanje traži Božji uticaj i na riječi budući da one izviru iz hagiografovih moći koje je Bog p r i m i j e n i o na pisanje i koje je, u koliko je tražila sama stvar, p o d i g a o. Ovaj božanski uticaj ima za učinak da se stvari, koje Bog hoće da budu napisane, izraze prikladno i istinito bez ikakve zablude. (Leon XIII, "Providentissimus Deus", EB,125). Nema puke "asistencije" koliko "pozitivne", toliko "negativne" kojom Bog ne bi bio poglaviti autor istog pisanja kao takvoga. Hagiograf je u istome biranju riječi posvema Božji instrumenat.

Ista nauka o instrumentu pak posvema objašnjava zašto se pojedini autori razlikuju međusobno jezikom i stilom, zašto se kod njih nalaze jezične nesavršenosti i nesavršenosti u stilistici (barbarizmi, solecizmi, nepravilnosti u sintaksi i sl.).

U istome svjetlu biva razumljiv trud i nastojanje hagiografa u biranju riječi i u ukrašivanju dikcije. (Isp.2 Mkb. 2,25-33.Vg.). Hagiograf naime djeluje skupa s Bogom glavnim uzrokom isposljujući snagom njegova poticaja s v o j u v l a s t i t u k r e p o s t sa svim partikularnim osebinama u koliko ove ne stoje na putu Božjoj nakani kojom hoće da nam saopći religiozne istine.

PIJO XII u vezi s time piše: "Da se i kod svetih pisaca... nailazi na izvjesna umijeća u izlaganju i pripovijedanju, na neke idiotizme..., ne će se zaista začuditi nitko koji o biblijskoj inspiraciji ispravno sudi. (Divino afflante Spiritu, EB, 559).

Ove "nesavršenosti" kao što se nemaju pripisati Bogu, nego manjkavome instrumentu, tako nijesu ni protivne mimo Božjih nakana jer je sigurno mogao izabrati savršenije sredstvo. Ona proističu iz onog uzvišenog Božjeg sniženja ("condescensio", "sinkatabasis") kojim Bog htjede govoriti ljudima "na način kojim se ljudi običavaju služiti". (Sv.Toma).

Slijedi da su "Božje riječi, izraže-

ne ljudskim jezic ma, u svemu postale slične ljudskome govoru izuzevši pogrešku". (Pijo XII, "Divino...", EB,559).

Tako nauka o instrumentu izvrsno tumači sve što u SK odaje posebnu značajku hagiografa. Nema razloga zato tražiti drugo tumačenje. Nakon zadnjih papinskih enciklika, izložena nauka ima se smatrati ne samo vjerojatna, nego posve sigurna.

41. Bilješka **Da li sveti pisac nužno mora imati svijest o nadahnuću?**

Teoretski i apsolutno govoreći to se ne traži. B a r u c q - C a z e l l e s u vezi s tim pitanjem pišu:

"Prorok - on često ima svijest božanskog prosvjetljenja: 'Proroštvo Jahvea!', najavljuje on. Ali kada nam biblijski pisci govore o svojim radovima, čini se kao da su većma zaokupljeni svojom ljudskom aktivnošću nego onom božanskom koja je u njima. Isto vrijedi za djelovanje milosti u životu kršćanina. Posebnom karizmom samo mistik prima živu svijest djelovanja milosti u djelokrugu njegova razuma i slobode. Pače i u slučaju proroštva, sv.Toma je mišljenja da 'ponekada biva te prorok ne može posvema razlikovati jesu li njegove riječi

i misli učinak božanske inspiracije ili njegova vlastitoga duha" (q.171,art.5). To bi se a fortiori imalo prihvatiti za inspiraciju. Ali se nema smetnuti s uma riječ sv.Tome 'posvema'. Sveti autor ne bi bio istinski ljudski instrumenat, obdaren razumom i slobodom, kada ne bi uopće poznavao religiozni cilj kojemu je usmjerena njegova aktivnost kao pisca". (Nav.dj.,21).

G l a v a III

O P S E G I N S P I R A C I J E

42. MIŠLJENJA O PITANJU

U pitanju opsega inspiracije, kao osnovno ima se istaknuti: inspiracija se proteže koliko se proteže i kanon koji je Crkva definirala i priznala.

Postavlja se međutim pitanje: Imaju li se svete knjige prihvatiti c i j e l e ili je dopušteno iz njih nešto izuzeti?

Prema svjedočanstvu sv.Epifanija (+413), već su Anomejci u SP učili ljud-

ski elemenat i postavljali su razliku između S. i N.zavjeta. (Haer.76, PG 42,638).

H.Holden (+1662) suzivao je inspiraciju na same d o k t r i n a l n e stvari ili koje su u nužnoj povezanosti s njima. (Divinae fidei analysis, lib.I, c.5, lect.1, Paris 1652).

Kardinal J.Newman (+1890) izuzeo je bio od inspiriranosti stvari uzgredice rečene ("obiter dicta").

Drugi opet pokušali su lučiti r a z n e s t e p e n e inspiracije dosuđujući pri tome najniži stepen profanim i nuzgrednim stvarima za koje su mislili da ne pridonose ništa cilju Svetoga pisma.

Ispravno je međutim vjerovanje da je n a d a h n u t o s v e š t o s v e t i a u t o r t v r d i.

Ipak treba napomenuti da je direktno nadahnut sam original kakav je izišao iz ruke svetoga pisca ili eventualno njegova redaktora.

§ 11. INSPIRIRANOST TVRDNJI SVETOGA PISCA

Da se tvrdnje svetoga pisca imaju smatrati nadahnute, nedvojbeno svjedoči za to Sveto Pismo, predaja, službeni crkveni dokumenti.

43. SVETO PISMO I TVRDNJE HAGIOGRAFA

Iz načina postupanja K r i s t a i a p o s t o l a jasno izbija da su oni ponekada iz svih, pa i najmanjih dijelova, vadili dokaze i da su ih smatrali božanskima. Tako Krist u Ivanovu evanđelju (10,34 sl.) citira riječ Psalma 82 (Vg. 81), 6;

sv.Pavao u samoj poslanici Rimljanima iznosi tolike citate iz SZ (gl.9-11; 15,9-12) za koje ne može postojati sumnja da ih smatra božanskima jer su tvrdnje samih hagiografa.

44. PREDAJA I TEOLOZI PREMA TVRDNJAMA HAGIOGRAFA

Sveti oci u svakoj i pojedinoj tvrdnji svetih autora traže duboki smisao i s njome postupaju ne drukčije nego kao s riječju Božjom.

Tako sv.IVAN KRIZOSTOM (+407), komentirajući zadnju glavu poslanice Rimljanima, koja se gotovo isključivo sastoji od pozdrava, kori one koji propuštaju izlaganje ove glave kao da ne bi sadržavala ništa značajno. (Ad Rom.hom.31,1, PG 60,667 sl.).

Isto mišljenje o tvrdnjama svetih pisaca dijele t e o l o z i jednodušno. Tako sv. ROBERT BELARMIN kaže da su he-

5. Bakotin: Opći uvod u Sv.Pismo

retici oni koji misle da poslanice sv.Pavla ili druge nadahnute knjige sadrže neke stvari koje su plod čisto ljudskoga razuma. (De Verbo Dei l.I,c.6).

45. MISAO CRKVE PREMA TVRDNJAMA HAGIOGRAFA U SLUŽBENIM AKTIMA

Mada ne postoji formalna definicija, misao Crkve obzirom na tvrdnje svetih autora dovoljno označuju riječi TRIDENTINSKOG KONCILA koji izjavljuje da se imaju prihvatiti "cijele knjige sa svim njihovim d i j e l o v i m a" (EB,6o).

Isto uči LEON XIII u enciklici "Providentissimus" osuđujući one koji bi inspiraciju htjeli suziti samo na neke dijelove Svetoga pisma. (EB,124).

Jednako postupaju BENEDIKT XV u enciklici "Spiritus Paraclitus" i PIJO XII u enciklici "Humani generis" (od 12 augusta 195o).

§ 12. ŠTO SE IMA SMATRATI TVRDNJAMA HAGIOGRAFA

46. SVE IZREKE SVETOGA AUTORA NIJESU NJEGOVE TVRDNJE

Postavivši općeniti princip da se tvrdnje svetih pisaca nemaju tretirati drukčije nego kao izreke istog Duha Svetoga, potrebno je kod toga

istaći da sve izrcke hagiografa nijesu njegove t v r đ n j e. Ima stvari prema kojima sveti pisac očituje svoju neizvjesnost ili s u m n j e;

ima opet stvari u kojima dolaze do izražaja njegova č u v s t v a.

Posebno se pak moramo osvrnuti na c i t a c i j e s kojima se susrećemo u SK.

47. TVRDNJE HAGIOGRAFA

Ono što sam sveti pisac p r o g l a š u j e ili p r i l a ž e, bilo da se radi o historijskim ili doktrinalnim stvarima, ili govori o vlastitim činima, čuvstvima, nakanama, željama, ili je riječ o njegovim protestacijama (Gal. 1,8 sl; 1 Kor.9,15 sl.) i molitvama, u koliko su njegove tvrdnje, imaju se smatrati inspirirane i od Duha Svetoga izrečene. (M e r k - B e a, nav.dj.,75 sl.).

Postoji dekret Biblijske komisije o "p a r u s i j i" (= o dolasku Gospodnjemu) u kojemu se izjavljuje: "Sve što hagiograf tvrdi, proglašava, nagađa, ima se smatrati da tvrdi, proglašava, nagađa Duh Sveti". (EB,42o).

48. STAV PREMA NEIZVJESNOSTIMA KOJE IZRAŽAVAJU SVETI PISCI

Sveti pisci ponekada izražavaju svoje neznanje o stvarima koje su se dogodile, ili nesigurnost u stvarima koje se tiču budućnosti (1 Kor.

1,16; 2 Kor. 12,2-3), ili donese odluku sa izvjesnom rezerviranošću (1 Kor. 4,19; 16,6-7).

Ponekada inspirirani autor govori s manje neizvjesnosti, ali se iz konteksta dade razabrati da se ne radi o apsolutnoj tvrdnji. (Isp.Rm.15,28: "Z a p u t i t ć u s e p r e k o v a s u Š p a n j o l s k u").

Ako se pita, kako se ovo dade složiti sa Božjim sveznanjem, treba kazati da Bog, premda sveznajući, ne htjede otkloniti ovu neizvjesnost u svome instrumentu. "U stvari nema nikakve nedoličnosti pošto Bog potiče ljudskoga autora da prizna svoju dvojbenost ili neznanje. Takvo pak izricanje sumnje ne može se smatrati ni Boga nedostojno ni čitateljima beskorisno". (M e r k-B e a, nav.dj.,76 sl.).

49. ČUVSTVA HAGIOGRAFA U SVETIM KNJIGAMA

U SP hagiografi pobuđuju i izražavaju svakovrsna čuvstva: radosti, zahvaljivanja, srdžbe, kletve.

Govori li autor o čuvstvima koja je r a n i j e i m a o, sve što s vidom na inspiraciju imamo držati jest da je takva čuvstva uistinu imao. Okolnost same inspiracije pak ne kaže nam ništa o moralnosti istih čuvstava.

Radi li se pak o a k t u a l n o m e a f e k t u koji autor pobuđuje dok

piše, unese li taj svoj osjećaj u nadahnutu knjigu, treba reći da radi na potinuti knjigu, treba koji taj poticaj ne bi caj Duha Svetoga dao kada bi osjećaj bio moralno zlo. (Isp. HG,91).

Posebno se pokreće pitanje o k l e t v a m a koje susrećemo često u SZ a bez kojih nije posvema ni NZ: Ps.7; 35 (Vg.34); 52 (Vg.51); 5 Mojs.32,43; Job.3,3-10; Jer.11,20... Dap.8,20; Otkr. 6,10. Poteškoća je u tome što se te kletve ne pripisuju autoru u koliko ih je nekoć izrekao, nego se nalaze i u inspiriranim molitvama i sastavni su njihov dio.

Kletve se odnose većinom na grješnike, na neprijatelje Boga, izabranoga naroda i njegova religioznoga kulta. Budući da sam Bog često puta proriče i svojim neprijateljima dosuđuje kazne i propast, slično može da izriče nadahnuti pisac koji g o v o r i u B o ž j e i m e i brani stvar Božju. Ako se čini da nadahnuti pisac u psalmima ponekada g o v o r i u s v o j e i m e, kada se bolje proučí kontekst, vidi se da on ne nastupa toliko kao privatna osoba koliko kao predstavnik svoga naroda tako da se lični afekt osvete isključuje. K tome, oci i teolozi ispravno prosuđuju kada tvrde da se te kletve prema kontekstu mogu smatrati da su donesene na način p r o r o š t v a ili u s l o v n o. (Isp. na pr. s. T o m u, 2, 2,q.83,a.8,ad 1). Pače, želja za osvetom,

u koliko se ograničava na nadoknadu nepravde, ne može se jednostavno nazvati nedopuštenom. Mada Gospodin i apostoli preporučuju veću savršenost (isp.Mt. 5, 43-47; 1 Petr. 2,21-23; 1 Kor. 6,7; Rm. 12,21), sam Apostol govori kako se na dopušten način među kršćanima imaju izravnati nepravde i raspre (1 Kor. 6,1-2.5). Konačno, poznato je da i s t o č n j a c i l a k š e i s t r a s t v e n i j e i s p o l j u j u svoja čuvstva nego što mi to običavamo i da se njihov način govora razlikuje od našega. Sve se pak nema ni tumačiti doslovno, pogotovo ako se radi o pjesničkim knjigama ili o uobičajenim izrazima. (Tako M e r k - B e a, nav.dj.,77 sl. - Isti citiraju Vander Heeren-a, Perrellu, H.Junkera).

50. OPOMENE I ZAPOVIJEDI

Kada ove daje nadahnuti pisac, osim ako se njih samo uzgredive dodirnuo, treba ih smatrati inspiriranim i nužno ispravnim pa makar autor tvrdio da je to njegova, a ne Gospodnja zapovijed. (Isp. 1 Kor. 7,6.12.25.4o; drukčije 7,1o). (Isti, nav.dj.,78).

§ 13. CITACIJE U NADAHNUTIM KNJIGAMA

51. POSTOJANJE CITACIJA I RAZLIČIT HAGIOGRAFOV ODNOS PREMA NJIMA

U svetim knjigama se vrlo često navode tuđe izreke, pisma, dekreti i drugi dokumenti.

Kod toga treba razlikovati dvije vrste citacija: f o r m a l n e ili i z r i č i t e i

s k r o v i t e ili n e i z r a v n o s a d r ž a n e u t e k s t u (tacitae vel implicitae).

U pojedinim slučajevima ima se utvrditi kako se hagiograf odnosi prema dotičnim navodima. U SP ima mnogo toga što hagiograf nužno ne usvaja. Nešto može biti istinito samo kao n a v o d, ali ne kao sadržaj.

Unutarnja istina nečijih riječi može se upoznati ili izričitim hagiografovim odobrenjem ili iz naravi same stvari i osoba čije se riječi donose.

Za navode, koje sveti pisac izričito odobrava i sa kojima je saglasan, ne može postojati nikakva sumnja da se imaju prihvatiti kao istiniti, t.j. da nam izražavaju istinu kao takvu.

Istinitost drugih navoda, kao što je rečeno, ovisi o naravi same stvari i o osobama čije se riječi iznose.

Konkretno: treba imati u vidu slu-

jeve i okolnosti iznesene u slijedećim brojevima.

52. BOŽJE RIJEČI, BL. DJ. MARIJE I DOBRIH ANĐELA IMAJU SE UZETI ZA ISTINU

Moraju se uzeti za istinu riječi koje se iznose da ih je sam B o g izrekao (1 Mojs. 3,14 sl.), K r i s t G o s p o d i n (Mt. 5,2-7), bl. Dj. M a r i j a, majka Božja (Lk. 1,46-55), a n đ e l i (Lk. 1, 13-17).

Riječi a p o s t o l a prije silaska Duha Svetoga nijesu uvijek bile u skladu s Kristovom naukom i njegovim nakanama i Krist ih je često opovrgnuo. Poslije silaska Duha Svetoga, općenito se smatraju potvrđene njihove riječi i nauka. Ali ne slijedi da je nužno istinito sve što je u njihovim govorima navedeno, na pr. u historijskim stvarima ili u stvarima koje se tiču osobe koja govori. Sv. Pavao u Miletu, opraštajući se od seniora efeške crkve, kaže: "E v o s a đ a z n a m đ a v i š e n e ć e t e v i đ j e t i m o g a l i c a v i s v i" (Dap. 2o,25). Ovo je bila tamna, čisto ljudska slutnja koja se nije ispunila. Pavao je naime kasnije još jednom došao i u sam grad Milet. (Isp. 2 Tm. 4, 2o).

Ako iz drugih vrela ne znamo kada i u kojim su okolnostima apostoli u naučavanju nepogrješivi, iz same činjenice što nadahnuti autor njihove riječi donosi, ne

slijedi da ih on jednostavno potvrđuje. (M e r k-B e a, nav. dj., 8o).

53. NAVODI DOKUMENATA, DEKRETA, PISAMA NE SADRŽAVAJU NUŽNO ISTINU

Riječi koje sveti pisac navodi iz raznih dokumenata, dekreta i pisama s ciljem da neku tvrdnju potvrdi ili je objasni, ako on ne izriče sud o dotičnim navodima, oni pukim prihvaćanjem u svetu knjigu ne poprimaju auktoritet veći nego što su ga imali ranije. Inspiracija garantira da su barem u svojoj biti vjerno izneseni. U sebi pak mogu biti istiniti ili lažni. Tako, na pr., pismo, koje je David napisao Jóabu za Uriju smišljajući ovome stupicu, v j e r n o je izneseno, ali sveti pisac ne odobrava njegov sadržaj (2 Kr. 11,15).

Ako Sveto pismo neke ljude hvali radi kojegagod dobra djela ili radi premnogih slavnih čina, time se ne tvrdi da su sve njihove riječi u suglasju s istinom. Tako, na pr., kada se hvale egipatske primalje što su spasavale hebrejsku djecu (2 Mojs. 1,2o), ne odobrava se njihova laž (1,19). Tako i motiv, koji Judita o svome dolasku iznosi Holofernu (Jud. 1o,12 sl.), treba ocijeniti kao laž unatoč pohvalama kojima se ona obasiplje. Patrijarha Jakov izrekao je laž kada je svome staromc i slijepome ocu Izaku kazao: "J a s a m p r v o r o đ e n i s i n t v o j E z a v" (1 Mojs. 27,19). (P e s c h, nav. dj., 446).

54. MISAO HAGIOGRAFA U PJESNIČKIM DJELIMA

U pjesničkim djelima velikom pažnjom treba proučiti hagiografovu misao da bi se utvrdilo što on odobrava a što opovrgava. Treba ispitati i način kako hagiograf razvija temu. Tako, na pr., u knjizi Jobovoj u formi dialoga ili rasprave štošta se neispravno tvrdi da bi se u jačem svijetlu ukazala istina. Da se sve nema uzeti kao istina, slijedi što sam Job prima ukor sa strane Božje i priznaje da je ludo govorio. (Isp. Job. 38,2; 39,32; 4o,2-3; 42,1-6).

§ 14. SKROVITE CITACIJE

55. OPSTOJNOST SKROVITIH CITACIJA.

Skrovite citacije (citationes tacitae vel implicitae) zovu se ona mjesta Svetome pismu koja hagiograf usvaja u svoj spis a ne spominje izričito da ih je crpio iz tuđega izvora. (U. T a l i j a, "Errores scientifici et historici" i "Citationes tacitae", izvadak iz Katoličkog lista, Zagreb 1908, 1o).

Kao što u djelima profanih pisaca postoje takve citacije, posebno u starini, ne da se zatajiti njihova činjenica ni u Svetome pismu. (Isp. M e r k - B e a, nav.

dj., 81 sl.). Ponekada se iz jednog izraza jasno dade zaključiti da se tu skrivaju nečije riječi ili neki dokument. Tako u 2 Dnev. 5,9, kada je riječ o polugama zavjetnog kovčega, pa kada se kaže: "O s t a d o š e o n d j e d o d a n a š n j e g a d a n a", ove riječi ne mogu se odnositi na vrijeme kada je sv. pisac ovo pisao jer je tada hram bio već razoren. Pisac je, dakle, te riječi mogao jednostavno ispisati iz izvora kojim se služio.

Ista Biblijska komisija svojim odgovorom od 13. veljače 19o5. n e i z r a v n o dopušta mogućnost postojanja skrovitih citacija. (EB, 16o).

56. PRIBJEGAVANJE SKROVITIM CITACIJAMA I SUD O TOME

Neki katolički autori, da bi izbjegli znanstvenim i nadasve historijskim poteškoćama koje oni vide u Svetome pismu, pokušali su ih riješiti pozivajući se na "skrovite citacije". Postavili su kao temeljni princip: sveti pisac, kada vadi podatke iz nekoga izvora, ove jednostavno ne usvaja, osim ako to izričito ne tvrdi. (Tako G. B o n a c c o r s i, Quest. bibl., Bologna 1904; F. P r a t, La Bible et l'histoire, Paris 1904).

Temeljni princip, kako je formuliran, n e p r i h v a t l j i v je. Ono što sveti pisac iznosi, temeljni je princip da treba prihvatiti kao njegovu misao,

osim, kako je već gore izneseno, ako on sam drukčije ne napomene ili se iz naravi same stvari i drugih okolnosti ne upozna da nešto nije htio servirati kao istinu. Kada bi se prihvatio ovakav princip, u svetim knjigama bilo bi sve prodrmano, posebno u historijskim knjigama SZ u kojima je najveći dio uzet iz izvora. (M e r k - B e a, nav.dj.,83).

Niti se ovim putem odstranjuju sve poteškoće. Dakle: temelj se prodrmao, a cilj se nije postigao. (Isp. T a l i j a, nav.dj., 22 sl.).

Biblijska komisija svojim odgovorom od 13. veljače 1905. zauzima negativan stav prema skrovitim citacijama izuzevši da se dokaže:

1. da hagiograf uistinu citira nečije riječi ili dokumente;
2. da iste niti ne potvrđuje niti usvaja tako da se može uistinu držati da ne govori u svoje ime. (EB,160).

Sv.PIJO X izjavljuje da se time donekle suzuje inspiracija. (Enc.Pacendi, EB,273).

BENEDIKT XV. kori one koji na laku ruku traže ključ rješenju poteškoća u skrovitim citacijama. (Enc.Spiritus Paraclitus, EB;461).

Da zaključimo sa Pesch-om: "(Skrovite citacije) podnipošto ne mogu poslužiti kao općeniti princip da se prosudi historijski značaj Staroga zavjeta i da se od-

strane sve historijske poteškoće". (Nav. dj., 543).

G l a v a IV

N E P O G R E Š I V O S T (INERRANTIA) S V E T O G A P I S M A

57. OPĆENITO O NEPOGREŠIVOSTI SP

Nepogrešivost (inerrantia) SP o kojoj je riječ, prvotno i pobliže odnosi se na knjige k a k v e su one proizišle od nadahnutih pisaca kao takvih, t.j. na njihove a u t o g r a f e koji su Božjom providnošću očuvani od zabluda protiv vjere i ćudoređa. Isti pak autografi nijesu bili očuvani od manjih pogrešaka koje ne izlažu pogibli naše spasenje.

U manjoj mjeri može se prizivati na nezabludivost kada se radi o p r e v o d i m a koliko starima, toliko novima izuzevši Vulgatu koja je u stvarima vjere i ćudoređa proglašena čista od zablude.

Nepogrešivost se nadalje odnosi samo na s m i s a o k o j i j e s a m h a g i o g r a f h t i o i z r a z i-

t i i u s t v a r i g a j e i z r a z i o. Ne proteže se pak na bilo koji drugi smisao koji bi se dao dovesti u sklad s njegovim riječima.

Pitanje nepogrešivosti u posljednje vrijeme postalo je predmetom živih rasprava.

N e k a t o l i c i većinom p r i p u š t a j u pogreške u Svetome pismu;

k a t o l i c i se pak ili utječu skrovitim citacijama ili luče razne l i t e r a r n e v r s t e i n a č i n e g o v o r a.

Zadaća, koja nam se nameće, jest: utvrditi č i n j e n i c u nezabludivosti i dati njezinu konkretnu p r i m j e n u u pojedinim slučajevima.

§ 15. ČINJENICA NEZABLUDIVOSTI

58. ŽIDOVSKA I KRŠĆANSKA VJERA ISPOVIJEDA NEZABLUDIVOST SP

Vjera u činjenicu nezabludivosti Svetoga pisma uključena je u strahopočitanju koje su uvijek, koliko Židovi toliko kršćani, imali ne samo o cijeloj kcleciji svetih knjiga, nego i o s v a k o j p o j e d i n o j r i j e č i sadržanoj u njima.

Vjeru Ž i d o v a odaje rad t.zv. m a z o r e t a, židovskih učitelja zakona, koji su u brižljivosti čuvanja svetih knjiga i bdjenja nad njima bili došli dotle te su u pojedinim knjigama pobrojili retke, riječi i ista slova i točno su označili koja je snaga pojedinih riječi.

Židovski historičar JOSIP FLAVIJE (+95) u svome spisu "Contra Apionem" piše: "Kako mi svoje knjige častimo, vidi se jasno. Nitko se nikada nije usudio štogod im pridodati, ili oduzeti, ili štogod p r o m i j e n i t i".

K r š ć a n s k u misao o nezabludivosti SP izražavaju jednoduše izjave otaca i njihov odlučan stav protiv heretika koji bi pokušali nešto iz Svetoga pisma izmijeniti.

EUZEBIJ (+340) smatra smjelim i drskim zločinom proglasiti pogrešku u SP. (PG 23,289).

I nije to bilo samo neko s l u ž b e n o naučavanje crkvenih učitelja i pastira, nego i najdublje osvjedočenje običnih vjernika.

> Misao vjernika o ovoj stvari odaje slijedeća crtica iz života sv. Jeronima. U starom latinskome prevodu knjige Jonine čitalo se da je Jona, izišavši iz grada Ninove, otpočinuo u hladu t i k v e i pod njom usnuo. Sv. Jeronim je prema židovskome izvorniku mjesto tikve stavio b r š l j a n.

Kada je u jednoj afričkoj crkvi neki biskup dao čitati to mjesto po Jeronimovu prevodu, narod je energički protestirao i malo da nije navalio na biskupa kao heretika!

Božanski Učitelj sankcionirao je nepogrešivost SP rekavši kategorički: "P i s m o s e n e m o ž e u k i n u t i!" (Iv. 10,35).

LEON XIII naglasio je kako SP ne samo da isključuje svaku zabludu, "nego je tako nužno isključuje i odbacuje kako je nužno da se Boga, najvišu istinu, ne okrivi kao začetnika i najmanje pogreške". (Enc. Providentissimus, EB,124).

Isto se ističe u enc. "Pascendi" sv. PIJA X (EB, 280) i u enc. "Spiritus Paraclitus" BENEDIKTA XV. (EB,451-456).

Iz svega ovoga slijedi da nauka o apsolutnoj nezabludivosti SP pripada temeljima katoličke vjere i da se u sebi kao takvoj ima smatrati božanska.

§ 16. TEMELJNO NAČELO U PRIMJENI NEZABLUDIVOSTI

59. TEMELJNI PRINCIP Apsolutna nepogrešivost SP koja je utvrđena, isključivo se kreće oko o n o g a s m i s l a koji je htio izraziti

h a g i o g r a f i po njemu B o g. To su istakli već sv. oci, kao sv. AUGUSTIN (De doctr. christ., 2,5, PL 34,38) i sv. JERONIM (Ep. 48 ad Pammachium, 17, PL 22, 507).

PIJO XII u enc. "Divino afflante Spiritu" kao temeljni princip postavlja da se ima:

u p o z n a t i i p o b l i ž e o d r e d i t i š t o j e s v e t i p i s a c i m a o n a k a n u r e ć i" (EB, 557).

Da bi se to postiglo, tumač "svom brižljivošću i ne zanemarivši ništa od svijetla koje su ubacila novija istraživanja neka nastoji istražiti koja su prirođena svojstva svetoga pisca, koji uslov života, u kojemu je dobu živio, koje je upotrebio izvore, bilo pisane, bilo usmeno predane i kojim se o b l i c i m a govora služio. Tako će upoznati bolje tko je bio hagiograf i što je pisanjem htio saopćiti". (EB,557).

Potrebu upoznavanja hagiografa i njegova načina mišljenja i izražavanja lijepo obrazlaže Bartoletti:

"Kao što ne možemo doći do Boga, ako ne preko Kristova čovještva, tako, na isti način ili analogno, ne možemo doći do

božanske istine u Bibliji, ako ne po ljudskoj riječi koja je u njoj. Otuda potreba za kršćanina da posluša riječ ljudsku ako hoće da istinski razumije i ima u vlastitome srcu jeku božanske riječi. Proučiti je sa filološke strane, postaviti je u njezin historijski ambijent, reproducirati ljudski smisao svake knjige i cijele Biblije, nije uzaludan posao, ne znači hodati izvan puta, naprotiv znači ići glavnim putem koji je po volji Božjoj. Bog, da bi došao k nama, poslužio se ljudskom riječju i hoće da se putem ove riječi vratimo k njemu na način da još jednom ljudsko i božansko budu najuže povezani bez pometnje i uništavanja pa da kao što milost ne uništava narav, tako i čovjek ne bude ponižen, nego uzvišen ovim dodirom s Bogom". (La Bibbia parola divina e umana, nav. dj., 116 sl.).

Istraživanje "načina govora" i l i t e r a r n i h v r s t i od najveće je važnosti i to potrebnije što se način starih pisaca, posebno istočnjaka, nerijetko mnogo razlikuje od našega.

§ 17. LITERARNE VRSTE I SVETO PISMO

6o. POJAM I RAZDIOBA LITERARNIH VRSTI

Pod nazivom "literarna vrsta" razumijeva se: "O b l i k i l i n a č i n p i s a n j a k o j i o p ć e n i t o p r i h v a ć a j u l j u d i n e k e d o b i i l i n e k o g a k r a j a d a b i i z r a z i l i o n o š t o n a m j e r a v a j u i z r e ć i" (M e r k B e a, nav.dj.,91).

Literarne vrste luče se dijelom različitim s t i l i s t i č k i m o b l i k o m: poetske, prozaičke, metričke, nevezane;

dijelom opet s a d r ž a j e m: lirska pjesma, ep, basna, alegorija.

Općenito i već u starini prema sadržaju i načinu pisanja poznata je i općenito prihvaćena podjela na p o v j e s n u (pripovijedalačku), d i d a k t i č k u (poučnu) i p j e s n i č k u (lirsku, epsku, dramatsku) vrstu.

Odmah biva jasno da istinu drukčije izražava basna, a drukčije povjesno pripovijedanje; drukčije treba gledati na lirsku vrstu, a drukčije na prozu. (Isti, nav.mj.).

"Ono što je lažna tvrdnja na sudu, u poeziji može biti puki element izražaja i po sebi može da ne bude podložno ocje-

njivanju istinitosti... Čitalac Biblije mora lučiti način izraza i istinsku i pravu tvrdnju". (R i n a l d i, nav.dj., 14).

61. POSTOJANJE LITERARNIH VRSTI U SVETOME PISMU

Obzirom na činjenicu literarnih vrsti u SP, sv. O. PIJO XII piše:

"Svetim knjigama nije tuđ ni jedan način govora kojim se kod starih naroda, posebno kod istočnjaka, običavao služiti ljudski govor da bi izrazio misao, samo ako se upotrebljeni način govora nikako ne protivi Božjoj svetosti i istini". (Divino afflante Spiritu, EB, 559).

Prema tome, SP ne isključuje nijednu književnu vrstu koja j e b i l a u o b i č a j u k o d s t a r i h n a r o d a i k o j a s e k a o t a k v a d a d e r a s p o z n a t i premda je možda našemu današnjemu shvaćanju tuđa.

Do toga zaključka dolazimo i samim površnim ispitivanjem SP. U njemu otkrivamo:

p o v i j e s n o p r i p o v i j e d a n j e (na pr. Knjige kraljeva),
b a s n u (Sud. 9,8-15),
p r i s p o d o b u (Lk.15),
a l e g o r i j u (Iz. 5,1-6),
d i j a l o g (gotovo cijela Knjiga Jobova),
p s e u d o n i m i j (Knjiga mudr.),

s i m b o l (Ezekijel 37),
p r o r o š t v a (Izaija 13-27),
k a o i r a z n e n a č i n e p j e s n i č k o g i z r a ž a v a n j a (1 Mojs. 6,6; Sud. 7,12).

Pa ni isti r o m a n s k i p r i k a z (Midrasch), kažu Höpfl-Gut, po svojoj naravi ne protivi se inspiraciji jer i oni sadrže svoju istinu. Ne vidi se zašto Bog nije mogao da nas uputi u vrhunaravne stvari putem pripovijesti djelomično ili posvema izmišljene i, dosljedno, zašto ne bi mogao nadahnuti svetoga pisca da takvu pripovijest napiše. Da li se pak uistinu takve romantičke pripovijesti u SP nalaze, kao na pr. pripovijedanje o Tobiji, Juditi, Esteri, prijepomo je. Treba naime znati da predaja stoji vrlo odlučno u prilog povijesnoj istini ovih pripovijedanja. Zato se treba čuvati nekog odveć apsolutnog i općenitog donoženja suda. (Nav.dj., 93 sl.).

§ 18. SVETO PISMO I PRIRODNE ZNANOSTI

62. BOŽANSKA NAUKA IZRAŽENA NA LJUDSKI NAČIN

"Bog, govoreći po čovjeku, govori na način ljudski", kaže sv.Augustin. (De civ. Dei, 17, 6, 2, PL 41, 537).

To ističe i LEON XIII kada kaže da se Bog prilagodio ljudskome shvaćanju. (EB,1o6).

Slično se izražava PIJO XII kada piše: "Kao što je bivstvena Riječ Božja postala ljudima slična u svemu i ž u - z e v š i g r i j e h (Žd, 14,15), tako i Božje riječi izražene ljudskim jezicima, ljudskome govoru slične su u svemu, osim u zabludi". (Divino afflante Spiritu, EB, 559).

S pravom zaključuje Voste, što uostalom potvrđuje i PIJO XII (EB,560), "ono što se u ljudskome govoru ne smatra zabluda, nema se radi zablude ožigosati ni božanski govor izražen ljudskim riječima, za ljude i od ljudi". (Nav.dj., 130).

Ovaj posljednji princip ima se čvrsto držati pred očima kada se tvrdnje sv. pisca uspoređuju sa z n a n s t v e n i m č i n j e n i c a m a.

63. SVETIM PISCIMA NIJE BILA NAKANA PREDATI ZNANSTVENU NAUKU

U principima, koji su izneseni, nalazi se ključ rješavanja poteškoća obzirom na tvrdnje svetih pisaca i z n a n s t v e n e č i n j e n i c e.

Nekoć se mislilo da sveti pisci u stvarima koje se odnose na prirodne znanosti izražavaju objektivnu i znanstvenu istinu; t.j. da rišu unutarnju narav stvari. Danas je međutim općenito prihvaćeno mišljenje da sveti pisci u ovim stvarima govore prema njihovu i z v a n j s k o m e i z g l e d u. Ovo je već sv.

Augustin istaknuo pišući: "U evanđelju ne čitamo da je Gospodin kazao: "Šaljem vam Utješitelja da vas poučî o putanji sunca i mjeseca. Htjede naime stvoriti k r š ć a n e, a ne matematičare". (De actis cum Felice Man.,1,1o,PL 42,525).

Stvar lijepo ilustrira T h. S c h w e g l e r u "Dizionario biblico":

"Za razumijevanje toga daje nam ključ primjer Krista koji je svojom osobom sadržaj, cilj i središte cijeloga Svetoga pisma. U svakome govoru, što ga je održao narodu, služio se on slikama iz prirode i ljudskoga života s jedinim ciljem da učini razumljivijima stvari kraljevstva Božjega. Zato treba držati da je Duh Božji, koji je pripremio Isusa za njegovu mesijansku zadaću i vodio ga u njoj, potaknuo i biblijske pisce da pišu, ne s nakanom da otkriju unutarnju strukturu stvari, kako to čini znanost u pravome smislu, nego da uče narode prema njihovu dobu o moći, mudrosti i dobroti Božjoj". (Kol.522).

Misao Crkve o ovoj stvari izrazio je LEON XIII u enc. "Providentissimus Deus" pišući:

"Duh Božji, koji je preko njih (svetih pisaca) govorio, ne htjede učiti lju-

de o tome (t.j. o unutarnjemu ustrojstvu vidljivih stvari) što ne bi koristilo ničijem spasenju. Zato oni, da bi postigli ono što je pravo, radije nego da istražuju prirodu, ponekada stvari rišu i raspravljaju o njima ili u nekom prenesenom smislu, ili kako je u ono vrijeme bio u upotrebi neki opći način izražavanja pa i danas je u svakidašnjemu životu među istim znanstvenim ljudima u upotrebi. Budući pak da se pučkim govorom izražava kao prvi i vlastito ono što je pristupačno sjetilima, jednako i sveti pisac(a na to je podsjetio i Anđeoski naučitelj) poveo se za onim što se zapaža sjetilima ili što je sam Bog, govoreći ljudima, na ljudsku izrazio prema njihovoj sposobnosti shvaćanja". (EB, 121).

Ove principe usvaja PIJO XII u citiranoj enciklici smatrajući ih prikladnim da se odgovori na objekcije i poteškoće koje se pokreću u naše doba. (EB,539.54o).

U rješavanju poteškoća, koje se otkrivaju u SP s vidom na prirodne znanosti, ima se izvidjeti radi li se o nekome p j e s n i č k o m e opisu ili o i z v a n j s k o m e i z g l e d u sjetilnih stvari.

Takve primjere p j e s n i č k o g i z r a ž a j a nalazimo, na pr., u Iz. 24,23; Bar. 3,34 sl...;

primjere i z v a n j s k o g i z g l e d a: 1 Mojs. 1,16; 3 Mojs.11,6 gdje se zec svrstava među preživače i t.d.

Treba imati na pameti da je za vidljive stvari i prirodne pojave u ono vrijeme (a i danas) bio jedino moguć jezik Svetoga pisma, t.j. metoda u prikazivanju stvari ne da se zapravo upotrebiti druga ako ne onakva.

Dok se ne bude moglo dokazati da je hagiograf htio donijeti o nečemu strogo znanstveni sud, treba reći da nije pogriješio sam hagiograf, nego mi koji ga ne shvaćamo kao što nam se mnogo puta događa čitajući neku drugu profanu knjigu. (T a l i j a, nav.dj.,44).

§ 19. SVETO PISMO I POVIJEST

64. RAZNE HISTORIJSKE VRSTE I SV. PISMO. U historijskoj vrsti kod profanih autora ćadu se razlikovati razni s t e p e n i, prema tome da li se historijska istina iznosi brižljivo ili slobodno.

a) Ima pripovijedanja koja "jednostavno iznose što se dogodilo". (Isp.sv. J e r o n i m a, In Dan.,2,46, PL 25, 5o4). - To je t.zv. "genus s t r i c t e h i s t o r i c u m"

b) Postoje pripovijedanja u kojima se stvari tretiraju sa i z v j e s n o m s l o b o d o m, ukrasuju se ili proširuju radi užitka ili dobre pobude slično

kao što biva u historijskim romanima.

c) Ima n a r o d n i h p r e d a j a kojima, istina, ne manjka povijesni temelj, ali su vrlo deformirane i iskvarene kao što to biva sa višestoljetnom predajom.

d) Ima konačno i m i t o l o š k i h p r i p o v i j e s t i koje ne sadrže gotovo nikakve istine, nego "većma proizlaze iz bujne fantazije, nego iz težnje za istinom". (PIJO XII, Humani generis, AAS 42 /1950/ 577).

Koja se od ovakvih vrsti dade pripustiti u SP?

Po sebi, a p s t r a k t n o g o v o r e ć i, ništa se ne protivi da se sveti pisac posluži i jednim slobodnijim načinom pripovijedanja, samo ako se dade utvrditi da se ne radi o povijesti u strogom smislu riječi. Tako se Krist u evanđeljima služio prispodobom a u Knjizi mudrosti povijest izraelskoga naroda iznosi se u gl.10-19 na slobodniji način sa didaktičkim ciljem.

K o n k r e t n o ipak treba imati pred očima da se u historijskim knjigama S. i N. zavjeta radi općenito o činjenicama koje su povezane najuže sa p o r i j e k l o m i n a r a v i o b j a v l j e n e r e l i g i j e. Zato Crkva podnipošto ne favorizira primjenu slobodnih načela na historijske knjige kako to ukazuju dekreti Papinske biblijske komisije.

PIJO XII, dok žali što nekoji odveć slobodno tumače historijske knjige, kaže da se ima smatrati da hagiografi "očevidno nadvisuju stare profane pisce" što važi za isti SZ. (Enc.Humani generis, D e n z i n g e r, Enchiridion symbolorum, Herder 1960 31, n.2329,2330.).
(M e r k - B e a, nav.dj.,92 sl.).

65. STARI NAČIN PISANJA POVIJESTI

U historijskim biblijskim knjigama ne smije se lakomisleno napustiti očiti i literarni smisao. Ipak, kao što je u svome pismu od 16.siječnja 1948.god. odgovorila Papinska biblijska komisija pariškome nadbiskupu, kardinalu Suhardu (EB, 581), a što ističe i PIJO XII u enc. "Humani generis" (D e n z i n g e r,2329), povijest, kako je prikazana u jedanaest prvih poglavlja Geneze (1.Mojs.) ne odgovara načinu prikazivanja vrsnih klasičnih pisaca ili historiografa našega doba.

Posebno treba pak obzirom na način pisanja povijesti starih pisaca imati ovo pred očima:

a) sveti pisci ne slijede uvijek h i s t o r i j s k i i k r o n o l o š k i r e d;

b) n e i z n o s e s v e što su možda mogli iznijeti;

c) u opisivanju pojedinih činjenica često daju samo kratki s a d r ž a j;

d) kod pripovijedanja ponekada ne

iznose odmah svu povijest, nego je polako razvijaju na način nekih "koncetričnih krugova". (Isp. K. Meyer-a, B.Jacob-a kod Merk-Bea, nav.dj., 96 sl.).

66. DRUGI NAČINI GOVORA KOD STARIH PISACA

Osim spomenutih točaka koje treba imati pred očima kod čitanja historijskih knjiga SP, potrebno je imati na pameti i neke druge načine izražavanja vlastite starim piscima.

Ti su:

a) u iznošenju govora, pa i istih Kristovih, većma obraćaju pažnju na sam smisao nego na riječi;

b) služe se hiperbolama koje su u upotrebi u svagdašnjemu životu. (Isp. Dap. 2,5; 3 Kr. 10,27);

c) brojevi se ponekada nemaju shvatiti u vlastitome smislu, nego u simboličkome ili neodređenome. Tako br. 40 označuje punu muževnost; broj 600 isto je što i nebrojeno.

d) I opet vrojevi se ponekada ne iznose precizno, nego otprilike. Tako, na pr., 30 ljudi može označivati barem 30.

e) Etimologija se ne daje po znanstvenim filološkim pravilima. (Merk-Bea, nav.dj., 97 sl.).

67. ZAKLJUČAK

Nepristrani duh, ako se u čitanju Svetoga pisma bude dao voditi ovdje iznesenim principima, morat će priznati sa Josipom Eberle-om:

"Što se u Bibliju više zadubljuje a - s druge strane - što se ulazi više u karakter i razvoj tako zvane znanosti, to više se stiče strahopočitanja u biblijskome načinu izražavanja". (Die Bibel im Lichte der Weltliteratur und Weltgeschichte, Opus posthumum, izdao Fr.König, Wien 1949,17).

Drugi odsjek

KANON SVETIH KNJIGA

68. BIBLIOGRAFIJA

a) Opća djela: R. Vimer, Uvod u svete knjige Novoga zavjeta, Zagreb 1903; H. Zschokke, Historia sacra antiqui Testamenti, Wien-Leipzig 1910; F.S. Gutjahr, Einleitung zu den heiligen Schriften des Neuen Testamentes, Wien 1912[2]; L.Hudal - J. Ziegler, Precis d'introduction a l' Ancien Testament, sa njem.prev. M.Grandclaudon, Mulhouse (Haut-Rhin) 1938; R. Cornely - A. Merk, Introductionis in S.Scripturae libros compendium, Parisiis 1944[11]; G. Roschini, Introductio Biblica, Vicenza 1940; H. Höpfl - B. Gut, Introductio generalis in S.Scripturam, Romae 1940[4]; H. Simon - J. Prado, Praelectiones biblicae, Taurini 1954[6]; A. Barucq - H. Cazelles, Le canon des livres inspires, u Introduction a la Bible, Tournai 1959[2].

b) Posebna djela: L. Dennefeld, Histoire des livres de l' A.T, Paris 1929; S. Zeitlin, An historical study of the Canonization of the Hebrew Scriptures, Philadelphia 1933; M.J. Lagrange, Histoire ancienne du canon du Nouveau Testament, Paris 1933; S. Zarb, De historia Canonis utriusque Testamenti, Romae 1934; I. Ruwet, De Canone, u Institutiones biblicae, Roma 1951[6]; A. Tricot, Le canon des Ecritures, u Initiation biblique, Paris 1954[3].

69. ZNAČENJE I RAZDIOBA TRAKTATA

Utvrdivši činjenicu i davši pojam inspiracije, od najveće je važnosti upoznati: koje su knjige konkretno napisane pod uticajem božanske inspiracije da u njima možemo upoznati istinu i naći pravilo vladanja za život. Odgovoriti na to svrha je ovoga traktata.

U davnini kružile su mnoge knjige koje su sebi lažno svojatale pravo ili privilegij božanske inspiracije. To su t.zv. apokrifi. Moramo, dakle, oštro lučiti autentične svete knjige od podmetnutih ili lažnih. Zato se traktat krupno dade podijeliti u dvije glave u kojima će se raspravljati:

I. O kanonskim knjigama,

II. O apokrifima.

G l a v a I

K A N O N S K E K N J I G E

A. OPĆENITO O KANONSKIM KNJIGAMA

§ 2o. POJAM KANONA

7o. IME Riječ "k a n o n" prema grčkoj etimologiji (kanon) znači prvotno mjerilo kojim su se služili majstori a u prenesenome znači neko tačno određeno pravilo.

U književnosti zovu se "canones" klasični pisci koji su služili za uzor stila.

Tako je riječ "kanon" označivala pravilo u umjetnosti, književnosti.

Ista riječ "kanon" označivala je i pravilo u moralu. U tome smislu upotrebljava riječ sv.Pavao kad piše Galaćanima: "K o l i k o g o d i h p o o v o m p r a v i l u (to kanoni tuto) ž i v e, n a n j i h m i r i m i l o s r đ e" (Gal. 6,16).

Sveti oci u prva vremena proizvoljnim naučavanjima heretika suprostavljali su "kanon", t.j. p r a v i l o predaje, istine i vjere ili jednostavno "kanon Crkve". (Isp. K l e m e n t A l e k s., Strom., 7,16,94, PG 9, 529; O r i g e n, De princip., 4,9).

Otuda se riječju "kanon" počelo označivati knjige koje sadrže pravilo vjerovanja i življenja, t.j. s v e t e k n j i g e. Tako kod Grka pod riječju "kanon" shvaća svete knjige u petome stoljeću I z i d o r P e l e u z i t s k i (+440, PG 78, 1185), kod Latina s v. J e r o n i m (isp. R u f i n, Symb., 37, PL 21,374) i s v. A u g u s t i n (PL 43,489).

Riječ "kanon" ima dakle dvostruki smisao: a k t i v n i pod kojim se razumijevaju elementi koji tvore pravilo vjere i

p a s i v n i pod kojim se razumijevaju knjige u kojima su dotični elementi sadržani i koje je Crkva prosudila dostojnima da budu uvrštene u katalog svetih knjiga.

K a n o n S v e t o g a p i s m a dade se prema tome d e f i n i r a t i:

crkvenim auktoritetom sabrana zbirka knjiga koje budući da su božanski nadahnute i uživaju božanski auktoritet, sadrže i tvore pravilo objavljene istine. (HG, 139).

Od pojma "kanon" potječe apstraktni naziv k a n o n i c i t e t. Ovim se označuje d o s t o j a n s t v o knjige kojoj pripada božanski auktoritet i kao takvu Crkva je primila u kanon.

§ 21. KANONSKE KNJIGE I NJIHOVA PODJELA

71. POPIS KANONSKIH KNJIGA — Skup knjiga, koje obuhvaća Biblija, dijeli se na one koje su pisane p r i j e K r i s t o v a d o l a s k a ili
s t a r o z a v j e t n e
i na one koje su pisane p o s l i j e K r i s t a ili
n o v o z a v j e t n e.

Jedne i druge dijele se u t r i skupine:

p o v i j e s n e,
p o u č n e ili p j e s n i č k e i
p r o r o č k e.

Način brojenja svetih knjiga u razno doba i u raznim katalozima bio je različit.

T r i d e n t i n s k i k o n c i l u dekretu "de canonicis Scripturis" (sessio 4,8 Aprilis 1546) nabraja 44 (č e t r d e s e t i č e t i r i) starozavjetne knjige spajajući Jeremijine tužaljke i proroka Baruha sa Jeremijinom proročkom knjigom. Ako se ove dvije knjige broje zasebno, dobiva se 46 (č e t r d e s e t i š e s t) starozavjetnih knjiga. Neki opet s Jeremijinom proročkom knjigom spajaju njegove tužaljke, a odvajaju od njega samo Baruha. U tome slučaju dobivamo 45 (č e t r d e s e t

i p e t) starozavjetnih knjiga.

Prema redu koji usvaja Tridentinski koncil, katalog SK je ovaj:

Stari zavjet:

Petoknjižje Mojsijevo (G e n e s i s - Postanak, E x o d u s - Izlazak, L e v i t i c u s - Knjiga levitska, N u m e r i - Brojevi, D e u t o r o n o m i u m - Ponovljeni zakon); knjiga Jozuina, Sudaca, Rutina, četiri knjige Kraljeva, dvije knjige Dnevnika (P a r a l i p o m e n o n ili C h r o n i c a), Ezdrina prva i druga (druga se zove i Nehemijina), Tobijina, Juditina, Esterina, Jobova, Davidov Psalterij od 150 psalama, Poslovice, Propovjednik (E c c l e s i a s t e s), Pjesma nad pjesmama, knjiga Mudrosti, Sirahova (E c c l e s i a s t i c u s - Crkvenica), Izaija, Jeremija sa Baruhom, Ezekijel, Danijel, dvanaest malih proroka, t.j.: Ozeja, Joel, Amos, Abdija, Jona, Miheja, Nahum, Habakuk, Sofonija, Agej, Zakarija i Malahija; dvije Makabejaca, prva i druga.

Novi zavjet:

Četiri evanđelja: Matejevo, Markovo, Lukino i Ivanovo; Djela apostolska koja je napisao Luka evanđelist; četrnaest poslanica apostola Pavla: Rimljanima, dvije Korinćanima, Galaćanima, Efežanima, Filipljanima, Kološanima, dvije Solunjanima, dvije Timoteju, Titu, Filemonu, Židovima; dvije apostola Petra; tri Ivana apostola; Jakova apostola jedna, Jude a-

postola jedna i Otkrivenje (Apokalipsa) sv.Ivana. (EB, 58.59).

U svemu 27 (dvadeset sedam) knjiga Novoga Zavjeta.

P o v i j e s n e knjige S t a r o g a z a v j e t a su:

pet knjiga Mojsijevih, knjiga Jozuina, Sudaca, Rutina, četiri knjige Kraljeva, dvije knjige Dnevnika, Ezdrina prva i druga, Tobijina, Juditina, Esterina, dvije Makabejaca.

U svemu 21 povijesna knjiga.

P o u č n e k n j i g e SZ:

Jobova, Psalmi, Poslovice, Propovjednik, Pjesma nad pjesmama, knjiga Mudrosti, Crkvenica.

U svemu 7 poučnih ili pjesničkih knjiga.

P r o r o č k e k n j i g e SZ:

četiri velika i 12 malih proroka.
U svemu 16 proročkih knjiga.

P o v i j e s n e knjige N o v o g a z a v j e t a su:

četiri evanđelja i Djela apostolska.
U svemu 5 povijesnih.

P o u č n e k n j i g e NZ:

14 poslanica sv.Pavla, 7 poslanica drugih apostola.

U svemu 21 poučna knjiga.

P r o r o č k a k n j i g a NZ:

Otkrivenje (Apokalipsa) sv.Ivana.
U svemu 1 proročka knjiga.

72. PROTOKANONSKE I DEUTEROKANONSKE KNJIGE

Od SIKSTA SIJENSKOG (+1569), dominikanca, svete knjige dijele se u dvije skupine:

p r o t o k a n o n s k e (prvo kanonske) i
d e u t e r o k a n o n s k e (drugokanonske).

Pod p r o t o k a n o n s k i m se razumijevaju knjige koje su židovski i kršćanski pisci od početka smatrali nadahnutim;

pod d e u t e r o k a n o n s k i m knjigama pak razumijevaju se knjige čiji je kanonicitet, nakon što su bile prihvaćene za nadahnute, bio doveden u sumnju.

Protestanti su osporavali kanonski značaj deuterokanonskim knjigama nazivajući ih apokrifima, dok one, koje katolička Crkva zove apokrifima, protestanti zovu pseudoepigrafima.

Odlukom Tridentinskog sabora osuđena je svaka sumnja o kanonskom značaju ovih knjiga kojima je priznat jednak ugled kao i svim ostalima, sa svim njihovim sastavnim dijelovima. (EB,6o).

Vatikanski koncil dodao je obrazloženje Tridentinskome da se spomenute

knjige u Crkvi smatraju kanonskima, ne zato što bi jednostavnim ljudskim umijećem napisane tek naknadno bile crkvenim ugledom odobrene, niti samo zato što sadržavaju objavu bez pogreške, nego poradi toga što napisane nadahnućem Duha Svetoga imadu Boga za početnika pa su kao takve predane Crkvi. (EB, 77).

Osim nekih t.zv. deuterokanonskih dijelova, ima s e d a m deuterokanonskih knjiga S t a r o g a z a v j e t a,

s e d a m N o v o g a z a v j e t a.

Deuterokanonske knjige S t a r o g a z a v j e t a:

Tobijina, Juditina, Mudrosti, Sirahova (Crkvenica), Baruhova, 2 Makabejaca te: o d l o m c i: Est. (u Vg.lo, 4-16,24), Dan. 3,24-90; gl.13 i 14);

Deuterokanonske knjige N o v o g a z a v j e t a:

šest poslanica: Pavlova Židovima, II Petrova, II i III Ivanova, Judina i Otkrivenje sv.Ivana.

73. PODJELA POJEDINIH SVETIH KNJIGA

Već su Židovi u staro doba Mojsijevo Petoknjižje (grčki Pentateuhos) bili podijelili na 54 sekcije, t.zv. P a r a š a prema broju subota u godini kada su se ti odlomci čitali. U Kristovo doba ovim odlomcima nadodavali su odlomke iz proroka koji-

ma su davali naziv "H a f t a r a", što znači "zaključak". Ime uzeto iz prakse da se nakon toga narod otpusti iz sinagoge.

Kršćanske općine poprimile su od sinagoga običaj čitanja pojedinih odlomaka, ali se nijesu ograničavale samo na čitanje Staroga zavjeta, nego i Novoga. Međutim odatle nije nastala nikakva određena razdioba budući da je svaka kršćanska općina imala svoju vlastitu praksu.

Podjela na poglavlja i stihove (retke) mnogo kasnijega je datuma.

Podjela na p o g l a v l j a otprilike jednake dužine potječe iz XIII stoljeća. Zaveo je STJEPAN LANGTON (+1228) koji je bio najprije profesor na pariškoj univerzi a kasnije kanterberški nadbiskup i kardinal. Od god. 1226.susrećemo istu podjelu posvuda. Usvojili su je uz male preinake isti Židovi.

Podjela na r e t k e datira iz god. 1548. Zaveo je glasoviti francuski tipograf ROBERT STJEPAN (Etienne) u izdanju Vulgate koja je te godine ugledala svijetlo. Cijepanje nije nimalo logično, k tome postoje razmimoilaženja između hebrejskoga, grčkoga i latinskoga teksta. Crkva je iz p r a k t i č n i h r a z l o g a usvojila podjelu u liturgiji i danas je ta podjela sankcionirana tako da je se nemoguće odreći.

§ 22. KRITERIJ KANONICITETA

74. NEDOVOLJNA TUMAČENJA C r k v a je ona koja donosi sud o božanskom nadahnuću i porijeklu neke knjige te je uvrštava u kanon ili katalog svetih knjiga. To je općenita i postojana nauka svetih otaca i crkvenih pisaca. Njihovo pouzdanje u crkveni auktoritet toliko je te sv.Augustin kaže: "Ja pak ne bih vjerovao evanđeljima kada me na to ne bi potaknuo auktoritet katoličke Crkve". (Contra ep.Manichaei, 5,6, PL 42,176).

Pita se: po kojim je kriterijima Crkva nekoju knjigu priznala kao božansku i uvrstila je u kanon?

P r o t e s t a n t i su od svoga početka proklamirali načelo: svete knjige same u sebi nose svjedočanstvo o nadahnuću.

Kod toga jedni traže potvrdu nadahnuća knjiga SZ i nekih NZ u knjigama Novoga Zavjeta i u nedostatnosti toga traže je u crkvenoj povijesti i u iskustvu vjernika;

drugi je vide u uzvišenosti nauke, u njezinoj ljepoti i skladu;

treći činjenicu nadahnuća prosuđuju po spasonosnim učincima koje proizvodi čitanje SP.

Među novijima, ima ih koji se utje-

ču većma predaji ili prihvaćaju a p o s t o l s k u k a r i z m u, t.j. posebnu službu naučavanja koju su hagiografi obavili također pišući knjige.

Za protestante liberalće ovo pitanje praktično ne postoji budući da su narav inspiracije sveli gotovo na ništa.

Ovakva tumačenja imaju se međutim smatrati n e d o v o l j n a u prosuđivanju božanskog porijekla neke knjige.

Nedovoljno je pozivanje na s v j e d o č a n s t v o SP budući da ne postoji za sve knjige a za knjige NZ ono je posve oskudno;

pozivanje na u z v i š e n o s t nauke, na njezinu ljepotu i sklad također nije dovoljno jer postoje knjige koje nijesu nadahnute a čini se da u ovoj stvari ne zaostaju za nadahnutim knjigama;

u n u t a r n j i u č i n c i, užitak, radost, kajanje i slično, što proizvode svete knjige, nijesu dovoljni da budu kriterij njihova nadahnuća jer su odveć subjektivni i kod istih ljudi u razno vrijeme čitanje svetih knjiga znade biti povodom različitih osjećaja.

Nije dovoljni ni pozivanje na a p o s t o l s k u k a r i z m u kojom su hagiografi bili obdareni a koja je u sebi uključivala i pisanje nadahnutih knjiga jer preostaje da se pita: što se ima držati o piscima Staroga zavjeta? K tome otkuda može znati da su pisci priznatih

svetih knjiga u v i j e k bili pod impulsom inspiracije? (Isp. M e r k - B e a, nav.dj., 99-1o5).

74. JEDINI ISTINITI I DOVOLJNI KRITERIJ KANONICITETA CRKVENO UČITELJSTVO

Budući da je inspiracija č i n j e n i c a, da bi se ona utvrdila, potrebno je pozitivno svjedočanstvo a to nalazimo jedino u b o ž a n s k o j o b j a v i. O toj pak božanskoj objavi donosi sud c r k v e n o u č i t e l j s t v o.

75. KRITERIJI PO KOJIMA JE CRKVA PROSUDILA BOŽANSKO PORIJEKLO SVETIH KNJIGA

Ne postoji posvema zadovoljavajući odgovor na pitanje: po kojim je načelima postupala stara Crkva kada je neku knjigu prihvaćala ili je odbacivala.

Povoljni motivi kod donošenja takvoga suda bili su:

a) apostolska predaja, t.j. svjedočanstvo u prilog apostolskome porijeklu nekoga spisa;

b) slaganje sa propovijedanjem apostola;

c) od početka čitanje ovih knjiga na liturgijskim sastancima Židova i kršćana s osvjedočenjem da se radi o Božjoj riječi. (DB, 162).

Ovo su kriteriji d r u g o g a s t e p e n a koji, mada su korisni, sami

po sebi nijesu dovoljni i konačno ovu treba tražiti u objavi danoj apostolima koju potvrđuje predaja.

77. Kriterij nadahnuća SK za Židove

Budući da su Židovi prije Kristova dolaska bili uvjereni da posjeduju depozit autentičnih svetih knjiga, pita se koji je bio kod njih kompetentan autoritet da prosudi je li neka knjiga nadahnuta ili nije.

Katolički autori se slažu da su na takvo mijenje izvršili uticaj p r o r o c i, ali se razmimoilaze u donošenju suda kojemu su o r g a n u bile povjerene svete knjige.

HÖPFL-GUT (nav.dj.,141) sa F. VIGOUROUX - M.BACUEZ-om smatraju da su p r o r o c i bili mjerodavan auktoritet za svete knjige. Ako je i bio prekinut niz proroka, proročkoga dara nikada nije posvema nestalo. (Isp. Lk. 2,26, 36).

A.EBERHATER sa A.SCHÖPFER-om (kod HG, nav.mj.,n.5) zastupa mišljenje da je mjerodavni organ bio kolegij svećenika što pogotovo prihvaćaju oni koji tvrde da je veliki starozavjetni svećenik bio nepogrešiv.

Nekoji misle da je taj kolegij bio sastavljen od svećenika,

levita, učenih svjetovnjaka kojemu neki priključuju i proroke.

Sa sigurnošću treba držati da su Židovi do saznanja za SK došli putem o b j a v e i prema tome preko p r o r o k a. (CM, 34).

Ostaje prijeporno kome su SK bile povjerene na čuvanje i tumačenje.

Možda nije bez solidne osnove mišljenje, da je mjerodavni organ bio k o l e g i j s v e ć e n i k a i to p r o š i r e n. (Isp.Mt.23,2:"K n j i ž e v n i c i i f a r i z e j i s j e d e n a u č i t e l j s k o j s t o l i c i M o j s i j e v o j. Č i n i t e i d r ž i t e s v e š t o v a m k a ž u!"). (Isp. HZ,2o).

B.- POVIJEST KANONA STAROGA ZAVJETA

§ 23.KANON STAROGA ZAVJETA KOD ŽIDOVA

78. FORMIRANJE KANONA PRIJE KRISTA

Već u Mojsijevu Deuteronomiju (5 Mojs.31,9-11) spominje se da je Mojsije napisao zakon i predao ga svećenicima, sinovima Levijevim i zapovijedio im da ga nakon sedme godine čitaju pred svim Izraelom.

Mojsijeva knjiga zakona čuvala se po nalogu Mojsijevu kraj kovčega zavjetnog kao svjedočanstvo (5 Mojs.31,24-26).

U IV knjizi Kraljeva (22,3 i sl.),za vrijeme kralja Josije (oko 62o pr.Kr.)spominje se kako se pronašla knjiga zakona.

Prorok Izaija govori o "Gospodnjoj knjizi" (34,16) kao općenito poznatoj.

Prorok Danijel (9,2) poziva se na k n j i g e gdje se nalazi proroštvo Jeremijino o opustošenju Jeruzalema i 7o-godišnjem ropstvu.

Za kralja Ezekije (721-693) pjevali su se kod bogoslužja psalmi Davidovi (2 Dnev. 29,25-3o) i postojala je zbirka Salomonovih poslovica (Posl.25,1).

F o r m a l n u z b i r k u knjiga po prvi put pretpostavlja "hvalospjev otaca" u Sirahu (Crkvenici) u gl. 44-49 i za istu izričito svjedoči unuk Isusa Siraha

u predgovoru prevoda djela njegova djeda. Iz "hvalospjeva otaca", koji se temelji na prethodnim knjigama, dade se zaključiti da je u vrijeme kada je živio autor (prva četvrt II stoljeća prije Kr.)židovski kanon SZ bio gotovo već zaključen. Unuk Isusa Siraha među prethodnim knjigama luči tri vrste knjiga: zakon (žid. t o r a), proroke (žid. n^{e}bi'im) i ostale spise otaca. Prve dvije vrste iznose se kao zaključene, dok treća nema još posebnoga naziva. Kasnije će dobiti ime k^{e}t u b i m (preostali) spisi, na grčkome "h a g i o g r a f o i" (t.j. "sveti spisi").

79. OPSEG ŽIDOVSKOGA KANONA

Židovski povjesničar JOSIP FLAVIJE (37-95 posl. Kr.) i TALMUD (= zbirka tumačenja židovskih učitelja - rabina - o Svetome pismu, II st. posl.Kr.) izvještuju nas koje je SK obuhvaćao židovski kanon u doba Kristovo.

JOSIP FLAVIJE u svojim spisima protiv Apiona (1,8) nabraja slijedeće knjige:

5 knjiga Mojsijevih,

13 knjiga koje obuhvaćaju vrijeme od Mojsija do perzijskog kralja Artakserksa (465-424 pr.Kr.), t.j. od Ezdre, obnovitelja židovskih ustanova poslije sužanjstva i

4 knjige koje sadrže hvalospjeve Bogu i pravila života za ljude.

U svemu 22 knjige.

U istome izvještaju spomenuti historičar Josip Flavije kaže: "Od Artakserksa do naših dana nalaze se ispripovijedani svi događaji, ali ti spisi ne uživaju istu vjeru kao pređašnji budući da nedostaje siguran niz proroka".

Iz spisa "Baba bathra" u Talmudu dade se zaključiti na koje knjige spomenuti historičar poimence misli. Kao nauka velikih rabina (uz neke rabinske priče)predaju se:

a) t o r a = Mojsijev Zakon (5 knjiga);

b) n e b i - i m = proroci među koje se ubrajaju knjige: Jozuina, Sudaca, Samuelova (= I i II Kraljeva), Kraljeva (= III i IV), Jeremija, Ezekijel, Izaija i dvanaestorica (mali proroci) (8 knjiga);

c) k^{e}t u b i m (= sveti spisi), t.j. knjige: Rutina, Psalama, Poslovica, Jobova, Propovjednikova, Pjesma nad pjesmama, Tužaljki, Danijelova, Esterina, Ezdrina, Dnevnika (11 knjiga).

Ukupno 24 knjige.

Da bi Josip Flavije dobio broj 22 (broj slova židovskog alfabeta), spojio je dvije ili više knjiga u jednu. Tako je Rutinu knjigu spojio sa knjigom Sudaca u jednu, Tužaljke sa Jeremijom. Pod j e d n o m knjigom dolazile su knjige: Samuelova, Kraljeva, Dnevnika, Ezdre i Nehemije te dvanaest malih proroka.

U Kristovo doba, dakle, bio je fiksiran broj 22 odnosno 24 kao broj kanonskih knjiga.

U apokrifu četvrte knjige Ezdrine nalazimo također zasvjedočen broj 24. (4 Ezdrina 14,18-47). Tu se pripovijeda kako je Ezdra, nakon što su za vrijeme sužanjstva propale svete knjige, napunjen Duhom Svetim diktirao bez prestanka 94 knjige od kojih su samo 24 imale biti objavljene. Izvještaj nije bez značenja mada je obojen legendom.

Autori se pitaju je li i u prekršćansko doba židovski kanon brojio samo 24 knjige i ništa više.

ILIJA LEVITA (+1549) i poslije njega mnogi tumači gotovo kroz tri stoljeća zastupali su mišljenje da je katalog protokanonskih knjiga u Ezdrino doba on sam uz pomoć muževa "Velike sinagoge" dovršio i zaključio.

Kod toga neki (ortodoksni protestanti) misle da je u ovo vrijeme kanon bio tako zaključen da nijedna nadahnuta knjiga nije bila kasnije nadodana.

Drugi ograničuju taj "Ezdrin" kanon na samu Palestinu, dok se, kako kažu, u diaspori kod aleksandrijskih židova formirao novi kanon koji je uz one prve obuhvaćao i deuterokanonske knjige. (Tako među ostalima Siksto Sijenski i Cornely).

Mnogi katolički autori niječu da je Ezdra zaključio kanon. (Isp. CM,3o; HG, 154; HZ,23).

J.Ruwet piše: "Mišljenje, prema kome je Ezdra kanon definirao i zaključio, shvati li se tako da poslije Ezdre nijedna inspirirana knjiga nije napisana ili priznata, bez ikakve je osnove i očito se protivi činjenicama". (Nav.dj.,119 sl.).

Međutim među istim katoličkim autorima ne postoji jednodušno mišljenje o ovome pitanju.

Među novijima G.Roschini misli da postoje solidni razlozi te se misli da je najvjerojatnije u Ezdrino doba bio formiran kanon protokanonskih knjiga. (Nav.dj.,66 sl.).

Th. Schwegler, oslanjajući se na postojanu židovsku predaju, misli da je vrlo vjerojatno te i u prekršćansko doba starozavjetni židovski kanon nije brojio više od 24 knjige.

Zastupnici šireg kanona pozivaju se na aleksandrijski prevod LXX (="septuaginta". Oznaka prema broju prevodilaca. Toliko ih je, prema legendarnome izvještaju, sudjelovalo u prevođenju SK. Prevod je nastao između 3oo-15o god.pr.Kr.). Ovaj uz 24 kanonske knjige sadrži i deuterokanonske: Baruha, Tobiju, Juditu, I i II Makabejaca, Mudrosti, Sirahovu (Crkvenicu), k tome Dan.3,24-9o (molitva Azarije, himan triju dječaka), gl.13 (o Suzani), gl. 14 (Bel i aždaja), Est. 1o, 4-16,24.

Schwegler misli da je pozivanje na LXX bez dokazne vrijednosti budući da rukopisi LXX, koji su do sada poznati, potječu iz kršćanskoga izvora. Imali bi dokaznu vrijednost kada bi proizlazili iz židovskog vrela. Ipak isti autor priznaje da su deuterokanonske knjige i odnosni dijelovi imali u nekim židovskim područjima veliki ugled, sličan onome protokanonskih knjiga i tako su ih apostoli mogli skupa s drugim knjigama predati za nadahnute od Duha Svetoga. (U DB,163).

80. SUD O OPSEGU KANONA KOD ŽIDOVA

Odvagnuvši sva mišljenja u pitanju opsega kanona kod Židova, možda je najbolje reći sa A.Barucq - H.Cazelles-om:

"Postoji, dakle, još kolebanje obzirom na tačan sastav kanona u prvim vijekovima koji prethode kršćansku eru. Kod Židova u Palestini dade se utvrditi tendencija da se smatraju auktoritativnima samo starije knjige, pisane nadasve na hebrejskome, ne u svim slučajevima na grčkome... Naprotiv, u diaspori u Aleksandriji kao i u Qumranu smatralo se da Božji govor još nije izrekao zadnju riječ i da se još uvijek imalo pravo iščekivati nadahnutu poruku... U doba Kristovo još su postojale nesigurnosti o kanonu i kanoniciteta knjiga budući da još ništa nije bilo definirano". (Nav. dj., 36-38).

§ 24. KANON STAROGA ZAVJETA KOD KRŠĆANA

81. MISAO KRISTA I APOSTOLA O STAROZAVJETNIM KNJIGAMA

U Novome zavjetu ne nalazi se kompletan katalog knjiga SZ niti se crpe navodi iz svih i pojedinih knjiga. Uza sve to treba reći da su Krist i apostoli općenito dali potvrdu cijelome SZ. Pozivaju se naime općenito na starozavjetne knjige kao na knjige koje uživaju božanski auktoritet. (Isp. Iv.5,39-47; Lo, 34 sl.; Dap. 13,27-29; Rim.15,4; 1 Petr. 1o,1o sl...).

KRIST ne citira uopće deuterokanonskih knjiga niti pravi na njih posve sigurnu aluziju. Iz ove šutnje ne može se zaključiti da ih je odbacio budući da ne citira ni svih protokanonskih mada ne postoji nikakva sumnja da ih je prihvaćao. (CM,35 sl.). Svojim pozivanjem na "Pismo" (isp. Iv.7,38; 17,12), c i j e l o m e SP kao takvome daje on božanski auktoritet ne praveći razliku između protokanonskih i deuterokanonskih knjiga.

Da su se a p o s t o l i služili deuterokanonskim knjigama i da su ih na taj način svojom praksom potvrdili, kažu nam a l u z i j e na njih. Isp.Jak.1, 19 i Sir. 5,11 (Vg.13); Žd. 1,3 i Mudr. 7,26; Žd. 11,34 sl. i 2 Mkb. 6,18 - 7,42 i t.d.

82. KANON SZ U PRVOJ KRŠĆANSKOJ PREDAJI

Kroz prva tri stoljeća, dok je bilo živo sjećanje na apostolsku predaju, protokanonske i deuterokanonske knjige bile su smatrane obzirom na inspiraciju iste vrijednosti. Dokaz je tome opće prihvaćeni aleksandrijski prevod i prevodi učinjeni na bazi LXX koji su imali deuterokanonske knjige.

Kod najstarijih crkvenih pisaca citiraju se protokanonske i deuterokanonske knjige ne praveći nikakve razlike među njima. Navodi iz protokanonskih i deuterokanonskih knjiga donose se često puta jednom te istom formulom: "Kata tas grafas; os gegraptai".

a) A p o s t o l s k i o c i — t.j. crkveni pisci neposredni učenici apostola - citirali su i koristili su deuterokanonske knjige.

SV.KLEMENT RIMSKI (+97) u pismu Korinćanima citira knjigu Juditinu i Tobijinu.

SV.POLIKARP (c.+156) biskup Smirne, koji je poznavao sv.Ivana apostola, iz Tobijine knjige citira 4,10 i stavlja to u isti red sa Izaijom.

b) Z a p a d n a c r k v a — SV.JUSTIN, kršćanski filozof, koji se rodio u Palestini i naučavao u Rimu c.160.god., citira grčke

odlomke Danijela proroka.

SV.IRENEJ c.180-200. odličan je svjedok vjere za svoje doba. Rođen na Istoku a obavljajući službu biskupa u Lionu u Galiji, svjedok je vjere na Istoku i Zapadu. On pak u svojim djelima citira Baruha, Knjigu mudrosti i grčke odlomke Danijela proroka.

U A f r i c i (afrička crkva) znameniti kršćanski apologeta TERTULIJAN (+ c.220) i SV.CIPRIJAN (+258) vrlo često se služe deuterokanonskim knjigama.

c) I s t o č n a c r k v a — Zastupnici aleksandrijske crkve često se služe deuterokanonskim knjigama i ne postavljaju nikakvu razliku između ovih i protokanonskih. Tako postupaju, među ostalima, KLEMENT ALEKSANDRIJSKI (+ c.216), DIONIZIJ ALEKS. (+264) i SV.GRGUR TAUMATURG (+ c.270).

Navedeni svjedoci, u kojima su zastupane gotovo sve tadašnje crkve, izražavaju vjeru prve Crkve s vidom na deuterokanonske knjige. Prva Crkva deuterokanonske knjige prihvaća kao inspirirane i prema tome smatra ih božanskima.

83. NEKE SUMNJE O DEUTEROKANONSKIM KNJIGAMA I POBJEDA STAROG UVJERENJA

Polovinom II stoljeća biskup Onezim pisao je sv. MELITONU biskupu u Sardu (160-180), koji je bio po-

šao na Istok, da ga obavijesti potanko o svetim knjigama s vidom na njihov broj i red. Sv.MELITON je svome kolegi poslao listu svetih knjiga koje su "u P a l e s t i n i o p ć e n i t o p r i h v a ć e n e". U toj pak listi ispuštaju se deuterokanonske knjige a od protokanonskih ispušta se knjiga Esterina.

Ovo svjedoči da je u sveopćem prihvaćanju deuterokanonskih knjiga, kao što je gore izneseno, bilo i iznimaka. I ustinu! Mi se susrećemo s pojavom suzdržljivosti prema deuterokanonskim knjigama, ali većma na Istoku nego na Zapadu.

Kako tumačiti tu pojavu?

Ona je refleks kontakta sa Židovima koji je češći bio na Istoku nego na Zapadu.

Židovi su nakon razorenja Jeruzalema i hrama i nakon definitivnog cijepanja sa kršćanima osjetili potrebu jednog sigurnog stava prema kanonu svetih knjiga. Grčki tekst, koji su rabili kršćani, postao im je sumnjiv. Na sinodi, koja se održala u Jamnii u Palestini (c.90-95), pobijedio je rigoristički stav farizeja i usvojen je uži kanon od 24 knjige. Izvještaj Josipa Flavija o broju kanonskih knjiga odražava ovaj stav farizeja.

Kod ovakvoga židovskoga stava prema SK, kršćanski apologete u svojim raspravama sa Židovima bili su prinuđeni da vade dokaze samo iz onih knjiga koje su

priznavali Židovi, t.j. iz p r o t o k a n o n s k i h. Tako sv.JUSTIN u svome "Dialogu sa Trifonom" (PG,6,756) ističe kako nema nakane da se služi drugim knjigama ako ne onima o kojima kod njih postoji o p ć a s u g l a s n o s t. Da sv.Justin ne dijeli s njima taj nazor, vidi se iz toga što iste Židove optužuje da su iz grčkoga prevoda izbacili Pisma koja stoje u prilog Kristu. (Dialog, 71, PG 6,641-644).

Izvještaj Sv.MELITONA, dakle, nije niti neka službena lista, niti je pravi odraz prakse kršćanskih crkava u Palestini. Ta lista predstavlja vjerojatnije teren zajednički Židovima i kršćanima na kojem će Onezim moći povesti "borbu za vječno spasenje". (B a r u c q - C a z e l l e s, nav.dj.,39).

U A l e k s a n d r i j i je ORIGEN (+ c.255) također osjetio potrebu da u raspravama sa Židovima ne vadi dokaze, ako ne iz knjiga njihova kanona. (Ad.Afr., 5, PP 11,60).

Sv.ATANAZIJE (+373) prije 367.god. prihvaćao je kompletan kanon ne praveći nikakve razlike među svetim knjigama. U 39. pak uskrsnoj poslanici god. 367.svetac nastupa s jednom osebujnom naukom. Biblijske knjige imale bi biti podijeljene na dvije grupe:

u p r v u g r u p u uvrstio je 22 knjige sa Baruhom, ali bez knjige Esterine i zove ih "ta kanonizomena kai para-

dothenta". Ove su knjige "izvori spasenja" kojima nitko ne smije ništa nadodati ili oduzeti. Ovima pribraja sve knjige NZ.

U drugu grupu stavlja knjige "koje nijesu u kanonu, ali za koje traže oci da se čitaju katekumenima". U ove svrstava: Mudr., Sir., Esteri-n u knjigu, Jud., Tob., Didaskali a (Nauka apostola) i Hermesov a Pastora.

Od ove druge grupe luči apokrife koje se ne smije citirati, heretičkog porijeka. (PG 26,1176 sl.1436 sl.).

Pita se: je li sv.Atanazije nijekao inspiraciju knjiga druge grupe. Čini se da se nikada nije jasno o tome izrazio. (Baruc q-Cazelles,nav.dj.,4o).

Možda je kod toga Atanazije pošao dalje od stanovišta koje su u raspravama sa Židovima zauzimali sv.Justin i Origen. Uostalom čini se da i on stoji pod uplivom Židova jer broj 22 opravdava brojem židovskih slova kao Josip Flavije.(Isp. CM,42).

Kolebanje obzirom na ovu stvar nalazimo i kod sv.Ćirila Jeruzalemskog (+386), kod sv.Grgura Nazijanskog(+389), kod sv.Epifana (+4o2), kod Teodora Mopsuestenskog (+428) kome se suprostavio Teodoret (+458).

Istom na koncilu u Trulu (692) (u Carigradu) Istok se konačno oslobodio

svakog kolebanja i prihvatio je kompletan kanon S. i N. zavjeta. (Isti, nav.mj.).

Koncil u Trulu (gr."trullos" = kupola, ime po dvorani sa kupolom u carskoj palači gdje se održavao) zove se također "Quinisextus" jer je imao pretenziju upotpuniti V i VI ekumenski koncil. Sastavio je 1o2 kanona namijenjena samome Istoku. Pape ih nikada nijesu odobrili.

U grčko-ruskoj crkvi "kroz cijelo XVIII stoljeće vladalo je među ruskim teolozima općenito mišljenje da deuterokanonske knjige SZ nijesu nadahnute... Sve ono što se o kanonu SP.... stari ruski teolozi nijesu ustručavali ustvrditi, posve isto i noviji i najnoviji, kao MAKARIJE, FILARET, biskup SILVESTAR, DAGAJEV i mnogi drugi, nastavljaju naučavati koliko u školama, toliko u knjigama". (A. Dombrovski, 269. - Kod Simon - Prada, nav.dj.,1o7).

U grčko-pravoslavnoj crkvi čini se da su obzirom na knjige SZ istoga mišljenja kao i oni u ruskoj crkvi. (Isp. Cornely-Merk, nav. dj., 47; Höpfl - Gut, nav.dj.m 172; Ruwet, nav.dj.,146).

Na Zapadu sumnje u deuterokanonskim knjigama javljaju se istom sa RUFINOM (+41o) i SV.JERONIMOM (+42o). Dok su boravili u Rimu, ni jedan ni drugi nijesu očitovali nikakvu poteškoću u upotre-

bi svih knjiga kojima se služila rimska Crkva. Promijenili su svoje mišljenje - Rufin utjecajem Origena a sv.Jeronim kada je iz Rima otputovao na Istok.

Rufin, odlučujući se za 22 knjige koje je pružio Origen, preostale knjige smatra "crkvenim", ali bez snage da potkrijepe vjerske dogme. Uza sve to vjeruje u nadahnuće prevoda LXX koji je međutim obuhvaćao s v e knjige! (PL 21,373 sl.).

Izrazitiji je od Rufina sv.Jeronim. U svome "Prologus galeatus" (c.390) daje židovski kanon od 22 knjige i nadodaje: "Quidquid extra hos est, inter apocrypha... ponendum". Ublažio je svoje mišljenje u predgovoru Salamonovim knjigama gdje razlikuje kanonske knjige od knjiga pisanih na duhovno sazidanje vjernika a koje nijesu toliko prikladne za prijeporna pitanja. Više puta pak tvrdi da izražava mišljenje Židova. (PL, 33,454 sl.). (CM, 41).

Kolebanja, koja su nastala na Zapadu, potaknula su SV.AUGUSTINA da u Africi zauzme odlučan stav prema svetim knjigama. Tako na trima afričkim koncilima: na koncilu u Hiponu (393), na III i IV u Kartagi (397,419), u djelu sv.Augustina "De doctrina christiana" (2,8,13,PL 34,41), u poslanici SV.INOCENTA I biskupu Egzuperiju 405 (EB,21) nalazimo posvema isti kanon knjiga SZ koji je kasnije izdao i Tridentinski koncil 8. aprila 1546.god.(EB, 58).

84. ZAKLJUČAK: KOLEBANJA I SUMNJE OBZIROM NA KNJIGE SZ IZNIMKE U SVEOPĆOJ VJERI CRKVE

Kolebanja, koja su se pojavila obzirom na SK Staroga zavjeta poglavito na Istoku i kasnije tu i tamo na Zapadu, očito su stvar učenih, a nije pitanje vjere Crkve kao takve. Taktički razlozi u raspravama sa Židovima bili su povodom te su deuterokanonske knjige oni ostavljali po strani. Ovaj postupak imao je za posljedicu da se i z r e l a t i v n e beskorisnosti ovih knjiga pojedinačno počelo prelaziti na naučavanje o njihovoj apsolutnoj beskorisnosti. Ali da je u takvima vladalo drukčije uvjerenje, kaže nam to njihova nedosljednost u citiranju deuterokanonskih knjiga i slučaj sa Rufinom. Njihova teorija nije se slagala sa praksom koja odaje vjeru cijele Crkve s kojom se obzirom na svete knjige SZ susrećemo u I i II stoljeću.

Hudal-Ziegler navode još dva razloga pojavi sumnja:

I) Precjenjivala se židovska predaja (hebraica veritas) i

II) htjelo se ograditi protiv apokrifne literature koliko ortodoksne, toliko heretičke. (Nav.dj.,28).

§ 25. POVIJEST KANONA NOVOGA ZAVJETA

85. FORMACIJA KANONA. Ako se izuzme možda Otkrivenje sv. Ivana, nijedna novozavjetna knjiga ne svojata za se titul "Svetoga pisma" kao što je to slučaj sa Starim zavjetom. U samim novozavjetnim knjigama međutim nalazimo klice i razloge prema kojima Novome zavjetu pripada isti auktoritet kao i Starome. (Isp. Ch. Schaefer, Precis d' Introduction au Nouveau Testament, sa njem. prev. M.Grandclaudon, Mülhouse (Haut-Rhin) 1959,16 sl.). One, posebno evanđelja, sadrže riječ Kristovu a ta je isto što i riječ Božja.

Okolnost što su te knjige napisali apostoli ili oni koji su dijelili apostolsku službu skupa s njima (Marko i Luka), učinila je te su prihvaćene za autentične, ne samo riječi Kristove, nego su primljene kao inspirirane i iste riječi apostola.

"Dovoljno je bilo povući logički zaključak iz jedne riječi kao što je ona sv.Ivana (2o,21) da se riječi apostola stave, ako ne na isti stepen kao i riječi Gospodnje, a to barem u neposrednu blizinu". (Isti, nav.dj.,17).

U istome NZ nalazimo tragova njegovu auktoritetu:

a) SV.PAVAO u prvoj poslanici Timoteju (5,18) uz riječ iz Deuteronomija: "Volu, koji vrše, ne zavezuj usta" (5 Mojs.25,4) nadovezuje iz Lukina evanđelja riječ Kristovu: "Radnik je dostojan svoje plaće" (Lk. lo,7) izjednačujući citat iz SZ sa izrekom iz Novoga auktoritativnom izrekom: "Pismo govori".

b) SV.PETAR u svojoj drugoj poslanici (3,15 sl.) daje poslanicama sv.Pavla isti auktoritet kao i proročkim spisima.

Da je postojala već u prvo doba kolekcija novozavjetnih knjiga, dade se zaključiti iz poslanice sv.Pavla Kološanima (4,16) gdje naređuje čitanje poslanice sve ako je i nije poslao direktno označenoj crkvi. Ne može, dakle, postojati sumnja da su prvi kršćani apostolske poslanice i druge novozavjetne spise najvećom brižljivošću sabirali i čuvali. Iz toga ne slijedi da je svaka crkva odmah u početku posjedovala kompletan broj novozavjetnih knjiga. (Isp. Ruwet, nav. dj., 148 sl.).

Znade se da su Filipljani zamolili sv.Polikarpa, biskupa u Smirni, da im dade jednu kopiju pisama koje je sv.Ignacij, antiohijski biskup, bio upravio sv. Polikarpu i raznim crkvama Male Azije (S. Polycarpus, Ep. ad. Philip., 13,2, PG 5, 1o16). Iz toga se dade zaključi-

ti da su u prvoj Crkvi vrlo rano počeli širiti apostolske spise prepisivanjem. (S c h ä f e r, nav.dj.,17 sl.).

86. KANON NZ DO POLOVINE II ST.

U ovoj periodi spisi NZ citiraju se jednako često kao i oni SZ. Navodi iz NZ donose se pod formulom: "S c r i p t u m e s t". (Tako u "Epistola Barnabae" citira Mt.22,14).

A p o s t o l s k i o c i, poimence: SV.KLEMENT RIMSKI (I st.), SV. IGNACIJ MUČ. (I-II st.), SV.POLIKARP (+c.156), DIDACHE (c.9o) iznose citate iz raznih knjiga NZ.

Vidi se da je već zarana postojao jedan "Corpus Paulinum" Pavlovih poslanica. Sv.Polikarp u relativno maloj poslanici Filipljanima citira lo Pavlovih poslanica. Posjedovao je kolekciju Pavlovih poslanica koja je sadržavala i Pastoralne poslanice (2 Timoteju i 1 Titu), dakle vjerojatno ukupno 13 na broju. K tome sv. Polikarp služi se sv.Matejem, Lukom, Djelima apostolskim, I Petrovom i I Ivanovom. Budući da je ova poslanica Filipljanima napisana odmah iza smrti sv.Ignacija (podnio mučeništvo za Trajana 98-117), u posjedu smo svjedočanstva za kanon NZ od prve četvrti II st. (S c h a e f e r, nav. dj.,18).

U ovoj periodi nalazimo da su poznate sve knjige NZ izuzevši II i III poslanicu sv.Ivana, poslanicu sv. Jude i II

Petrovu. One su bile smatrane možda od manjeg interesa. (B a r u c q-C a z e l l e s, nav.dj.,42).

87. KANON NZ NA ZAPADU OD POLOVINE II ST. DO TRIDENT. KONCILA

T r i su stvari uticale da se od 15o.god. obratila pažnja na kanonicitet novozavjetnih knjiga a te su:

a) širenje premnogih apokrifa pod imenom apostola što je imalo za učinak da su ih ili pojedinci ili kojagod partikularna crkva smatraki za nadahnute;

b) hereza MARCIJONA koji je - dosljedan svojoj dualističkoj filozofiji - počeo nijekati božansko porijeklo Staroga zavjeta i da bi s njime učinio definitivan rascjep, iz Novoga zavjeta izbacio je sve što se odnosilo na SZ. Tako je on poštedio samo evanđelje sv.Luke i neke poslanice sv.Pavla, ali ni njih nije prihvatio čitave.

c) Hereza MONTANISTA koja je nastupala novim objavama i uočila se opasnost da one budu uvrštene u svete knjige.

I uistinu! Muratorijev fragment, o kome niže, sadrži dvije pseudo Pavlove poslanice (Laodičanima i Aleksandrijcima) koje potječu iz Montanova vrela.

Iz zadnje četvrti II st. (c.18o god.), kako se općenito prosuđuje, posjedujemo najstariju i najvažniju listu SK koja je

sastavljena u R i m u ili u njegovoj okolici a zove se:

MURATORIJEV FRAGMENT ili KANON. Otkrio ga je u Ambrozijevoj biblioteci u Milanu učenjak L.A. MURATORI (174o.god.) te je po njemu ovaj dokumenat dobio i ime. Ako se izuzmu prolozi na evanđelja protiv Marcijona, ovo je, obzirom na kanon, sa strane Crkve najstariji studij.(S c h ä f e r, nav.dj., 2o).

Prema P.Lagrangeu (O.P.) i protestantu Zahn-u, dokumenat bi mogao potjecati od sv.Hipolita (+236). U svakome slučaju ova lista ne sadrži neku naredbu, nego bilježi praksu u Rimu. Budući da je izgubljen početak, ne zna se kojom je okolnošću sastavljen ovaj dokumenat; svršetak je vjerojatno osakaćen. (Isti, nav.dj., 21).

U ovome kanonu sigurno ne čitamo poslanicu Židovima;

prema većini autora ne čitaju se tu poslanica 2.Petrova ni poslanica sv.Jakova. (P.Lagrange misli da su i one napomenute).

Prijeporno je za 1.poslanicu sv.Petra. Mnogi misle da nije napomenuta (Schaefer, Haag, Ruwet, Cornely-Merk...), dok je drugi nalaze citiranu. (Među ovima Höpfl-Gut sa upitnikom, nav.dj., 182 i Barucq-Cazelles, nav.dj.,42).

Uzrok razmimoilaženjima leži u barbarskoj i ponegdje nerazumljivoj latinštini tako da je tumačenje nesigurno i teško.

U pretpostavci da u dokumentu nedostaju, uz poslanicu Židovima, poslanice 1. i 2. Petrova i sv.Jakova, otprilike u isto doba nalazimo da se HERMES u svome "Pastoru" vjerojatno služi 1.Petrovom i poslanicom sv.Jakova. Tako u ovo vrijeme u rimskoj crkvi nalazimo zasvjedočeno za sve novozavjetne knjige izuzevši poslanice Židovima i 2.Petrovu.

Budući da nam je poznato da je SV. HIPOLIT prihvaćao poslanicu Židovima, 2 Petrove i poslanicu sv.Jakova, može se smatrati da je crkva u Rimu u to doba posjedovala kompletan kanon. Rim ne će biti zaražen sumnjama koje će zahvatiti Aleksandriju s vidom na Apokalipsu na koncu III stoljeća.

Obzirom na p o s l a n i c u Ž i d o v i m a treba reći da obzirom na nju na Zapadu do IV st. postoji neka kolebljivost. Ne nalazimo je navedenu ni kod Tertulijana ni kod sv.Ciprijana. SV. JERONIM (+42o) je smatrao opravdanim služenje poslanicom i opredijelio se za njezin kanonicitet u skladu sa praksom "starih pisaca". (Ep.CXXIX). (B a r u c q - C a z e l l e s , nav.dj.,43).

Službeni dokumenti provincijskih koncila u Hiponu (393, EB,17), dvaju u Kartagi (397. 419, EB, 19) i sv.INOCENTA I (4o1-417) (pismo tolozanskome biskupu Egzuperiju, EB, 21) sadrže kanon SK koji i-

---

9 Bakotin: Opći uvod u Sv.Pismo.

mamo danas. Isti je kanon sankcionirao koncil u Firenci u dekretu za Jakobite (1441, EB, 47) i to istim gotovo riječima kojima je kanon bio kasnije definiran na Tridentinskome koncilu (1546, EB,59) i koji je potvrdio Vatikanski koncil (187o, EB, 77.79).

Izvan katoličke Crkve, protestantske biblije nastavljaju ispuštati deuterokanonske knjige SZ. Naprotiv, ne povode se za Lutherom obzirom na deuterokanonske knjige NZ. Tu nalazimo sve novozavjetne knjige. Kritički znakovi svjedoče još samo o kolebanju stručnjaka obzirom na autentičnost dvaju odlomaka: Mk. 16, 9-2o i Iv. 8,1-11). (Isti, nav.dj.,45).

88. KANON NZ NA ISTOKU — Koncem II stoljeća do sredine III u a l e k s a n d r i j s k o j c r k v i nalazimo p o t p u n k a n o n.

KLEMENT ALEKSANDRIJSKI (c.18o-2o2), prema svjedočanstvu Euzebija (HE,6,14, PG 2o,549), "u knjigama Hypotyposeon dao je kratki sadržaj cijeloga... Pisma obojega Zavjeta ne ispustivši ni one (knjige) o kojima se dvoji". (Kod R u w e t-a; vidi opširnije nav.dj.,156 sl.).

Jasnije imamo zasvjedočen kanon kod ORIGENA (c.255). Origen je znao da postoje sumnje obzirom na neke knjige (poslanice), ali je preko tih sumnja prešao i sve je knjige prihvatio u kanonu. (Isp.

In Ios.hom.7,1, PG 12,857; In Levit.hom. 2,4,PG 12,418; Comm. in Mt. 1o,17). Origenov sud je to značajniji što ne samo da je bio sam vješt u biblijskim pitanjima, nego se na svojim putovanjima upoznao sa stanjem vjere u drugim crkvama pa je on svjedok od najvećeg značenja. (R u w e t, nav.dj., 157).

A p o k a l i p s a se do III st. prihvaćala koliko na Zapadu, toliko na Istoku u skladu sa apostolskom predajom i jednodušnim uvjerenjem. Kada se pak pojavila zabluda h i l i j a s t a, počele su se s vidom na Apokalipsu pokretati sumnje a to zato što su heretici mislili da u njoj nalaze uporište svome naučavanju. (Isp. Otkr. 2o,4).

SV.DIONIZ ALEKSANDRIJSKI (+264), u težnji da se opre zabludi hiliasta, pošao je tako daleko da je Apokalipsi zanijekao a p o s t o l s k i auktoritet. Kako nije htio stajati u protivurječnosti sa predajom koja je Apokalipsu smatrala djelom sv. I v a n a apostola, počeo je nutarnjim kriterijima dokazivati da se ona može pripisati nekome drugome Ivanu.(Kod E u z e b i j a, HE, 7,25, PG 2o,695-7o4). Kod toga on nije zanijekao njezinu inspiraciju, nego je samo htio umanjiti njezin auktoritet zanijekavši je a p o s t o l u sv.Ivanu. Mislio je da će na taj način oboriti auktoritet heretika.

Aleksandrija nije prihvatila teoriju sv.Dionizia. Sumnja sv.Dionizia,pod uti-

cajem Euzebija Cezarejskog imala je odjeka samo u crkvama S i r i j e i P a l e s t i n e.

EUZEBIJE CEZAREJSKI (+c.340), ponukan većma težnjom da izvijesti o sumnjama učenih nego o praksi u crkvama, ostavio je zapisan svoj pogled na kanon. On je podijelio knjige u četiri grupe:

a) "h o m o l o g u m e n o i" među koje ubraja Apokalipsu sa klauzulom: "Ako se to svidi";

b) "a n t i l e g o m e n o i", t.j. osporavane, ali koje najveći dio pozna a te su: Jak., Jud., 2 Petr., 2 i 3 Iv.;

c) "n o t h a", t.j. podmetnute (lat. spurii) u koje idu: Djela Pavlova, Pastor, Petrova Apokalipsa, Barnabina poslanica, Didahe (=Nauk 12 apostola) i Ivanova Apokalipsa "ako se to svidi";

d) h e r e t i č k i s p i s i: Evanđelje Petrovo, Tomino, Matijino, Djela Andrijina, Ivanova i drugih apostola. (HE, 3,25, PG 20, 268-272).

Teško je kazati koju je razliku Euzebij pravio između treće i četvrte kategorije. Njegov sufragan

SV. ĆIRIL JERUZALEMSKI (+386) na drugi način formulira katalog prihvaćajući u nj sve novozavjetne knjige i z u z e v š i Apokalipsu. (Isp. Catech., 4,33-36, PG 33,496-501). To čini "iz ljubavi prema istini". Smatra gubitkom vremena za-

ustavljati se na prijepornim točkama.

Sve do koncila u Trulu (Quinisextus, 692.god.), na Istoku, dok se čvršće i postojanije nego na Zapadu stajalo u prilog poslanici Židovima, nakon pojavljenih sumnja dosta postojano se zabacivala Apokalipsa koju ne nalazimo ni u 60. kanonu koncila u Laodiceji (c.360, EB,13) ni u antiohijskoj crkvi. Naprotiv, u Aleksandriji je bila prihvaćena i u Kapadociji su je prihvaćali sv. Bazilij (+397), sv. Grgur Nisenski (+c.394) i bez sumnje sv. Grgur Nazijanzenski (+389).

Crkva u Antiohiji zauzela je negativan stav također prema poslanicama: 2. i 3. Ivanovoj, Judinoj i 2. Petrovoj koje se nijesu nalazile u sirskim prevodima.

Na koncilu u Trulu, unatoč dosta različitim listama koje su potvrđene, u većini se od njih nalazi kompletan kanon. (B a r u c q - C a z e l l e s, nav.dj., 44).

G l a v a II

APOKRIFI

89. BIBLIOGRAFIJA E.-F r. K a u t z s c h, Die Apokryphen und Pseudepigraphen des A.T., Tübingen 1898-1900; R.-H. C h a r l e s, The Apocrypha and Pseudepigrapha of the O.T., Oxford 1913; E. F e n n e k e, Neutestamentliche Apokryphen, Tübingen 1924; M.-R. J a m e s, The apocryphal New Testament, Oxford 1924; P. R i e s s l e r, Altjüdisches Schriftum ausserhalb der Bibel, Augsburg 1928; J.-B. F r e y, De libris apocryphis, u Institutiones biblicae, I, Roma 1951⁶, 172-232; C. B o n a c c o r s i, Vangeli apocrifi, I, Firenze 1948; J. B o n s i r v e n, La Bible apocryphe en marge de l'Ancien Testament, Paris 1953.

§ 26. POJAM I RAZDIOBA APOKRIFA

90. POJAM APOKRIFA Kod katolika apokrifi se zovu knjige koje Crkva stavlja izvan kanona svetih knjiga budući da od Boga nijesu nadahnute mada radi titula ili sadržaja prisvajaju sebi, kako se čini, božanski auktoritet ili su ih nekoji nekoć smatrali nadahnutim. (F r e y, nav.dj., 172).

Kao što je već spomenuto (br.72), protestanti su u vrijeme Tridentinskog koncila osporavali inspiriranost deuterokanonskih knjiga općenito nazivajući ih apokrifima. Nakon što su počeli primati u biblije deuterokanonske knjige NZ (isp.br.87), apokrifima nazivaju knjige i dijelove knjiga SZ koji se istina nalaze u Vulgati, ali ih nema u židovskome kanonu. Ovima nadodavaju: "Molitvu Manase", 3.Ezdrinu a ponekada i 4.Ezdrinu, 3. i 4. Makabejaca.

Knjige SZ koje mi zovemo apokrifima, oni ih nazivaju p s e u d o e p i g r a f i m a, t.j. napisanim pod lažnim imenom.

U označivanju apokrifa NZ postoji danas suglasnost između katolika i protestanata.

E t i m o l o š k i apokrif (gr. apokyfon) označuje stvar očima sakrivenu, tajnu.

U s t a r i n i, u nekim religijama ili filozofskim sistemima, apokrifi su se zvali tajni mudroslovno-znanstveni spisi koji su se držali u velikoj cijeni. (Isp. C l e m e n s A l e x., Strom.I, 15,69, PG 8,773 sl.).

Ž i d o v i su neke knjige zvali "genuzim" t.j. "stavljene po strani", ne iz drugog razloga, nego zato što su istrošene pa su se pohranjivale u "rizni-

ci" - "g e n i z a. - Druge knjige zvali su "h i n o s i m", t.j. "koje su izvan", naime izvan broja svetih knjiga.

Kod o t a c a i c r k v e n i h p i s a c a apokrifne knjige poimaju se na razne načine.

Ponekada su to knjige:

a) tajnog porijekla ili pripisane lažnim autorima;

b) knjige koje su možda ponekada korisne, ali sadrže mnogo čega lažna;

c) knjige koje se ne pripuštaju kod javnoga čitanja u crkvi;

d) dosljedno: knjige koje nijesu kanonske.

91. RAZDIOBA APOKRIFA A p o k r i f i, analogno Bibliji, dijele se na: A) a p o k r i f e SZ i B) a p o k r i f e NZ.

A) A p o k r i f i SZ Ovi se i opet dijele na način starozavjetnih knjiga, naime na apokrife:

a) p r i p o v i j e d a l a č k e (povijesne),
b) p o u č n e,
c) p r o r o č k e ili a p o k a l i p s e.

a) Pripovijedalački (povijesni) apokrifi

Ovi apokrifi većinom su legendarnog

karaktera. Imaju vrijednost što nam pružaju informacije obzirom na koncepcije autora i njegova vremena.

Među ovima najvažniji su:

1) Knjiga jubileja, 2) III Ezdrina, 3) III Makabejaca, 4) Život Adama i Eve, 5) Apokalipsa Mojsijeva, 6) Adamova oporuka, 7) Aramejski spisi o Adamu, 8) Uznesenje Izaijino na nebo, 9) Povijest Rehabićana, 10) Jeremijini ulomci ili preostale riječi Baruhove, 11) Knjiga molitve Asenetove, 12) Oporuka Jobova i 13) Oporuka Salamonova.

b) Poučni apokrifi

U poučnim apokrifima osjeća se djelomično uticaj etičkih ideja SZ, ali nižega stepena od onih u SZ a pogotovo od ideja u NZ.

Ovamo idu: 1) Oporuka dvanaestorice patrijarha, 2) Psalam 151, 3) Salamonovi psalmi, 4) Salamonove ode, 5) Molitva Manase, 6) IV Makabejaca.

c) Proročki apokrifi ili apokalipse

Ovi nose značajke doba koje je obilovalo književnom apokaliptičkom vrstom. (Isp. DB, 75). Materijal sadrži bogate informacije o religiozno-nacionalnim i političkim idejama Židova prije i poslije Krista.

U ovu skupinu idu: 1) Etiopska knjiga Henohova, 2) Slavenska knjiga Henohova, 3) Hebrejska knjiga Henohova, 4) Mojsijevo

uznesenje, 5)4 Ezdrina, 6)Sirska apokalipsa Baruhova, 7)Grčka apokalipsa Baruhova, 8)Apokalipsa Abrahamova, 9)Abrahamova oporuka, 1o)Ilijina apokalipsa i apokalipsa Sofonijina, 11)Ezekijelov apokrif, 12)Sibilinska proroštva.

B) A p o k r f i NZ. Ove apokrife prema razdiobi novozavjetnih kanonskih knjiga možemo podijeliti u četiri grupe:

a) e v a n đ e l j a,
b) d j e l a a p o s t o l s k a,
c) p o s l a n i c e,
d) a p o k a l i p s e.

a) Apokrifna evanđelja

Ova vrsta apokrifne literature ima težnju da upotpuni praznine pripovijedanja u kanonskim evanđeljima. Sadrže fantastične pripovijesti o životu Isusa, Marije i Josipa. Teološke ideje, koje nalazimo u apokrifnim evanđeljima, daju naslutiti da imaju gnostički izvor. (DB,76).

Među najznačajnija apokrifna evanđelja spadaju: 1)Evanđelje Hebreja, 2)Evanđelje Egipćana, 3)Evanđelje ebjonićana (ili dvanaestorice apostola), 4)Petrovo evanđelje, 5)Jakovljevo protoevanđelje (evanđelje rođenja Bl.Dj.Marije, knjiga o porijeklu Bl.Dj.Marije i o Spasiteljevu djetinjstvu), 6)Tomino evanđelje, 7)Povijest Josipa drvodjelca, 8)Nikodemovo evanđelje, 9)Marijin prelaz.

b) Apokrifna djela apostolska

Slično apokrifnim evanđeljima, djela ove vrste pretendiraju upotpuniti pripovijedanje kanonske knjige Djela apostolskih, iznijeti čudesa i apostolska putovanja i ista rekonstruirati često puta sa heretičkom tendencom. (DB,76).

Najznačajnija djela ove vrste jesu: 1)Petrova djela, 2)Petrovo propovijedanje, 3)Pavlova djela, 4)Djela Petra i Pavla, 5)Djela Ivanova, 6)Djela Andrijina, 7)Djela Tomina.

c) Apokrifne poslanice

Ova vrsta apokrifne literature nastala je dijelom zato da se istaknu navodni privilegiji neke određene crkve, dijelom kao nadopuna Pavlove nauke, dijelom opet kao nadomjestak za izgubljene Pavlove poslanice. (DB, nav.mj.).

Ovamo idu: 1)Pisma Gospodina našega Isusa Krista i Abgara, kralja Edese, 2)Pisma apostola i Razgovori Gospodnji sa učenicima, 3)Pavlova poslanica Laodičanima, 4)Pavlova poslanica Korinćanima i Poslanica Korinćana Pavlu, 5)Pavlove poslanice filozofu Seneki i poslanice Seneke Pavlu.

d) Apokrifne apokalipse

Apokrifne apokalipse zaokupljaju se teškim vremenskim problemima i utiru mesijansku perspektivu. Tako zvane objave dolaze u formi viđenja, sanja, ekstaza i

ukazanja anđela što je djelomično plod mašte kršćana. (DB, nav.mj.).

Među apokalipsama najznačajnije su: 1)Apokalipsa Petrova, 2)Apokalipsa Pavlova, 3)Apokalipsa Tomina, 4)Apokalipsa Stjepanova, 5)Apokalipsa Ivanova, 6)Apokalipsa Bl.Dj.Marije.

92. KORIST POZNAVANJA APOKRIFA

Ma da nijedna apokrifna knjiga nije nikada bila općenito u Crkvi prihvaćena, ipak su neke od njih bile u velikoj c i j e n i kod Otaca i crkvenih pisaca a i danas je od njih velika korist. Apokrifne knjige SZ, kako kaže J.B.Frey, "pružaju nam religiozne i moralne ideje koje su bile na snazi kod Židova u Kristovo doba i tako ne malu korist pružaju u razumijevanju NZ i djela Krista kao i prve Crkve. Apokrifi pak NZ uvelike koriste da se upozna nauka i mišljenje vjernika ili sekta koje je vladalo u prvim kršćanskim vjekovima". (Kod HG, 195).

Latinsko izdanje V u l g a t e, "editio Clementina", još uvijek na kraju kataloga SK ima Molitvu Manase i 3-4 Ezdr. "ne prorsus interirent".

Također u rimskoj l i t u r g i j i ima više tekstova iz apokrifne literature. Tako na pr. introit mrtvačke mise je iz 4 Ezdr. 2,34 sl. gdje čitamo: "Requiem aeternitatis dabit vobis... quia lux perpetua lucebit vobis per aeternitatem temporis". Tako isto introit mise na Duhovski

utorak: "Accipite iucunditatem gloriae vestrae... gratias agentes ei, qui vos ad aaelestia regna vocavit" uzet je iz 4 Ezdr. 2,36 sl. Poklik pak, koji se na božićnu vigiliju više puta ponavlja: "Adhuc pusillum, et tolletur iniquitas a terra et iustitia regnabit in vos" i opet je uzet iz 4 Ezdr. 16,53. K tome II responsorij, koji dolazi iza lekcija iz Svetoga pisma od IV-XVI nedjelje po Duhovima, uzet je iz apokrifnog Ps.151, 3b-4.- U sekvenciji na mrtvačkoj misi pjeva se:

"Dies irae, dies illa,
Solvet saeclum in favilla,
Teste David cum S i b y l l a".

Treći odsjek

POVIJEST TEKSTA

93. BIBLIOGRAFIJA Izuzmu li se biblijski leksikoni i introdukcije, postoji sasvim mali broj specijalnih djela koja obuhvaćaju tekst i prevod Staroga i Novoga zavjeta. Od koristi su za ovu stvar poliglotske Biblije koje pregledno pružaju stare tekstove i prevode. Najbogatije su izišle nastojanjem M. Le Jaya u Parizu 1629 - 1645. god. i B. Walton a u Londonu 1654-1657. Za svagdašnju porabu služe t.zv. tetraglotta koja je izdao F. Vigouroux, La S.Bible polyglotte, Paris 1900-1909. u 8 vol. i Stier i Thele, Polyglottenbibel, Bielefeld 1890-94[5]. u 6 vol. Ovima pridolaze B.Triglotta nastojanje A. de Levante, London 1890 u 3 vol. (Ova dva posljednja djela izostavljaju deuterokanonske knjige SZ). Navedena djela od praktične su vrijednosti. Za naučna istraživanja imaju se potražiti kritička izdanja pojedinih tekstova ili prevoda.

Za povijest teksta SZ isp.: Jo. Bern, de Rossi, Variae lectiones V.T. et scholia critica in V.T. libros, 5 voll., Parmae 1784-98; C.n. D. Ginsburg, Introduction to the Massoretico-critical Edition of the Hebrew Bible, London 1897; N. Peters, Der

Text des A.T. und seine Geschichte, u Bibl. Zeitfragen V, 6-7, Münster 1921[2]; H. - J. Vogels, Handbuch der neutestamentlichen Textkritik, Münster i.W. 1923; F.G. Kenyon, Recent developments in the textual criticism of the Greek Bible, London 1933; id., The Text of the Greek Bible, London 1937; J. Vandervorst, Introduction aux textes hebreu et grec de l' A.T., Malines 1935; M. - J. Lagrange, Introduction a l' etude du N.T. Critique textuelle, Paris 1935; A. Birnbaum, The Hebrew Scripts, 4 fasc., Londres; J. Coppens, La critique du Texte Hebreu du l' A.T., Louvain 1950; B.J. Roberts, The Old Testament Text and Versions, Cardiff 1951; E. Würthwein, Der Text des alten Testaments, Stuttgart 1952.

Za hebrejski jezik: P. Joüon, Grammaire de l'hebreu bibl., Roma 1947; G.R. Driver, Semitic Writing, Londres 1944; S. Moscati, L' epigraphia ebraica antica, Roma 1951. - Isp. gramatike za školsku uporabu: Vosen - Kaulen, V. Zapletal, Fl. Ogara, P.D. Dunker, A.B. Davidson, A. Chabot, E. Könnig, Ramirez, F. Scerbo itd.

Za leksikone isp.: Gesennius - Buhl (Leipzig 1921), Gesennius - Brown (Oxford 1929), Fr. Zorell (Rim 1940), L. Köhler (Leiden 1948) F. Scerbo (Firenze 1912).

94. PREDMET TRAKTATA Tridentinski koncil je definirao da je sam Bog autor knjiga Staroga i Novoga zavjeta. (EB, 57). Knjige izravno od Boga napisane jesu one koje su izašle iz ruku hagiografa. Međutim originalni tekst je izgubljen i današnji tekst je kod prepisivanja ponešto iskvaren. Ipak u svojoj cjelovitosti (quoad substantiam) u stvari dogme tekst je dospio do nas neiskvaren. To isto ne da se apsolutno kazati za kritičku cjelovitost (literarnu formu). Nas u prvome redu zanima d o g m a t s k a c j e l o v i t o s t svetih knjiga.

Povijest teksta ima da pruži dokaz da je usprkos nekim kritičkim izmjenama u tekstu d o g m a t s k i - s a d r ž a j SP d o s p i o d o n a s n e i z m i j e n j e n. Ovaj dokaz pruža poredba originalnoga teksta sa prevodima.

95. RAZDIOBA TRAKTATA Budući da je sveti tekst bio proširen koliko u originalnim jezicima, toliko u raznim prevodima, za upoznavanje njegove povijesti potrebno je jedno i drugo ispitati. Zato će traktat imati dvije glave:

I O o r i g i n a l n o m e t e k s t u,
II O p r e v o d i m a.

.....

G l a v a I

ORIGINALNI TEKST

96. JEZICI NA KOJIMA SU NAPISANI ORIGINALI SVETOGA PISMA Svete knjige Staroga i Novoga zavjeta pisane su na h e b r e j s k o m e, a r a m e j s k o m e i g r č k o m e.

Najveći dio svetih knjiga SZ napisan je i sačuvan na h e b r e j s k o m e. Općenito se drži da su neke knjige, koje se spominju u SZ (oko 2o njih) nestale. Prijeporno je što se ima držati o njihovoj inspiraciji.

Na a r a m e j s k o m e napisani su ovi dijelovi: Danijela 2,4b - 7,28; Ezdre 4,8 - 6,18; 7,12-26; Jeremije 1 redak: 1o,11.

Na g r č k o m e napisane su dvije cijele knjige SZ: knjiga Mudrosti i 2.knjiga Makabejaca. Sačuvane su pak na grčkome knjige i fragmenti deuterokanonskih knjiga. S i r a h (Ecclesiasticus) pronađen je na hebrejskome tek u novije vrijeme.

Cijeli Novi Zavjet, izuzevši evanđelje sv.Mateja, napisan je na grčkome. Evanđelje, koje je izvorno napisano na

---

1o Bakotin: Opći Uvod u Sv.Pismo

aramejskome, mi i opet posjedujemo samo na grčkome. (Isp. HZ, 39sl.; A. V a c c a r i, De textu, u Institutiones biblicae, nav.dj., 234).

Značenje grčkoga jezika za svete knjige to veće je što na istome jeziku imamo prevod LXX koji obuhvaća sve knjige SZ.

A- HEBREJSKI TEKST STAROGA ZAVJETA

§ 27. HEBREJSKO-ARAMEJSKI JEZIK SZ

97. SEMITSKA OBITELJ HEBREJSKOGA JEZIKA. Hebrejski jezik spada u veliku obitelj s e m i t s k i h jezika. Tako se zove rod jezika kojima govore narodi kojima je otac Noevov sin S e m (1 Mojs.10,21-31).

Semitskim jezikom u najstarije doba govorilo se u onim krajevima Azije koji se prostire od rijeke Tigrisa do Sredozemnoga mora i od armenskog gorja do južne Arabije. Odatle je semitski govor prenesen u Etiopiju, sjevernu Afriku i na neke otoke razasute po Sredozemnome moru.

Semitski narodi prema položaju i karakteristici govora dijele se na č e t i r i o b i t e l j i. Te su: a s i r-

s k o - b a b i l o n s k a, a r a m e j s k a, a r a p s k a i k a n a n e j s k a. (Isp. C h. H. V o s e n - Fr. K a u l e n, Rudimenta linguae hebraicae, Friburgi Brisgoviae 1935, 1-9).

98. KANANEJSKA JEZIČNA GRUPA. Specifična grupa, kojoj u velikoj semitskoj obitelji pripada hebrejski jezik, jest k a n a n e j s k a tako da se u svetim knjigama hebrejski naziva i "kananejski jezik" (Iz.19,18).

99. NAZIV "HEBREJSKI". Riječ "hebrejski" u neko doba gotovo općenito se izvodila od hebrejske riječi e b e r što znači: p r e k o, na suprotnoj obali ili "jedna od suprotnih strana" (Jordan ili Eufrat). Danas se ime izvodi iz naziva H a b i r u kojim se označivala skupina ljudi različite narodnosti. U najnovije vrijeme traži se srodnost spomenute grupe Habiru sa kasnijim Arapima. (DB, 276 sl.).

100. HEBREJSKO PISMO. a) Bilo ih koji su poricali Mojsiju porijeklo Pentateuha i osporavali su starost ostalih svetih knjiga a to zato što su nijekali da je u ono vrijeme postojalo hebrejsko pismo. Drugi su iz istih razloga tvrdili da su ove knjige prvotno napisane babilonskim pismom. Međutim u posljednje vrijeme nađeni su mnogi najstariji dokumenti ovoga pisma tako da danas

ne može postojati nikakva sumnja da je daleko prije 1ooo godina u predkršćanskoj eri postojalo hebrejsko pismo (kanaanejsko). (CM, 1o3). Iz pisama nađenih u T e l l - e l - A m a r n a vidi se da je jezik već u XV st. pr. Kr. bio u upotrebi kod obitavalaca Palestine. Da su se pak Kananejci služili i vlastitim pismom, i to alfabetskim, dokazom su spomenici koji su nađeni u Biblu od 1923.god. naovamo. U tim spomenicima ukazuje se ustaljen i razvijen alfabet koji propagatori ili možda sami pronalazači zovu "f e n i č k i" a od kojega potječu mnogi alfabeti koji su i danas u upotrebi. Neki vrlo kratki natpisi pronađeni na Sinajskome poluotoku i drugi slični, otkriveni u Palestini koji se penju do XVI-XVII st. pr. Kr., očituju starije pokušaje istoga ili sličnoga alfabeta. (Isp. J. L e i b o v i t c h, Recent Discoveries ad Developments in Protosinaitic, u Annales du Service des Antiquites de l' Egypte, 4o (194o), 1o1-131).

Iz dokumenata se dade vidjeti kako ne može postojati sumnja da su najstarije knjige SZ napisane na h e b r e j s k o m e jeziku f e n i č k i m p i s m o m u doba koje im doznačuje predaja, t.j. u Mojsijevo doba.

Bez osnove je, dakle, teza Wincklera, Benzingera, Naville-a i nekih drugih koji tvrde da su svete knjige SZ prvotno bile napisane na akadskome jeziku i klinovitim pismom.

b) Kako pripovijeda Egipćanin Wenamon, pod Ramzesom XII, 2o.dinastije, u posljednje doba Sudaca, bila je eksportirana u Palestinu i Siriju velika količina p a p i r u s a. Otuda samo po sebi slijedi da je papirus služio općenito kao m a t e r i j a l za pisanje knjiga u ono davno doba. Ali papirus je mogao biti prikladna materija za feničko pismo koje se pisalo pisaćom trskom (calamus), podnipošto pak nije prikladan za k l i n o v i t o p i s m o koje se urezivalo stilom u glinene pločice.

U proroku Jeremiji čitamo kako je kralj Joakim dao rezati i spaliti svitak Jeremijinih proroštava (36,21-25). Očito da se radilo o papirusu jer druga materija ne bi mogla onako jednostavno izgorjeti.

c) U samome Egiptu tamo od najstarijega vremena rabila se m e m b r a n a, t.j. koža od životinja. Vjerojatno da je i u Palestini ona bila često u uporabi.

Pripremanje membrana u II st.pr. Kr. obavljali su Pergamljani od čega i ime pergamen.

Upotreba pergamene u SK zasvjedočena je kod sv.Pavla (2 Tm. 4,13). Kasniji Židovi čvrsto su prihvatili ovu materiju za pisanje i zadržali su je i onda kada je bila proširena konfekcija papira (X st.posl.Kr.). Vrlo je malen broj hebrejskoga teksta pisan na papiru.

101. OBLIK KNJIGE Kod starih Židova knjiga se podrazumijeva v o l u m e n ili s v i t a k što bi se savio oko dugoljasta štapa sa unutarnje strane (megilla). (Isp. Iz.34, 4; Jer.36; Ez.3,1 i dr.). Za njihovu pohranu služile su šuplje valjkaste sprave od drveta ili kovine. Takav oblik imadu redovito hebrejski rukopisi za liturgijsku upotrebu. Pored toga priređivali su se prijepisi Biblije za privatnu, školsku i naučnu upotrebu bilo pojedinaca, bilo u knjižnicama. Ti su prijepisi imali današnji oblik knjiga a zovu se k o d e k s i.

Na svitku se pisamo samo sa u n u t a r n j e strane, rijetko i na poleđini. (Apokalipsa spominje knjigu iznutra i izvana ispisanu). Ako bi djelo bilo odveć veliko tako da se nije moglo ispisati u jednome volumu, dijelilo se na dva ili više njih (grčki "tenhos", od čega dolazi Pentateuhos).

102. FENIČKO PISMO Sigurno je da su se Hebrejci služili pismom koje je blisko feničkome alfabetu.

Od dokumenata ispisanih tim pismom vrijedni su spomena: a)Najstariji spomenici kao što je natpis na izvoru Siloe i ostrake pronađene kod iskapanja. (Ostrake su opeke sa urezanim slovima). - b)Židovski novac. - c) Karakteri samaritanskih slova za koje je sigurno da potječu od starih hebrejskih.

Da se pak to pismo upotrebljavalo u pisanju s v e t i h k n j i g a, imamo slijedeće dokaze:

a) predaja koju su čuvali Židovi i koju su nam predali oci;

b) fragmenti Levitske knjige koja je u najnovije vrijeme pronađena u pećini kod Mrtvoga mora;

c) tetragrama sv.imena JAHVE kako se nalazi napisano u kodeksima kolīko hebrejskoga teksta sa četverouglastim pismom, toliko u onima starih grčkih tumača;

d) konačno isto dokazuju ne male razlike u čitanju koliko između hebrejskoga teksta i LXX, toliko u samome hebrejskome tekstu a koje proizlaze iz pometnje uslijed sličnosti slova koja istu imaju samo u starome alfabetu. (V a c c a r i, nav.dj., 235-239).

103. KVADRATNO PISMO Tamo od Ezdrina vremena nakon sužanjstva (od V - I st.pr.Kr.), nalazimo gdje Židovi ne samo govore novīm jezikom - aramejskim, nego i pišu novim slovima koja su također poprimili od Aramejaca a koja se ne malo razlikuju od feničkih. To pismo se zove k v a d r a t n o. Ime nosi od oblika istih slova. Pripisuje se Ezdri. Sigurno je međutim samo to da to pismo datira od njegova vremena.

Među najstarije spomenike ovoga pisma idu: E l e f a n t i n s k i p a p i r (V st. pr.Kr.), p a p i r N a s h iz I st.pr.Kr. i mnogi rukopisi pronađeni u pećinama kod Mrtvoga mora.

Vokali nijesu pisani ili su samo bili natuknuti pomoću konsonanata. Tek u VI ili VII st. posl.Kr. Mazoreti su izmislili sisteme u kojima su pomoću tačkica i crtica označivali vokale. Poznata su nam tri sistema ove vrste: babilonski, palestinski i tiberijadski. Babilonski i palestinski sistem bilježili su znakove i z n a d crta, dok su se u tiberijadskome sistemu bilježili i s p o d što je konačno općenito usvojeno. Prijeporno je međutim da li se mazoretski izgovor poklapa sa originalnim nadasve nakon otkrića rukopisa En fešha.

Dok se u starim natpisima koliko židovskim, toliko aramejskim pojedine riječi običavalo dijeliti tačkom, u kvadratnome pismu zaveo se običaj dijeliti ih kratkim razmakom.

1o4. ARAMEJSKI JEZIK Na babilonskome dvoru a r a m e j s k i je jezik u početku služio kao diplomatski, internacionalni jezik. (Isp. 4 Kr. 18,26). U doba Kristovo, jezik kojim se govorilo u Palestini, također je jedna grana zapadno-semitske grupe. Jezik je označen imenom a r a m i t (Dan.2,4).

Naziv je kasnije prešao u Mišnu i Talmud. Kod Josipa Flavija i u NZ (Iv.5,2; Dap. 21,4o) aramejske riječi zovu se hebrejske. Ovaj je jezik nazvan također s i r s k i (2 Mak.15,36; Vg.37). N e i s p r a v n o ga sv.Jeronim zove k a l d e j s k i. (Adv.Pelag.3,1).

Ovaj a r a m e j s k i jezik identičan je sa E l e f a n t i n s k i m p a p i r i m a iz V.st. pr. Kr. U Aramejskim odlomcima Danijelove i Ezdrine knjige stari karakter je često brisan i nadomješten je novim jezičnim oblicima.

Van-biblijski spomenici na aramejskom jeziku u predkršćansko doba jesu: a) natpis kralja Z k r (VIII st.); b) A s u a n s k i i E l e f a n t i n s k i p a p i r i; c) p a l m i r e n s k i i h a b a t e j s k i n a t p i s i.

U Bibliji dokumente carskoga aramejskoga jezika nalazimo kod Ezdre (4,8; 6, 18; 7,12-26).

Kada je aramejski službeni jezik postao pučki, pretrpio je u pojedinim krajevima utjecaj jezika kojima je narod govorio prije nego što se isti jezik uvriježio i nastali su tako razni pučki aramejski dijalekti (HZ, 42 sl.; DB, 81 sl).

§ 28. GRČKO-BIBLIJSKI JEZIK SVETOGA PISMA

1o5. OSEBINE GRČKO-BIBLIJSKOGA JEZIKA

Grčki jezik, na kome su nam sačuvane deuterokanonske knjige, fragmenti SZ, LXX, sve knjige NZ izuzevši Matejevo evanđelje, razlikuje se od klasičnoga jezika i od onoga istoga kojim su se trsili pisati t.zv. a t i c i s t e, t. j. oni koji su s manje uspjeha htjeli imitirati klasične atičke pisce. To je t e k u ć i j e z i k onoga doba koji se posvuda proširio skupa sa grčkom kulturom nakon pobjeda Aleksandra Velikoga (356-323 pr.Kr.). Taj jezik sastojao se od fuzije atičkoga dijalekta sa drugim dijalektima. Od Aleksandra Velikoga do Justinijana (6oo posl.Kr.) njime se govorilo u cijelome civiliziranome svijetu. E g i p a t s k a f o r m a ovoga grčko-helenističkog jezika nazvana je a l e k s a n d r i j s k i d i j a l e k t budući da je najprije upotrebljen u literaturi u Aleksandriji, metropoli helenističke kulture.

Karakteristika g r č k o - b i b l i j s k o.g jezika jest da je prodahnut h e b r a i z m i m a čemu se neće čuditi nitko kome su poznati izvori, običaji, narav, odgoj koliko onih koji su pisali, toliko onih kojima su pisali.

Isti grčko-biblijski jezik očituje razni stepen otmenosti prema stepenu otmenosti samoga pisca. (I. E r r a n d o n e a, Epitome grammaticae graeco-biblicae, Romae 1935², 14).

Da se upozna narav grčko-biblijskoga jezika, treba proučavati p a p y r u s e, n a t p i s e, a p o k r i f e i d j e l a o t a c a.

1o6. PISMO

U kodeksima nalazimo dvostruku formu grčkoga pisma:

velika slova (maiuscula) ili u n c i j a l n o pismo i
pismo malim slovima (scriptura minuscula) ili k u r s i v n o.

U apostolsko doba, u p a p y r u s i m a, nalazimo dvostruki način pisanja:

l i t e r a r n i u kojemu se rabila uncijalna slova i koja su bila odijeljena ili sastavljena međusobno i

o b i č n i u kojemu izobličena i nejednaka uncijalna slova sa nebrojenim sastavnim dijelovima prelaze u slova manjeg oblika u k u r s i v n o pismo s t a r i j e g a d o b a.

Ovo posljednje rabilo se u svakodnevnom životu. Susrećemo se s njime u papyrusima i nalazimo ga na zidovima. N e r a b i s e u biblijskim rukopisima.

U u n c i j a l n o m e načinu pi-

sanja riječi se ne dijele jedna od druge (izuzevši uncijalno pismo papyrusa) ni rečenica od rečenice. Spiritus i akcenti, mada su ih aleksandrijski gramatičari pronašli već u II st., uza sve to tek u VIII st. posl.Kr. prešli su u općú uporabu. - Ne postoji ni jota subscriptum ni punktacija. Kratice su rijetke i odnose se samo na sveta imena kao: OC=Theos, KC=Kyrios. Ovaj način pisanja nalazi se na membranama do IX st.

Riječ "uncijalni" uzeta je iz prologa sv.Jeronima knjizi Jobovoj. U njemu neka slova iz uglastog oblika prelaze u obli. Sva su slova iste veličine i ispisana su unutar dvaju paralelnih crta.

M a l i o b l i k p i s m a (scriptura minuscula) ili k u r z i v n o pismo, koje je u staro vrijeme pisano čistom kaligrafijom i bez pogreške, povezuje slova međusobno. Općenito je prešlo u porabu iza IX st. Razvilo se iz uncijalnoga i kurzivnoga s t a r i j e g a. Ima spirituse, akcente i znakove punktacije. Kratice, u početku ograničene na sveta imena, u kasnijim rukopisima se ponekada tako često susreću da tvore gotovo polovicu teksta. Ima i drugih oznaka sličnih stenografskome načinu pisanja (V a c c a r i, nav.dj., 256-260; HZ, 45 sl.; HG, 256-258; S i m o n - P r a d o, Praelectiones biblicae, Taurini 1954[6], 141 sl.).

107. BIBLIOGRAFIJA a) G r a m a t i k e g r č k o g a j e z i k a: A.T. R o b e r t s o n, A short grammar of the greek NT, London 1919[4] (Izdana na talijanskome, francuskome, njemačkome, holandskome jeziku).- Isto djelo renovirao je W.H. D a v i s, New York 1931; J a q u e t, Grammaire du Grec du N.T., Paris 1927; A. D e b r u n n e r, Grammatik des nt.lichen Griechisch, Göttingen 1949; W.-F. H o w a r d, A grammar of the N.T. Greek, 2 vol Edinburgh 1949; M. Z e r w i c k, Graecitas biblica exemplis illustratur, Romae 1949; G. B o n a c c o r s i, Saggi di filologia neotestamentaria, 2 vol., Torino 1950.

b) L e k s i k o n i: J.H. M o u l t o n - G. M i l l i g a n, The vocabulary of the Greek Testament, London 1914-1929; F. Z o r e l l, Lexicon Graecum N.T., Paris 1931; W. B a u e r, Griechisch-Deutsches Wörterbuch zu den Schriften des N.T. und des übrigen urchristlichen Literatur, Berlin 1952.

§ 29. UDES AUTOGRAFA (RUKOPISA)

108. ORIGINALNI RUKOPISI NE POSTOJE Ne posjedujemo ni jedan rukopis ni S. ni N. zavjeta za koji bi se moglo reći da pripada samome autoru svete knjige. Trošni materijal,

na kojem su svete knjige pisane, česta uporaba u liturgiji te veliki politički prevrati u Palestini, uzrokom su da su uništeni prvi spisi svetih pisaca. Bilo bi i čudno kada bi se u takvim uslovima održali kroz tisućljeća. Plinije (Hist.nat. 13,26) se čudi što su volumi od papira sačuvani nakon 2oo godina. Ako danas iz iskopina bez prestanka iskrsavaju na svijetlo uvijek novi papyrusi, ima se to pripisati sretnim okolnostima kao što su naslage suhoga pijeska pod kojima su ležali. A propis koji je bio kod Židova da se u t.zv. "g e n i z a" sinagoga bacaju trošni egzemplari, također je bila zapreka u predavanju originala potomstvu.

Tako Zudal-Ziegler (nav.dj.,49).

Drugi međutim sumnjaju da li je ovo posljednje bilo prakticirano prije propasti Jeruzalema. (S P,142).

§ 3o. POVIJEST RUKOPISA SZ

A.- Od izvornih tekstova do I st. posl. Kr.

1o9. UZROCI RAZNOLIKOSTIMA TEKSTOVA

U ovoj prvoj periodi postoji najveća raznolikost čitanja i recenzija.

Uzroci su tome:

a) Originalni tekst nije vazda bio odmah ustaljen. Ponekada su sami autori priredili više izdanja i po više bi puta redigirali svoje spise kao što sam Jeremija svjedoči za sebe.

b) Rasprostranjenost svetih knjiga prije definiranja kanona što je imalo za posljedicu da nijesu odmah sve bile smatrane za svete i nadahnute pa im se kod prepisivanja nije posvetilo toliko pažnje kao što je to bio slučaj kasnije. Otuda nehotične pogreške ili svojevoljne izmjene.

c) Spise, koji su bili rasprostranjeni putem mnogih kratkih kodeksa ili čak samo riječju, sabirali su pobožni i učeni ljudi pa su nastale djelomično kolekcije i one su se upotpunjavale. U pomanjkanju jedinstvenosti kod sabiranja, shvatljive su varijacije koje su nastale.

d) Za vrijeme sužanjstva i progonstva koja je podigao Antioh Epifan, stradali su egzemplari zakona i drugih knjiga. Taj kvar nastojali su ispraviti Nehemija i Juda Makabejac. (Isp. 2 Mak. 2,13 sl.).

e) Ista izmjena pisma dala je povoda varijacijama. Stari su naime egzemplari bili napisani f e n i č k i m pismom, dok kasnije imamo a r a m e j s k a slova ili čak g r č k a. (V a c c a r i, nav. dj., 243; SP, 145 sl.).

Ovo se dade utvrditi: 1)poredujući hebrejski ili m a s o r e t s k i (od

m a s o r a = predaja. Kratica TM = textus Masoreticus) tekst sa paralelnim mjestima originalnih tekstova; 2)masoretski tekst sa prevodom LXX; 3)hebrejski tekst Pentateuha sa samaritanskim.

S a m a r i t a n s k i P e n t a t e u h, koji su Samaritanci prihvatili barem u doba Ezdre i Nehemije (V st.pr.Kr.), ukazuje na pr. ove razlike u poredbi sa hebr.tekstom: 2 Mojs.3o, 1-lo ima iza 26,36; iza 2Mojs. 2o,17 i 5 Mojs. 5,18 nadodava 5 Mojs. 27,3-7; na pojedine Božje naloge, koji se tiču deset bičeva iza 2 Mojs. 7,18.29; 8,1. 19; 9,5.19 nadodaje pripovijedanje o njihovu ostvarenju;5 Mojs. 27,4 mjesto brda H e b a l stavlja G a r i z i m.

G r č k i t e k s t LXX uz 3 Kr. 2,25 nadodaje 17 redaka. Naprotiv nedostaju 1 Kr.17,12-31; 17, 55 - 18,5. U 3 Kr. gl. 4-7 nalaze se drugim redom itd.

llo. ZAKLJUČCI a) S a m a r i t a n s k i t e k s t neovisan je od LXX. Kada se ova dva teksta slažu na štetu TM, njihova je vrijednost velika.

b) S a m a r i t a n s k i t e k s t sadrži dodatke sporedne naravi. Isto važi obzirom na ortografsku i gramatičku stranu.

c) Obzirom na izmjene koje su nastale, dade se upoznati neka evolucija. Najstariju periodu predstavlja LXX, mlađu TM, najmlađu Samaritanski tekst. (V a c c a r i, nav.dj.,245).

lll. SVJEDOCI HEBREJSKOGA TEKSTA Ti su: J o s i p F l a v i j e, P a p y r u s N a s h, S p i s i M r t v o g a m o r a.

a) J o s i p F l a v i j e u svojim knjigama "Antiquitates iudaicae", mada se nerijetko služi prevodom LXX, ponajčešće su njegovi navođi iz hebrejskoga teksta koji se tu i tamo razlikuje od današnjega.

b) P a p y r u s N a s h tako nazvan po vlasniku istoga. Fragmenat se sastoji od jednoga arka. Sadrži 24 crte. Sa svih je strana okrnjen. U njemu se nalazi Dekalog (2.Mojs.2o,2-17 ili 5 Mojs. 5,6-21) i početak odlomka Š e m a (5 Mojs. 6,4). Često se slaže sa LXX ili Samaritanskim tekstom protiv TM. (V a c c a r i, nav.dj.,246).

c) S p i s i M r t v o g a m o r a (Qumranski rukopisi) Kod Mrtvoga mora pronađene su sve biblijske knjige izuzevši knjigu Esterinu. Mnoge knjige, kao Deute-

---

ll Bakotin: Opći uvod u Sv.Pismo

ronomij, Izaija, Mali proroci, Psalmi, zastupani su sa više od deset rukopisa.

Obzirom na starinu Qu-mranskih biblijskih spisa, ne postoji jednodušnost. Najvjerojatnije da ih treba staviti između II st. pr. Kr. i I st. posl. Kr.

Najveći dio rukopisa Mrtvoga mora u svojoj cjelovitosti ne pruža bolji tekst od hebrejskoga TM mada su za hiljadu godina stariji od spomenutoga hebrejskoga teksta. Čini se da je TM u svojoj biti stariji nego što se do sada mislilo. (J. v a n d e r P l o e g, u DB, 603).

112. SUD O RAZLIKAMA — Razlike u nebitnim stvarima koje otkrivamo u svjedocima, stoje u prilog njihovoj autentičnosti. Kada bi se i u nebitnim stvarima posvema slagali, njihovo svjedočanstvo bilo bi sumnjivo. Dok se, pak u koječemu razlikuju a slažu se u predaji jednoga te istoga teksta, jamstvo su nam za bitnu neiskvarenost. Teško se to dade tumačiti ako se apstrahira od posebne Božje providnosti. (SP, nav.dj., 146).

B.- Stanje rukopisa od I-VI st.posl.Kr.

113. ELIMINIRANJE RAZLIKA — U ovoj periodi eliminiraju se veće razlike. Neposredni prevodi, koji su nastali u ovo doba, većinom

se slažu sa TM protiv LXX.

Budući da je hebrejski tekst, koji su u rukama imali grčki prevodioci u II st. (Aquilas, Symmachus, Theodotion), zatim talmudisti, Origen, sv. Jeronim uvijek gotovo jedan te isti, opće je mnijenje da je pod konac I st., možda dok je još postojao hram, skupa sa kanonom i sveti tekst d e f i n i t i v n o f i k s i r a n. (G, 243).

114. METODA KOJOM SU ODSTRANJENE RAZLIKE U TEKSTU — Općenito se misli da je jedinstvenosti teksta pridonijelo ono što se iznosi u Talmudu. Kako hoće predaja, u hramu su postojala tri kodeksa koja su se tuitamo međusobno razlikovala. Kod sravnjivanja teksta, na pojedinim mjestima dala se prednost onome čitanju koje su zastupala dva od pojedinih kodeksa, dok se čitanje trećega zanemarivalo. Zato se čini da je neka recenzija teksta bila učinjena dok je još postojao hram. (V a c c a r i, navj.dj., 247). Neki misle vjerojatnijim da se oslanjalo na auktoritet ovoga ili onoga učitelja većma negoli na broj rukopisa. Posao se obavio postepeno i, općenito govoreći, može se smatrati da je dobro izvršen, mada pojedinosti mogu biti predmetom kritike. (H. G a z e l l e s - P. G r e l o t, Le regles de critique rationnelle, u Introduction a la Bible, nav.dj., 79).

115. DJELO PISACA U ovo doba pada kritički rad koji se pripisuje piscima ili: s o f e r i m i, to:

a) razdioba sv.teksta na r e t k e i z b r o j istih koji se običavao staviti na konac pojedinih knjiga;

b) r i j e č i k o j e j e t r e b a l o č i t a t i, a l i n e p i s a t i, ili p i s a t i, a l i n e č i t a t i;

c) i z v a n r e d n e t a č k i c e kojima se označivalo da su riječi sumnjive ili lažne;

d) i s p r a v č i koje su unosili pisci ili t i q q u n e s o f e r i m na 18 otprilike mjesta gdje kažu da su odstranili izraze koji loše zvuče, osobito one koji su se činili Boga manje dostojni. (V a c c a r i, nav.dj., 248).

116. BIBLIJSKI DOKUMENTI Mada u svim stoljećima nalazimo po kojigod epigraf na hebrejskome, ipak biblijski dokumenti dosta su rijetki. Iz II st. postoje fragmenti Pentateuha i izvadci na amuletima koji su se nosili na čelu ili na ruci. Posebno se nalazi zasvjedočen liturgijski odlomak nazvan Š e m a ("Čuj, I z r a e l e...", 5.Mojs.6,4-9). Liturgijski fragmenti, koji sadrže biblijske tekstove, pronađeni su u Doura-Europos na Eufratu. Bez sumnje datiraju iz III st. Među oksirinškim papyrusima (Oksyrink, mjesto u Egiptu) iz IV-V st. nekoji imaju tekst na hebrejskome, ali ništa specifički biblijskoga. Treba čekati VII i VIII stoljeće da se nađe kojigod biblijski rukopis ubačen kao škart u G e n i z u sinagoge staroga Kaira. Dvije zbirke, koje je sabrao Firković i koje se sada nalaze u Lenjingradu, sadrže znatni broj starih odlomaka. (C a z e l l e s - G r e l o t, nav.dj., 8o).

C.- Hebrejski rukopisi od VI-X st. posl. Krista

117. DJELO MASORETA Učeni Židovi, koji su se nalazili posebno u T i b e r i j a d s k o j š k o l i, uložili su sav svoj mar da bi uspostavili i uščuvali autentičan tekst. U-tu svrhu sabrali su primjedbe i bilješke koje su im ostavili pretci a koje su mogle pomoći kod obnavljanja i tumačenja teksta. Ta zbirka se zove m a s o r a ili m a s o r e t. Oni, koji su na tome radili, zovu se m a s o r e t i. Sam pak tekst zove se M a s o r e t s k i t e k s t (TM).

Da se omogući lakše čitanje sv.tek-

sta, unijeli su u tekst vokale, stavili su oznake za čitanje nekih konsonanata (tvrdih ili blažeg izgovora) i oznaku njihova podvostručenja. K tome fiksirali su r e c i t i r a n j e dvostrukom serijom akcenata (poetičkih ili prozaičkih) od kojih su jedni k o n j u n k t i v n i (povezuju riječ sa slijedećom), a drugi d i z j u n k t i v n i (rastavljaju riječi međusobno).

118. MASORA FINALIS, MASORA PARVA, MASORA MAGNA

a) M a s o r a f i n a l i s sadrži kritičke note na k r a j u k n j i g e kao što su: broj redaka, riječi, slova, sekcija, perikopa. Iznose se varijantne lekcije i dr.

b) M a s o r a p a r v a nalazi se među retcima ili na rubu. Kada se usmena predaja čitanja nije poklapala sa slovima koje su oni imali pred očima, masoreti bi označili da se radi o slučaju gdje treba čitati = q're drukčije nego što je pisano = k^{e}tib. K tome, stavljali su note ako se radilo o riječi koja se jedan put susreće (= hapax legomenon) ili opet oznaku koliko se puta dotična riječ čita i t.d.

c) M a s o r a m a g n a je proširena p a r v a sa označenjem potpunog broja mjesta na kojima se u Svetome pismu neka riječ čita ili se javlja neki oblik. Ove oznake nalaze se povrh ili ispod teksta, tijekom vremena također na pobočnome okrajku sa slikama životinja ili drugim ukrasom.

119. PITANJE KRITIČKOG DUHA MASORETA

Masoreti su ogradili sveti tekst neprobojnim zidom. Da bi svome djelu pribavili neosporivu vrijednost, uništili su sve najstarije rukopise tako da uz male iznimke ne posjedujemo nijednog rukopisa iz premazoretskoga doba. Od tuda nastaje pitanje: u kolikoj mjeri TM, koji je mlađi od looo godina, vjerno reproducira originalni tekst. Iz konfrontiranja Masore sa Vulgatom iz V st. i sa grčkim biblijskim prevodima iz II st. vidi se da TM ne pruža odveć znatne razlike s vidom na izvore kojima su se služili sv.Jeronim, Aquilas, Symachus i Theodocion. Već oko loo.god. posl.Kr. hebrejski tekst, obzirom na stanje konsonanata, bio je u skladu i u bitnosti identičan sa sadašnjim TM. Ova jednoličnost utvrđena je na umjetan način biranjem jednoga određenoga tipa teksta i eliminiranjem svih oblika koji su se odvajali od teksta. (Od posljednjih sačuvani su tek neki tragovi samo sporadično). Ovaj proces eliminiranja započeo se odmah nakon razorenja Jeruzalema (7o.god.posl. Kr.) - ako ne već i prije - i dosegao je svoju završnu fazu radom Masoreta u X st. Umjetni karakter ove jednolikosti dade se upoznati iz relativno brojnih varijacija premazoretskog teksta kako se to dade u stvari viđjeti u starim prevodima Biblije (LXX i Samaritanski Pentateuh). Posebno LXX (3oo-15o pr.Kr.) na brojnim mjestima

pretpostavlja hebrejski tekst različit od Masoretskoga ne samo u pojedinostima, nego i u općem rasporedu i u istaknutim dodatcima (Knjizi Dan. i Est.).

Mada je prevod LXX stariji od teksta koji su nam predali masorete, ipak gotovo svi kritičari u većoj cijeni drže TM. Grčki prevod LXX ipak služi kao najveće pomagalo za ispravak TM (DB,1o12).

D.- Doba poslije masoreta

120. TEKST NEIZMIJENJEN — Iza kako su masorete fiksirali tekst, ovaj jedva da je doživio ikakvu izmjenu mada bi tuitamo trebalo učiniti ispravke. Potreba ovih slijedi što je već onaj tekst, koji su masorete uzeli za normu i fiksirali ga, nosio na sebi mnoge nedostatke i udaljivao se od početne čistoće. K tome, postupak Masoreta na nekim mjestima nema nikakve kritičke vrijednosti. Često puta čitanje, koje su stavili u sumnju i mjesto onoga u tekstu predložili drugo "in margine", prvo je sa kritičkoga gledišta bolje. (HG, 245).

§ 31. KODEKSI HEBREJSKOGA RUKOPISA

121. DVOVRŠNOST KODEKSA — Kodeksi pisani rukom dvovrsni su: a) j a v n i i b) p r i v a t n i.

a) J a v n i kodeksi namijenjeni su bili liturgijskoj porabi u sinagogama. Imaju oblik vōluma (svitka) a pisani su na kožama č i s t i h životinja velikim i elegantnim slovima bez vokala.

b) P r i v a t n i nijesu bili izrađeni tolikom brižljivošću. Ponajčešće imaju oblik kodeksa i snabdijeveni su znakovima za vokale. Od privatnih kodeksa samo malemi broj sadrži sve knjige SZ. (HG, 246).

122. BROJ, DOB, NAZIV KODEKSA — a) Posjeđujemo mnoštvo rukom pisanih tekstova SZ na hebrejskome jeziku. Zbirka varijanti Kennicot-a broji 65o, De Rossi-a više od 1.3oo. Od tada (druga polovica 18. stoljeća) broj poznatih rukopisa vrlo je narastao zahvaljujući važnim otkrićima mnogih starih rukopisa u genizi Kaira i u posljednje doba u pećinama kod Mrtvoga mora. Taj opsežan materijal još nije posvema sređen a još manje proučen.

b) Ako se izuzmu nalazi kod Mrtvoga mora, kodeksi, koji su dospjeli do nas, nijesu općenito stariji od IX stoljeća dok je najveći dio pisan iza XIII st. Nekoliko fragmenata sačuvano je u najstarijim babilonskim kodeksima. (Isp. Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft, Giessen-Berlin, 46(1928), 113-137: Die hebräischen Bibelhandschriften aus Babylonien).

Najstariji k o m p l e t n i tekst Biblije na hebrejskome nalazio se u sefar-

ditskoj sinagogi (tako su se zvali Židovi porijeklom iz Španjolske ili Portugala) u Alepu (u Siriji). Datira iz c.95o.god. Vlasti su se energički opirale da se publicira. Tek je uspjelo fotografirati jednu stranicu. Izgorio je 195o.god. za vrijeme nemira u Siriji. P.Kahle je mogao utvrditi da je Lenjingradski kodeks E 19a dobra kopija rukopisa iz Alepa učinjen looo. Taj je kodeks poslužio za bazu kritičkog izdanja Kitteleva.

Među drugim važnim rukopisima treba spomenuti Pentateuh British Muzeja Orijenta 4445 (Od Geneze 39,2o - Deuteronomija 1,33). Ginsburg mu stavlja postanak između 82o. i 85o., a Kahle u sredinu X st.

Druga kolekcija Firkovićeva, koja se nalazi u Lenjingradu, sadrži tri rukopisa Pentateuha, dva proroka, jedan hagiografa i sižu u X st. Istom poslije renesanse i štampanja teksta što ga je priredio Jakov ben Hayyim (kod Bomberga, Venecija 1524), učenjaci su počeli metodičkim popisivanjem rukopisa. (C a z e l l e s - G r e l l o t, nav.dj.,83).

c) Od kodeksa, kojima sigurno znademo vrijeme kada su pisani, najstariji su:

C o d e x p r o p h e t a r u m C a h i r e n s i s s y n a g o g e iz g .895,

P e t r o p o l i t a n u s (Lenjingradski) B 3 iz 916,

P e t r o p o l i t a n s u B 19a iz 1lo8.

Prema paleografskim kriterijima pripisuju se X st.+

C o d e x V a t i c a n u s U r b i n a s 2,

P e t r o p o l i t a n u s T 43.

§ 32. TISKANI HEBREJSKI TEKST

123. TISKANE BIBLIJE Pronalazak štampanih slova bio je pobudom da se, prije nego se dade u tisak, sam tekst pročisti, da se putem mnogih proširenih egzemplara učvrsti i tako ostane neizmjenjen.

Poslije prvih izdanja od 1477-1525. god. koja su bila manje precizna i često puta neotesana, god.1925. izdao je J a k o v b e n H a y y i m, Židov, u Veneciji rabinsku Bibliju "ad fidem masorae" koju je on prvi rekonstruirao iz rukopisa. Solidnost i auktoritet teksta učinio je da su ga svi izdavači prihvatili i ponovno tiskali. Tako je prešao u uporabu Masoretski tekst.

124. KASNIJA IZDANJA Nakon prvoga tipičkoga izdanja uslijedila su druga među kojima se ističe E. v a n d e r H o o g h t od koga potječu izdanja koja su priređena za školsku porabu.

Kritička su izdana:

B. K e n n i c o t, Vetus Test. hebraice cum variis lectionibus, Oxonii 1776,178o. Tekst je bez vokala i akcenata.

J o h. B e r n a r d u s d e R o s s i, Variae lectiones V.T., 4 voll., Parmae 1784-88;
Scholia critica in V.T. seu Supplementum, također u Parmi 1798.

Od modernih izdanja najpoznatije je izdanje

R. K i t t e l, Biblia hebraica, Stuttgart 1929-1937. U priređivanju izdanja sudjelovalo je mnogo saradivača među kojima se posebno ističe K a h l e. Ovo je jedino kritičko izdanje hebrejske Biblije. Sadrži mnoga čitanja koja daje D e R o s s i pa koja pružaju stari prevodi, kritičke konjekture i sl. Ovo izdanje služi kao školski udžbenik, mada nije bez zamjerke. Otkriće rukopisa u Qumranu tražit će reviziju koja se neće moći provesti prije nego što budu izdani svi pronađeni tekstovi.

§ 33. GRČKI TEKST NOVOGA ZAVJETA

125. MATERIJA I OBLIK KNJIGA

U apostolsko doba za pisanje se rabio ili papyrus (2 Iv.12) ili membrana (2 Tm.4,13), t.j.

pergamena. Papyrus je bio u daleko većoj uporabi jer se mogao jeftino nabaviti. Od IV st. dalje uporaba p e r g a m e n e bivala je iz dana u dan sve češća. (S v. J e r o n i m, Ep.34,1,PL 22,448; Vir.ill. 113, PL 23,7o7 iznosi kako su Akacije i Euzoijo, biskupi, obnovili staru biblioteku cezarejske crkve sa m e m b r a n a m a). Iz toga vremena imamo najstarije kodekse c i j e l o g a Svetoga pisma. Upotreba papira, konfecirana iz krpa, uvriježila se u X st. Pošto je od toga vremena pergamene bivalo manje te je radi toga bila skuplja a k tome staro uncijalno pismo pošto je postajalo sve manje čitljivo, nije rijetki slučaj da se iz starih kodeksa pranjem i struganjem uništilo prvo pismo a poviše se napisao novi tekst. Ovi se zovu "c o d i c e s p a l i m p s e s t i" ili "r e s c r i p t i". Najistaknutiji je tome primjer "Ephraemi rescriptus".

Novozavjetni spisi nijesu sačuvani u svitcima, nego u obliku knjiga (Isp. V a c c a r i, nav.dj., 257).

126. UDES AUTOGRAFA NZ

Da su se sačuvali autografi NZ, lako bi se dao utvrditi siguran njegov tekst. Nažalost, budući da su autografi pisani na jeftinijem materijalu, koji je trošan, t.j. na papiru, nestali su nakon dosta kratkog vremena. Sve ako i apstrahiramo od izmjena koje su unijeli krivovjerci, u svetome tekstu ima mnogo toga što odaje da su već u II stoljeću nastale

izmjene, pače ponajveći broj varijanata nastao je koncem II. st. To znači da autografa u to vrijeme već nije bilo.(CM,126).

§ 34. KODEKSI TEKSTA NZ

127. BROJČANO STANJE I OZNAKA KODEKSA

a) Godine 1950. bilo je otprilike ovakvo stanje kodeksa:

u n c i j a l n i h c. 212,
m i n u s c u l a (kursivnih) 2429,
p a p y r u s a 62,
l e k c i o n a r a (knjige koje ne sadrže cijele svete knjige, nego samo odlomke koji se čitaju u liturgiji kao što su naši epistolari ili evanđelistari) 1618.
U k u p n o 4321.

Od ovih samo 53 njih obuhvaća cijeli NZ. Ostali zadrže samo fragmente.

b) U svrhu znanstvenog označivanja pojedinih kodeksa, postoje ovi sustavi:

1.- I.I.-W ē t t s t e i n o v koji označuje uncijalne kodekse velikim slovima latinskoga alfabeta: A,B,C...,a minuskule arapskim brojevima 1,2,3... Ovaj je sustav nedostatan u tome što često istim slovima označuje razne dijelove NZ i razne kodekse a ne razliku dovoljno ni vrijeme njihova postanka.

2.- Susta H e r m a n a v o n S o d e n a k ji ispred brojčane oznake dodaje oznaku sadržaja kodeksa i to:

- čitav NZ;
= evanđelja;
= apostolski spisi.

Budući da se taj sustav pokazao suviše zamršen i nepraktičan, nije općenito prihvaćen, nego se danas kao praktičniji upotrebljava sustav brojeva što ga je uredio C.R.Gregory.

3.- G r e g o r y j e v s u s t a v (Isp. Die griechischen Handschriften des N.T., Leipzig 1908) usavršuje prethodni time što za uncijale, pored velikih slova za prvih četrdesetpet kodeksa maj uskula, dodaje još brojeve ispred kojih se stavlja nula, na pr.kodeks B-02; za minuskule stavlja samo arapske brojeve; za papyruse veliko gotsko slovo P sa eksponentom arapskog broja: P^1, P^2, P^3... Za oznaku sadržaja dodaje brojevima slova: e, a, p, r (-evanđelja, Djela apostolska, Pavlove poslanice, revelatio - Otkrivenje).

Ovaj Gregoryev sistem prihvatio je gotovo bez izmjene P.A u g u s t i n M e r k S.I., u svome izdanju teksta NZ sa velikim kritičkim aparatom. Jedino u čemu se P.Merk o d v a j a od Gregory-a jest što S i n a j s k i kodeks ne označuje hebrejskim slovom alef, nego sa S, dok Vatikanski, koji je u Gregoryevu sistemu označen sa S,P.Merk označuje sa 028.

128. NAJZNATNIJI KODEKSI a) V a t i c a n u s (B,03). Potječe iz IV st.,vjerojatno iz Egipta. Čuva se u Vatikanskoj biblioteci. Sadrži S.i NZ samo osakaćen. (Veličina 272x268 mm).

b) S i n a i t i c u s (, S, OL). Velike je srodnosti sa Vatikanskim obzirom na porijeklo i narav. Otkrio ga je Tischendorf god.1844.u samostanu na brdu Sinaju otkuda mu i ime. Čuva se u Britanskome Muzeju. Sadrži S. i NZ, ali iz staroga mnogo toga nedostaje (43ox 378).

c) A l e x a n d r i n u s (A,02). Izrađen je u V st.Pripadao je aleksandrijskome patrijarhi od čega mu i ime. Čuva se u Britanskome Muzeju. Sadrži cijelo SP, ali tuitamo nailazi se na lakune. (32ox26o).

d) E p h r a e m i r e s c r i p t u s (C,04). Zove se tako iz razloga što se poviše svetog teksta, koji datira iz V st., kasnije (u XII st.)napisana djela sv.Efrema Sirskoga na grčkome. Čuva se u Nacijonalnoj biblioteci u Parizu. Sadrži fragmente SZ i gotovo čitav NZ.(325x 26o).

c) Codex B e z a e ili C a n t a b r i g i e n s i s (D,05). Sadrži evanđelja i Djela apostolska na grčkome (na lijevoj stranici) i na latinskome (na desnoj). Darovao ga Beza univerzi u Cambridge-u 1581.god.(26ox215 mm.).

d) C l a r o m o n t a n u s (D,06) iz VI st. Čuva se u Nacijonalnoj blibliоteci u Parizu. Glasovit je radi kanona SP. (246x195).

e) Codex W a s h i n g t o n i a n u s I (W,032) iz V st. Čuva se u Washingtonu. Kupio ga C.L.Freer u Egiptu 1906. pa se također zove i po njemu codex F r e e r. (2o8x143).

f) Codex K o r i d e t h i (Θ, 038) iz VII-IX st. Čuva se u Tiflisu. (29ox24o mm.).

129. PAPYRUSI Vrlo je vrijedno istaknuti neke papyruse koji su otkriveni ovih zadnjih godina. Mada se radi o fragmentima, ipak su vrlo velike vrijednosti zbog svoje starosti.

Najstariji rukopis NZ jest najmanji fragment papyrusa R y l a n d s (P^{52}). Datira iz

početka II st. Iz Ivanova evanđelja sadrži 18,31-33. 37-38.

Najznačajnija skupina papyrusa poznata je po imenu njihova glavnoga vlasnika kao što su payprusi C h e s t e r - B e a t t y.

(Najstariji grčki rukopisi SZ sastoje se od nekih vrlo malih fragmenata Dt. iz II st. pr.Kr). (Papyrus Rylands).

130. MINUSKULNI KODEKSI Razlika između m a i u s c u l a i m i n u s c u l a često je samo i z v a n j s k a i bez važnosti obzirom za samu stvar kritičnosti. Pače, ponekada su ovi posljednji kritički mnogo bolji od maiusculnih kodeksa budući da su to transkripcije savršenijega i starijega teksta. (HG,373).

§ 35.POVIJEST TEKSTA NOVOGA ZAVJETA

131. GRUPIRANJE RUKOPISA Kritičari NZ uspjeli su golemi materijal rukopisa grupirati u nekoliko skupina od kojih svaka predstavlja posebni tip teksta. Klasifikacija još nije dovršena i ne postoji još potpuna saglasnost o porijeklu i međusobnim odnosima pojedinih tipova teksta.

Nastojanje oko rekonstruiranja jednoga s i g u r n o g a t e k s t a NZ siže sve do s v. I r e n e j a u II st. On je već bio prinuđen da zauzme stav prema varijantama teksta.

132. A.-BIBLIJSKI TEKST EVANĐELJA Ovaj tekst pomljivo ispitan. Prividno njegova je povijest kompliciranija od ostalih novozavjetnih spisa.

Luče se slijedeći tippvi teksta:

I) B (prema kodeksu B). Drugi su mu nazivi: neutralan tekst, aleksandrijski, egipatski tekst. Nekoji kritičari nazivaju ga Hezihijevom recenzijom. Njegovi su glavni svjedoci kodeksi B, S, L33 i bohairski prevod. Označka mu je da je slobodan od konkordizma, t.j. od težnje usklađivanja različitih evanđelja. Nastoji čuvati čistoću jezika i sadrži dodatke. Kenyon ga definirao: "Trijezan tekst".

II) D (prema kodeksu D). Zove se još zapadni tekst jer je po prvi put identificiran u starim latinskim svjedocima. Glavni su mu svjedoci: D, latinski i stari sirski prevodi. Karakterističan mu je konkordizam, dodatci, ispuštanje i izmjena teških odlomaka. Mala je pažnja posvećena čistoći jezika. D se dade označiti kao prvi pučki kršćanski tekst.

III) A (prema kodeksu A=Aleksandrijskome) ili također: antiohijski tekst ili Koine, Lucijanova recenzija. Ovaj je tekst

zasvjedočen, osim u kodeksu A, također u velikome dijelu grčkih rukopisa, kod crkvenih pisaca i u Pešiti. Narav je ovoga tipa: umjerena težnja za usklađivanjem, upotpunjenje, biran jezik.

Ovaj tip služi za mjerilo s l u ž b e n o m e t e k s t u u C r k v i.

IV) Uz ove tipove teksta, za evanđelja (osobito za Markovo), zaveden je tekst nazvan cezarejski prema mjestu odakle, kako se predmijeva, potječe. Predstavljaju ga kodeksi W i Θ kao također grupe 1 i 13. Ovaj tip teksta sadrži elemente teksta D i B i neki ga kritičari smatraju kao kompromis između ova dva teksta. Tu se još uvijek osjeća ponešto sigurnosti.

133. B. - TEKST DRUGIH KNJIGA NZ

Za druge spise NZ važe isti tipovi teksta kao i za evanđelja (B,D,A). Ipak su tu razlike manje istaknute. U Djelima apostolskim D ima jedan posve zaseban tekst koji iznosi događaje i pojedinosti kojih ne nalazimo u drugim spisima. Najveći dio kritičara tekst D Djela apostolskih smatra ne kao neko posebno izdanje koje bi priredio sv. Luka, nego kao drugotni oblik teksta.

134. VRIJEDNOST I POVIJEST TIPOVA TEKSTA

I) Tip B teksta jako je star. Mada se zabacuje hipoteza Westcott-Horta prema

kojoj je tekst B vjerna reprodukcija originalnoga teksta, uza sve to gotovo općenito se prihvaća da je tekst B najbliži originalu. Noviji kritičari teksta (Kenyon, Merk) smatraju B kao rezultat recenzije kojoj porijeklo vjerojatno treba tražiti u Aleksandriji, centru profane kritike teksta (Hezihij?). Tekst B ponekada je odveć kratak i zbijen. Ipak, općenito govoreći, izdanje je brižljivo prigotovljeno i temelji se na jednome izvrsnome tekstu.

II) Tip D teksta vrlo je interesantan koliko svojom starinom (barem iz II st.), toliko svojom rasprostranjenošću. Nalazimo ga proširena po latinskim i sirskim krajevima, ali se nalazi, iako manje istaknut, također u Egiptu: u Klementa Aleksandrijskoga, u sahidijskome prevodu i u nekim egipatskim papyrusima. Porijeklo ovoga tipa jako je prijeporno. Gotovo općenito se drži da se tip D udaljuje od originala više nego B. Uvelike se cijene varijante.

III) Oko god. 300. posl. Kr., vjerojatno u Antiohiji (Lucijan?), javlja se definitivna forma tipa A koji je manje čisto izdanje tipa B. Odatle je tekst A preko Male Azije prešao u Bizant i postao je malo po malo službeni tekst grčke Crkve nadomjestivši druge tipove. Taj tip dominira u rukopisima i prototip je t. zv. t e x t u s r e c e p t u s. U XIX st. prevladao je tekst B čiju su vrijed-

nost upoznali kritičari, posebno nakon što je C.Tischendorf otkrio Sinajski kodeks. Istom nakon otkrića novih papyrusa kritičari ovih zadnjih godina postaju rezerviraniji obzirom na isti ovaj kodeks B. (DB, lol2-lol4).

135. ŠTAMPANI GRČKI TEKST NZ

P o t p u n o tiskano izdanje grčkoga teksta započelo je na poticaj španjolskoga kardinala X i m e n e s a. On je u Alkali de Henares (Complutum) uz suradnju stručnjaka univerze toga grada izdao poliglotsku Bibliju čiji je NZ bio tiskan 1514.god.,ali je sve do 1520. morao čekati na odobrenje Lava X. U međuvremenu je E r a z m o u Baseleji 1516. god. na brzinu tiskao svoj tekst koji se oslanjao na kasnijim bizantinskim rukopisima. Mada je tekst poliglotske Biblije iz Alkale bolji od ove posljednje, okolnost što je Erazmo svojim izdanjem pretekao Ximenesovo utjecala je te je Erazmov tekst uz neke izmjene bio ponovno štampan u vrlo proširenim izdanjima R o b e r t a i H e n r i k a S t e p h a n a (Etienne. - Nadasve je poznata t.zv. e d i t i o r e g i a 1550), kao i u izdanjima B o n a v e n t u r e i A b r a m E l z e v i e n-a (Leida i Amsterdam 1624-1778; izdanje iz 1633. sadrži poznatu izreku: "textum ergo habes nunc ab omnibus receptum"). Ovaj tekst, kojim su se služili nadasve protestanti, bio je lošiji od tadašnjega teksta Vulgate koja se bazirala na jako starim rukopisima; ali je stvarno postao "t e x t u s r e c e p t u s" protestantskih crkava i ostao je takav sve do XIX st.

Prvi koji je prešao preko "t e x t u s r e c e p t u s", bio je L a c h m a n n rodom iz Berlina. On je god. 1831. izdao novu recenziju koja se oslanjala poglavito na kodeksima B i A. Ali ta recenzija imala je za podlogu vrlo mali broj rukopisa. Glavna zasluga ide gore spomenutome T i s c h e n d o r f u što se zaokupio da proširi tu bazu putem izvanredno sretnih otkrića i mnogobrojnih izdanja manuskripata pa je na taj način najviše doprinio progresu tekstualne kritike XIX stoljeća. Njegovo izdanje "Editio octava critica maior" još i danas je najvažnija kolekcija materijala koji posjedujemo. Manje sretan bio je u recenziji teksta budući da je precijenio svoj "Codex Sinaiticus".

Engleski znanstveni radnici W e s t c o t t i H o r t očitovali su daleko bolju metodu u svome izdanju NZ u dva sveska 1881. Oni su lučili č e t i r i klase teksta: tri recenzije (sirobizantinsku, aleksandrijsku, zapadnu) i jedan "neutralan", t.j. neprerađen tekst koji se u najčišćemu stanju nalazio u kodeksu B.

Mada je, kako smo vidjeli, kodeks B vrlo dobar, ipak se ne smije precjenjivati kako to čine spomenuti kritičari. Nije ispravno zaključivanje da najstariji

rukopis, sačuvan slučajno, posjeduje najstariji tekst.

H e r m a n n v o n S o d e n raskinuo je sa davanjem neograničene prednosti kodeksima B i S koristeći za svoje izdanje NZ (Die Schriften des N.T. in ihrer ältesten erreichbaren Textgestalt hergestellt, T.I, Untersuchungen, Berlin 1902-10; T.II Text mit Apparat, Götingen 1913) jedan do tada nedostignuti broj rukopisa, nadasve minuskulnih rukopisa tako dugo zanemarenih. Njegova teorija međutim o evoluciji teksta danas se smatra pukom hipotezom.

Nitko, čini se, za čas nema snage da ponovno započne pokušajima Westcott-Horta i von Sodena. (C h. S c h a e f e r, Precis d'introduction au Nouveau Testament, sa njem.prev. M.Grandolaudon, Mulhouse Haut-Rhin 1939,43-46).- Novija izdanja C.S.E.L e g g-a, I (Mk.) 1935, II (Mt.) 1940. primljena su od kritičara sa velikom rezerviranošću.

Među novijim izdanjima NZ zaslužuje citirati protestantsko izdanje E. N e s t l e (Stuttgart 1932) koje je doživjelo mnogo izdanja. Ne pruža jednu specijalnu recenziju, nego tekst usvojen u izdanjima Tischendorfa, Westcott-Horta i Weissa, dakle općenito tekst B i S. Tekstu je priložio bogati kritički aparat.

Od katoličkih izdanja najpoznatija su H.J. V o g e l s-a (Novum Testamentum graece, Düsseldorf 1922) i A. M e r k-a

(Novum Testamentum graece et latine, Roma 1957[6]).

U posljednje vrijeme izdao je isusovac J.M. B o v e r Novi Testamenti Biblia graeca et latina critico apparatu aucta, Madrid 1943, 1949[2]. Auktoru je bio cilj rezimirati s jedne strane glavna kritička izdanja a s druge strane koristiti rezultate najnovijih istraživanja o kritici teksta. Bira lekcije, ne kao Nestle one kojima je u prilog većina svjedoka, nego kojima su u prilog najstariji i najbolji kodeksi, prevodi, svjedočanstvo crkvenih pisaca. (SP, nav.dj.,177).

§ 36. KRITIČKI AUKTORITET TEKSTA NZ

136. BROJ VARIJANATA — Varijantne lekcije koje su sabrane od nepreglednog broja svjedoka NZ, penju se više manje na 200.000 (A. D u r a n d, Le texte du N.Testament, u Etudes,126 /1911,1/; 289; A. P o t t, Der Text des N.T., II, Leipzig 1919,10). U NZ ima više varijantnih lekcija nego što ima riječi u tekstu. Riječi u prihvaćenome tekstu ima jedva 150.000, dok ih ima manje u tekstu koji je kritički pročišćen.

137. VRIJEDNOST TEKSTA S VIDOM NA VARIJANTNE LEKCIJE — Kod tolikoga broja varijanata nastaje pitanje: kolika je vri-

jednost teksta i koje se pouzdanje može imati u njegovu kritičnost?

Da bi se dao odgovor na to pitanje, treba imati ovo pred očima:

1. Za jednu te istu riječ ili izraz postoje mnoga raznovrsna čitanja. Uza sve to, za najveći dio svjedoka postoji kategorička jednodušnost svjedoka.

Prema stručnome mišljenju W e s t c o t t-a i H o r t-a, od osam dijelova teksta sedam ih prihvaćaju svi kodeksi i tako su stavljeni izvan svake sumnje.

2. Varijantne lekcije najvećim dijelom tvore ili puke pogreške pisaca, ili se sastoje u gramatičkim i sintatičkim razlikama, ili u sinonimnim vokalima, ili u izmjeni reda riječi a budući da je sve to nešto nuzgredno, ne utječe na smisao kao takav.

3. Izuzmu li se ovakve varijante, preostaje svega 2oo lekcija koje zadiru u sami smisao a od ovih ima svega 15 koje su od većega značenja.

4. U ovim varijantnim lekcijama ne propada ni jedna dogmatska istina, niti se ijedna dodaje. Na taj način sveti depozit objave u bilo kojemu tekstu ostaje netaknut.

Držeći ovo pred očima treba reći:

1. Ono isto mnoštvo svjedoka, odakle proizlazi cijela šuma varijanata, svetome tekstu NZ daje toliku sigurnost kakvu ne

može pokazati nikakva knjiga koja nam je predana iz starine.

2. Ako se na svjedoke teksta prikladno primijene kritička pravila, tada se mjesta, na kojima ostaje sumnjiva prvotna lekcija, reducira na vrlo malen broj.

3. Tekst NZ došao je, dakle, do nas ne samo u svojoj biti čitav nego i u akcidentalnim stvarima najvećim dijelom pouzdan.

To se dade obrazložiti ovako:

1. Što je veći broj, raznolikost i neovisnost tolikih svjedoka, to veći autoritet daju stvari u kojoj se slažu a to je, kako je rečeno, daleko veći dio teksta NZ.

Obzirom pak na stvari u kojima se razmimoilaze, pružaju sredstva kojima se dade utvrditi prava i originalna lekcija. U ovoj stvari, dakle, NZ ima sasvim posebnu značajku jer se s vidom na ovo ne može usporediti s njime nijedna knjiga iz starine. Tako Durand, Kenyon. Sve druge knjige naime, koliko profane, toliko crkvene, predane su nam u malome broju kodeksa i to mlađih, bez ikakvih starijih prevoda (ako se mali broj njih izuzme) i jedva da se nalaze citirane kod starih pisaca.

2. Prema principa kritike (W e s t c o t t - H o r t), utvrđeno je da mjesta, o kojima može postojati sumnjiva lekcija, tvore šezdeseti dio cijeloga teksta. Među ovima jedva je tisući dio teksta dir-

nut ovakvim raznolikim lekcijama u samu bit smisla. Nema sumnje da se razvojem kritičkoga umijeća ovaj mali dio može još više reducirati.

Tome daje potvrdu iskustvo. U ovih posljednjih sto godina toliki su kritički izdavači udarili raznim putevima, vođeni često različitim principima pa su konačno došli do ustanovljenja vrlo sličnoga teksta. Možemo dakle da vjerujemo da smo u posjedu i s t i h r i j e č i svetih pisaca. To nam pravo daju kritički istraživači danas većma negoli prihvaćeni tekst iz starine. (V a c c a r i, nav.dj., 274 sl.).

S pravom je francuski pisac W a l l o n mogao pisati:

"Kad bi se tražili toliki uvjeti i dokazi da se utvrdi istinitost svih starijih i novijih knjiga koliko se uvjeta i dokaza traži da se dokaže istinitost knjiga NZ, tada ne bismo imali još nikakve povijesti; jer nemamo toliko pouzdanih i nepobitnih svjedočanstava ni za koju knjigu koliko ih imamo za knjige NZ. Još bismo se nalazili u mitološkom dobu". (Croyance due a l'Evangile).

G l a v a II

P R E V O D I

§ 37. OPĆENITO O PREVODIMA

138. ZNAČENJE PREVODA Nedostatak originala svetih knjiga donekle nadoknađuje veliki broj prevoda od kojih su neki vrlo stari. Oni nam pružaju mogućnost da upoznamo misao svetih pisaca. Prevodi su od najvećega značenja i za povijest teksta jer se sa izvjesnom sigurnošću dade utvrditi vrijeme i mjesto kada su nastali.

Vrijednost samih prevoda ovisi o s t a r i n i njihova porijekla i o t o č n o s t i kojom reproduciraju originalni tekst.

Prvorazredna vrijednost pripada prevodima koji su izrađeni n e p o s r e d n o sa originala. Ali treba voditi računa o kritičkom smislu prevodioca, o naravi prevoda, o čistoći u kojoj je predan

S vidom na s t a r o s t, od velike vrijednosti su:

g r č k o-a l e k s a n d r i j s k i prevod LXX,

s a m a r i t a n s k i prevod Pentateuha,

aramejski Targumi O n k e l o s-a i J o n a t a n-a,

fragmenti prevoda A k v i l e, S y m a h a i T e o d o c i o n a,

sirski P e š i t t o,

latinski prevod sv. J e r o n i m a.

Oslanjajući se na ove stare d i r e k t n e prevode, omogućeno je slijediti povijest o r i g i n a l a sve do u III st.prije Kr. (HZ, 54 sl.).

§ 38. GRČKO-ALEKSANDRIJSKI PREVOD LXX

139. PORIJEKLO PREVODA Nakon zauzeća Samarije (710 pr.Kr.) i pada Jeruzalema (587-6 pr.Kr.), Židovi su počeli ulaziti u svijet koji je sa nacionalnoga i religioznoga gledišta bio za njih posve tuđ. Od V st. nalazimo njihovu naseobinu u Egiptu. U dodiru sa grčkim svijetom koji ih je motrio sa prezirom i kurioznošću, počeli su govoriti njegovim jezikom. Kako su počeli zaboravljati hebrejski jezik na kome su pisane svete knjige i jer im je bilo mnogo do toga da poznaju sadržaj Biblije kao knjige koja sadržava skup vjerske i ćudoredne nauke, dalo je povoda te je polovicom III st. došlo do prevoda knjiga Svetoga pisma sa originalnoga jezika na grčko-helenistički jezik.

Postanak ovoga prevoda iskićen je legendom. Pseudo-Aristej pripovijeda kako je P t o l o m e j II F i l a d e l f o, kralj egipatski (285-247.pr. Kr.), molio E l e a z a r a, velikog židovskog svećenika, da pošalje učene ljude koji će Mojsijev Zakon prevesti na grčki. Eleazar je poslao 72 židovska učitelja koji su izvrsno poznavali hebrejski i grčki. Oni ponesoše sa sobom u Egipat kodeks Zakona. Kralj ih je najljubaznije primio i dodijelio im je otok Pharos na kome su, daleko od vreve i buke, preveli Pentateuh u roku od 72 dana i utvrdili su čudesnu saglasnost u prevodu.

Na ovu legendu P. V a c c a r i primjećuje:

"Aristejevo pismo mada nije autentično, ipak je ono prošireno i u II st. pr.Kr. smatrano je vjerodostojnim a to se ne bi dogodilo da je pripovijest lišena svake osnove. Ne postoji nijedan ozbiljan dokaz ni protiv same činjenice da je prevod izvršen pod Filadelfom. Sam broj prevodioca (72, t.j. po šest iz pojedinih dvanaest plemena od čega naziv LXX) izmišljen je i umjetan". (nav.dj., 279 sl.).

Iz dokumenata i iz ispitivanja samoga prevoda kao takvoga dade se ovo utvrditi.

a) Pentateuh je preveden na grčki u Aleksandriji pod Ptolomejom Filadelfom gotovo oko 25o.god.pr.Kr.

b) Ostale su knjige preveli razni prevodioci polako i postepeno. To odaje u raznim knjigama različiti karakter prevoda.

c) Oko god.13o.pr.Kr. ako ne sve a to barem većina knjiga bila je prevedena na grčki. Konac prevođenja spada možda c. loo.god.pr.Kr. P t o l o m e j E u e r g e t e s naime, koji se spominje u predgovoru Sirahu, prema općenitijem i vjerojatnijem tumačenju je Euergets II (17o-116). Kada bi se utvrdilo da se radi o Euergetesu I (246-221), tada pogotovo vrijedi što je rečeno. (V a c c a r i, nav. dj., 28o).

P. K a h l e misli da je prevod LXX jedna fikcija i da je na početku postojalo više prevoda. Drugi (P. K a t z) se ne slažu s ovom teorijom. (C a z e l l e s - G r e l o t, nav.dj., 86).

14o. NARAV PREVODA Prevod u svim knjigama ne nosi isti karakter niti je u svima jednako dobar. Za temelj prevodioci su imali hebrejski konsonanski tekst ispisan hebrejskim pismom. Zabačena je Wütz-ova teza da je LXX u svojoj biti izrađen iz hebrejskoga transkribirana grčkim slovima. (DB,1o53).

Prevod je, kako se čini, namijenjen liturgijskim potrebama (Thackeray), djelomično apologetskim. Nije se raspolagalo

ni rječnicima, ni gramatikama, niti konkordancama. Prevodioci nijesu bili kompetentni u istoj mjeri. Često su se trsili da čitatelja pobude na krepost, u svakome slučaju pak gledali su kako mu neće pomutiti vjeru u jednoga Boga koji sve nadilazi i koji je duhovne naravi. U slučajevima teškoga teksta znali su dati dvostruki prevod. (C a z e l l e s - G r e l l o t, nav.mj.). Prevod odaje veću ili manju brižljivost. Prema sudu P. V a c c a r i a, prevod je

r o p s k i u Pjesmi nad pjesmama i Propovjedniku,

l i t e r a l a n u Psalmima i prorocima (izuzevši Daniela),

v j e r a n je u Pentateuhu i povijesnim knjigama,

s l o b o d a n je u Jobu, Poslovicama, Danielu. (Nav.dj., 281).

141. AUKTORITET PREVODA Prevod LXX već od svoga početka uživao je veliki ugled tako da se proširio i izvan Egipta po ostaloj židovskoj diaspori i u sinagogama je bio smatran službenom Biblijom helenističkih Židova. Poslije razorenja hrama i rascjepa između kršćana i Židova, LXX je kod Židova izgubio svoj do tada neosporivi autoritet.

Motivi zauzimanja novoga stava bili su:

a) u raspravama sa kršćanima Židovi su djelomično krivo, djelomično s pravom osporavali vjernost prevoda sa hebrejskoga originala;

b) opseg knjiga koje obuhvaća prevod LXX, nadmašuje onaj u hebrejskoj Bibliji budući da sadrži i deuterokanonske knjige SZ. (DB,1053).

K r š ć a n s k a C r k v a od svoga početka prihvatila je ovaj prevod i od njega su potekli drugi stari prevodi: latinski, sirski, koptski, etiopski, armenski, gotski, arapski, georgijski. S pravom se, dakle, prevod LXX u bitnosti ima smatrati a u t e n t i č n i m i z v o r o m o b j a v e SZ, mada se ne može smatrati inspiriran u strogome smislu riječi. (HG,292).

§ 39. GRČKI PREVODI SZ II ST.

142. POVOD NOVIM PREVODIMA — Kada su helenistički Židovi vidjeli da su prevod LXX prihvatili kršćani a u prevodu su pronašli štošta što se ne slaže sa hebrejskim tekstom, pobrinuli su se da se prirede novi prevodi koji će vjernije izraziti ili bolje predstavljati hebrejski tekst.

U II st. nastala su tri c i j e l a prevoda SP Staroga zavjeta što su ih priredili AKVILA (Aquilas), SIMAH (Symmachus) i TEODOCION (Theodotion).

143. AKVILA — Ovaj židovski prozelit iz Ponta preveo je cijeli SZ za kraljevanja Hadrijana (117-138). Akvila je rođeni Grk. Pripadao je carskoj porodici. Sa poganstva obratio se bio na kršćanstvo, ali je apostatirao i prešao na židovstvo. Kao prozelit i učenik Rabi Akiba priredio je grčki prevod SZ. Sv. Epifan (+402) optužuje ga radi mržnje na kršćane. (PG 43,261). Sv. Jeronim hvali njegovo poštenje. (PL 22,446).

Akvila je nastojao pružiti vjernu sliku originala prevodom apsolutno r o p s k i m, prevodeći svaku pojedinu riječ bez obzira na pomanjkanje smisla ignorirajući pritom zakone grčkoga jezika. Sv. Jeronim piše: "Non solum v e r b a sed et e t h y m o l o g i a s quoque v e r b o r u m transferre conatus est". (Ep. 57 ad Pamm., PL 25,839).

Akvilin prevod ima veliku važnost za tekstualnu kritiku. Origen ga je uvrstio u izdanje svoje Heksaple.

144. TEODOCION — I Teodocion je židovski prozelit II st., možda iz Efeza. (Sv. Irenej). Sv. Jeronim zove ga ebionitom. (U tumaču Habakuka 3, 11, PL 25,1326 Teodociona i Simaha zove "polukršćanima"). U II st., za kraljevanja Komodova (180-192), p r e r a d i o je prevod LXX upotpunivši praznine teksta v j e r n i m, ali ne ropskim prevođem. Zadovoljio se da transkribira grčkim slovima hebrejske riječi koje nije

razumio. Njegova revizija Danielova teksta prema jednome grčkome tekstu iz I st. posl.Kr. usvojena je u Crkvi mjesto teksta LXX.

145. SIMAH. Za kraljevanja Septimija Severa (193-211) izišao je prevod Simaha, rodom Samarjanina, kasnije - po mišljenju sv.Epifana - prešao je na židovstvo a prema Euzebiju k ebionitima. Prevod mu je veoma slobodan i elegantan i u klasičnom grčkom jeziku, više po smislu nego doslovan. (Sv.Jeronim, Comm. in Amos 3,11 PL 25,1019). Od ovoga prevoda postoje fragmentarni ostatci.

§ 4o. RAD I DJELO ORIGENA

146. HEXAPLA. Naglo proširenje i umnažanje primjeraka prevoda LXX bilo je uzrokom mnogih i z m j e n a u samome tekstu. Budući da je radi toga bila oteščana uporaba grčke Biblije za dogmatske dokaze, ORIGEN se riješio da sabere raznovrsne g r č k e prevode Biblije sa originalnim tekstom da bi olakšao upoznavanje njihova odnosa sa originalom. Tako je između 228-24o (245?) ugledalo svijetlo najzamašnije biblijskokritičko djelo starine nazvano H e x a p l a.

147. METODA KOJOM JE DJELO IZRAĐENO. Origen je SP rasporedio u š e s t s t u p a c a stavljenih jedan uz drugi. Od tuda i naziv djelu, t.j. od gr. riječi heksapla = šesterostruka (Biblija).

P r v i s t u p a c u tome djelu imao je h e b r e j s k i tekst ispisan h e b r e j s k i m s l o v i m a;

d r u g i s t u p a c sadržavao je također h e b r e j s k i tekst, ali ispisan g r č k i m p i s m o m;

t r e ć i s t u p a c bio je ispisan prevodom A k v i l e;

č e t v r t i s t u p a c imao je prevod S i m a h a;

p e t i s t u p a c bio je ispunjen prevodom LXX;

š e s t i s t u p a c sadržavao je prevod T e o d o c i o n a.

Recipročni odnos između LXX i originala označen je posebnim znakovima, t.zv. o b e l o m (— ili ÷) i asteriskom .

Obel je imao da znači da LXX imaju tekst koji se nije nalazio u hebrejskome;

asterisk je označivao da u LXX nešto nedostaje i da je upotpunjen drugim prevodima (iz Teodociona).

Konac jednih i drugih dijelova bio je označen metobelom (: ili _).

Disonance među grčkim kodeksima Ori-

gen je otklonio tako da je uzeo za kriterij druge prevode. Što se slagalo s tim prevodima, sačuvao je, dok je ostalo odbacio.

Dvije stvari su u ovoj metodi pogrešne:

1) kriterij koji je uzet kod pokušaja uspostavljanja prvotnoga teksta;

2) mijcšanje Teodocionova izdanja grčkoga teksta sa LXX.

Ovo posljednje pogodovalo je samome procesu iskvarenja istoga teksta, ne toliko krivnjom samoga Origena koliko krivnjom onih koji su prelazili preko obela i asteriska koje je on bio stavio. (Sv. J e r o n i m, Epist.lo6, 22, PL 22,844). (V a c c a r i, nav.dj., 285 sl.).

148. TETRAPLA — Origen je sam publicirao izvadak iz Heksapla, t. zv. T e t r a p l a (četverostruka Biblija). Sadržavao je samo Akvilu, Simaha i Teodociona. Nekoji autori vide u Tetrapli pripremljeni materijal za Heksaplu (HZ,64).

149. SUD O ORIGENOVU DJELU — Origen je u Heksapli sabrao golemi materijal koji je dragocjen za poredbenu kritiku teksta, ali je u stvari pružio veću mogućnost daljnjih izmjena u tekstu radi promjene, zanemarivanja i kriva postavljanja znakova. (DB,1o54).

15o. UDES ORIGENOVA DJELA — Original golemoga Origenova djela nalazio se u biblioteci u Cezareji koju je osnovao Pamfilij mučenik. Sv.Jeronimu bila je tu pružena mogućnost da koristi ovo djelo. U VII.st. nestalo je djela, možda za vrijeme invazije Arapa (638). Od njega su se sačuvali tek neznatni ulomci u kodeksima LXX. Kako je djelo obuhvaćalo 6ooo stranica u 5o voluma, sumnja se da je bilo prepisivano. Cijeli materijal onoga doba sabrao je F. F i e l d, Origenis Hexaplorum... fragmenta (Oxford 1871-75). K tome 1896. god. pronađeni su fragmenti i u Genizi Kaira. (C h. T a y l o r, Hebrew Greek Cairo Genizah palimpsest, Cambridge 19oo). Iste godine (1896) G. M e r c a t i pronašao je u biblioteci "Ambrosiana" u Milanu najveći palinsest Heksaple. (Isp. G. M e r c a t i, Il problema della colonna seconda dell'Esapla u Biblica, 28 (1947), 1-3o, 173-215).

151. RECENZIJE LXX PREMA ORIGENOVU TEKSTU — Budući da je umnažanje Heksaple zbog velikog opsega bilo nemoguće, Pamfilije (+3o9) i Euzebije Cezarejski (+34o) zadovoljili su se samo s ponovnim izdanjem 5. stupca Heksaple, t.j. LXX teksta s Origenovim kritičkim znakovima. Ova recenzija proširila se najviše, kako se čini, u Palestini. Tako je nastala heksaplarna recenzija. Uz nju je još uvijek bio prevod LXX koji Origen nije

ispravio.

Daljnja recenzija LXX nastala je od L u c i j a n a, svećenika iz Antiohije (+ oko 312), koji je po uzoru Teodocijona ispravljao tekst LXX prema hebrejskom tekstu. Ova recenzija raširena je u Maloj Aziji i u Carigradu.

H e z i h i j e, za koga Euzebije piše da je mučen 311.god. za carevanja Maksimijana (HE8, 13,7, PG 2o,776), također je ispravio tekst LXX prema hebrejskome. Ova recenzija raširena je poglavito u Egiptu i Aleksandriji.

SV.JERONIM (+42o) spominje ove tri recenzije kao i njihovo područje u knjizi Dnevnika gdje piše: "Aleksandrija i Egipat u svome prevodu Septuaginta hvali autora Hezihija; Carigrad, pa sve do Antiohije, odobrava egzemplare Lucijana mučenika; provincije, koje su posred ovih, čitaju palestinske kodekse koje je izradio Origen a proširili su ih Euzebije i Pamfilije. (PL 28, 1324 sl.).

§ 41. ARAMEJSKI PREVODI

152. TARGUM — Kada je hebrejski jezik bio zamijenjen aramejskim, osjetila se potreba da se na a r a m e j s k i prevedu l i t u r g i j s k i odlomci iz Biblije i da se protumače. U početku se to činilo za teže od-

lomke. Obavljao je to sam učitelj i to u s m e n o, u sinagogama. Malo po malo ta praksa je prešla na c i j e l u Bibliju. Zatim se prešlo i na pisanje ove usmene predaje. Obično se ovim aramejskim prevodima i parafrazama daje ime t a r g u m (od aramejske riječi t a r g e m = prevoditi, tumačiti. Od tuda imenska riječi t a r g u m i n).

Nemoguće je historijski označiti kada je po prvi put p i s m e n o predana parafraza biblijskih tekstova. Ne da se pobiti predaja koja kao prvi pisani targum označuje aramejski prevod knjige J o b o v e iz I st.posl.Kr. (HZ,68).

Obzirom na kritiku teksta SZ, targum ne samo da nema odlučnu riječ nego se njime ima služiti s najvećom rezerviranošću budući da u njemu nemamo literalni prevod, nego parafrazu sa tradicionalnim židovskim elementima. (DB,1o55).

153. TARGUM ONKELOSA — Jedan od najznamenitijih targuma jest T a r g u m O n k e l o s a k Pentateuhu. Možda je ime tog pisca identično s prevodiocem Akuilom, ali može da bude i puko potsjećanje na isto tako vjeran prevod Akvile. Sadrži vjeran prevod sa hebrejskoga; jedino izbjegava antropomorfizme ili ako se radi o izrazima koje je smatrao Boga nedostojnim, mijenja ih u blaže.

Targum je sastavljen u Babiloniji na aramejskome istočnome jeziku ne prije III

st. Kod Židova bio je vrlo uvažen. (DB, 1o55).

154. NEKI DRUGI TARGUMI Postoje dva targuma koji su parafraza na zapadnome aramejskome jeziku:

p r v i, koji se lažno pripisao Jonati ben Usielu, zove se također J e r u š a l m i I. Dobio je definitivnu formu u doba Arapa;

d r u g i, J e r u š a l m i II, dospio je do nas samo u odlomcima.

Uz ove postoje također:

T a r g u m k p r o r o c i m a, pripisan Jonatanu, ali se čini da je napisan u IV st. u Babilonu.

T a r g u m k h a g i o g r a f i m a potječe od raznih pisaca od kojih svaki ima svoje osebine.

I S a m a r j a n i su imali svoj T a r g u m k P e n t a t e u h u.

§ 42. SIRSKI PREVODI

155. PEŠITTA Najznamenitiji sirski prevod Biblije je P e š i t t a (tako ga oslovljuju jakobiti, dok ga nestorijanci zovu Pešitto), t.j. običan (kao lat. Vulgata), dok drugi tumače riječ "jednostavan" u opreci sa Sirskom heksaplom (DB, 1o56).

Pešitta SZ jako je staroga porijekla. Njegovi početci padaju u II st. posl. Kr. Prevod je učinjen izravno na hebrejskome tekstu, ali odaje utjecaj židovskih predaja. Deuterokanonske i neke druge knjige nijesu bile prevedene prije IV st. Pešitta nije nastala najednom i prevod nije jedinstven. Mnogi dijelovi bili su izrađeni kasnije s vidom na LXX.

Prevod evanđelja, što ga sadrži Pešitta, sigurno potječe već iz II st. jer je u to doba priredio Tacijan svoj "Diatessaron", t.j. harmoniju 4 evanđelja čiji se tekst upotrebljavao u bogoslužju sve do V st. Po mišljenju Gregory-a sigurno je već u III a pogotovo IV st. postojao potpun sirski prevod NZ.

Kod svih kršćanskih naroda koji su se služili sirskim jezikom, Pešitta je uživao najveći ugled, upotrebljavao se javno u Crkvi, brižljivo se čuvao i prepisivao. (Vaccari, navj.dj., 297).

156. DRUGI SIRSKI PREVODI Nakon Pešitte nastali su drugi neki prevodi na sirskome:

za M e l k i t e između IV i VI st. priređen je prevod liturgijskih odlomaka nazvan sirsko-palestinski;

za jakobitske monofizite priređen je prevod početkom VI st. na nalog Filoksena iz Mabbuga;

sirsko-heksaplarni prevod priredio je u Aleksandriji biskup Pavao iz Telle,

uz suradnju palestinskog monaha i siromašnog đakona Tome, po nalogu monofizitskog patrijarhe Atanazija I tačno po heksaplarnom grčkom prevodu LXX. Upotrebio je Origenove diakritičke znakove. Ovaj je prevod za kritiku teksta od velike vrijednosti jer je izrađen na osnovi prvorazrednih heksaplarnih rukopisa.

§ 43. DRUGI STARI PREVODI

157. KOPTSKI PREVODI — Ovi prevodi nastali su prije IV st. u egipatskim krajevima koji su bili manje pod utjecajem grčke kulture (gornji Egipat) na bazi teksta LXX. Izrađeni su u sahidijskom i ahmimijskom dijalektu. Postoje također odlomci biblijskoga prevoda u fajumijskom i srodnim dijalektima srednjega Egipta. Konačno postoji i prevod na bohairskome dijalektu, vjerojatno iz donjega Egipta. Taj jezik se pretočio kasnije u liturgijski jezik crkve pravoslavnog patrijarhata Kaira.

Ovamo idu prevodi:

b o h a i r s k i, f a j u m i j s k i, s a h i d i j s k i.

158. ARMENSKI PREVOD — Dovršen je u prvoj polovici V st. iz sirskoga. Kasnije je izrađen na bazi LXX. Za SZ gotovo svagdje kao tip teksta uzet je iz Heksaple, za Novi zavjet slaže se u

svemu sa Θ.

159. GEORGIJSKI ILI IBERSKI PREVOD — Nastao je na Kavkazu uporedo s armenskim. Najstariji rukopisi potječu iz VIII ili IX st. Najstariji kompletni kodeks SZ potječe iz X st. a fragmenti palimpsesta (Gen., Jer., evanđelja) iz V-VII st.

16o. ETIOPSKI PREVOD — Nastao je možda u V st. Rukopise ne posjedujemo prije XIII st. Ovaj prevod spominje sv. Ivan Zlatousti u svojim homilijama. Nastao je na osnovi grčkog teksta, ali je u kasnijim stoljećima, osobito u XIII i XIV, mnogostruko prerađen pod utjecajem arapskih prevoda. U XVI-XVII st. prerađen je prema TM

161. ARAPSKI PREVOD B — Tih prevoda ima mnogo a nastali su izravno ili pod različitim utjecajima susjednih prevoda. Potpuni izravni prevod S. i NZ pripisuje se nekome Ahmedu, sinu obraćenog Židova Abdullaha (+663), ali nije sigurno. Kršćanski arapski prevodi potječu vjerojatno iz predislamskog doba. Kodeksi rukopisa potječu iz VIII-X st., često s paralelnim grčkim i arapskim tekstom.

162. PERZIJSKI ILI IRANSKI PREVODI B

O postanku prevoda u perzijskom ili iranskom jeziku malo je do sada poznato. Talmud doduše govori o prevodu Svetoga Pisma u elamitskom i medijskom jeziku, ali nalazi rukopisa u Turfanu sežu tek do VI st. po Kr. Od tih je najznatniji kodeks Pehlevijskog Psaltira. Mnogo je mlađeg porijekla prevod evanđelja od koga su sačuvani samo odlomci iz nestorijanskog lekcionarija u soghdijskom (srednjeiranskom) jeziku.

163. GOTSKI PREVOD

Od biblijskog gotskog prevoda biskupa U f i l e (+383) sačuvali su se samo neki odlomci. Općenito odaju tekst antiohijskoga tipa.

§ 44. SLAVENSKI PREVOD

164. PREVODIOCI SV. ĆIRIL I METOD

Na slavenski jezik Sveto Pismo preveli su braća sv. Ć i r i l (Konstantin, +869) i M e t o d (+885). Njihov je prevod bio namijenjen potrebama slavenske liturgije u Moravskoj kojoj su oni udarili temelje. Prevladalo je mišljenje da je jezik ćirilometodijskog prevoda bio jezik macedonskih Slavena koji nekoji nazivaju starobugarskim. Njihovo pismo bila je glagoljica. Sa slavenskom liturgijom raširili [illegible] biblijski tek-

stovi iz Moravske po Hrvatskoj, Bugarskoj, Srbiji i Rusiji te su postali temelj gotovo svih kasnijih prevoda i primjena Biblije bilo na crkveno-slavenskom, bilo na narodnim jezicima spomenutih slavenskih naroda.

165. OPSEG PREVODA SV. BRAĆE

Budući da se arhetip ćirilometodijskog prevoda nije sačuvao, mi taj prevod poznajemo tek iz mlađih kodeksa pisanih glagoljicom i ćirilicom. Najstarije kodekse imamo iz kraja X i iz XI st. a to znači da su preko sto godina mlađi od izvornika. Sačuvani prepisi ne sadrže sve biblijske knjige niti su jezično i stvarno jedinstvene.

Stavlja se pitanje: jesu li sveta Braća prevela cijelu Bibliju ili samo neke dijelove?

— Iz nejedinstvenosti u jezičnom i djelomično stvarnom pogledu koju je pokazala podrobnija analiza tekstova, došlo se do zaključka: a) da je na cijelome ćirilometodijskome prevodu radilo više ljudi i u različito vrijeme.

b) da je prvotni prevod, koji je izvršio Konstantin, predstavljao evanđelistar (t.j. evanđelje u perikopama) a da se kasnije, možda za Konstantinova života, a svakako Metodijeva, pristupilo popunjavanju praznina u cijeloj Bibliji. Ovaj drugi posao imao je dakle narav upotpunjavanja. Zato se i govori o lekcionarskom ili ćirilskom dijelu i o kompletornom ili me-

todijskom dijelu staroslavenskog jezika.

167. NAJSTARIJI RUKOPISI — Među najstarijim sačuvanim rukopisima staroslavenske Biblije jedni predstavljaju pratip lekcionara, dok drugi zastupaju pratip četveroevanđelja. Lekcionarski tekst je najarhaičniji tekst staroslavenske Biblije. Predstavljaju ga:

a) A s s e m a n i j e v ili v a t i k a n s k i e v a n đ e l i s t a r, glagoljski rukopis iz kraja X ili početka XI st., danas u Vatikanskoj biblioteci;

b) S a v i n a k n j i g a, ćirilski rukopis iz XI st., danas u narodnoj biblioteci u Moskvi;

c) O s t r o m i r o v o evanđelje, također ćirilski rukopis, pisan u Novgorodu 1o56-1o57, danas u Narodnoj biblioteci u Lenjingradu.

Najstariji kodeksi, što bi predstavljali upotpunjena četvero-evanđelja, bila bi dva stara glagoljska rukopisa:

a) Z o g r a f s k o e v a n đ e l j e iz kraja X st., sada u Narodnoj biblioteci u Lenjingradu;

b) M a r i j i n s k o e v a n đ e l j e, možda iz XI st., sada u Rumjancevljevu muzeju u Moskvi.

Od staroza jetnih knjiga najbolje se sačuvao P s a l t i r. Najstariji mu je tekst sačuvan u t.zv. Sinajskom psaltiru, glagoljskom rukopisu XI st. Tako se zove

jer se nalazi u samostanu sv. Katarine na Sinaju.

168. BAZA STAROSLAVENSKOGA PREVODA — Ne postoji sumnja da je staroslavenski prevod priređen iz grčkoga. Samo se zbog raznolikih redakcija grčkoga prevoda Biblije postavlja pitanje, kojoj je redakciji pripadao Konstantinov, odnosno Metodijev grčki temelj i da li su svi dijelovi Biblije prevedeni iz jedne redakcije.

Čini se da se najveći broj mjesta slavenskog prevoda slaže s carigradskom (Lucijanovom) recenzijom, djelomično s aleksandrijskom (Hesihijevom), zatim sa zapadnom pa i s Vulgatom. Prema Vajsu, kao podloga za staroslavenska evanđelja služio je grčki kodeks carigradskog teksta koji je predstavljao kompromisni tekst IX st. uz varijante aleksandrijske i zapadne.

169. SUDBINA STAROSLAVENSKIH PREVODA BIBLIJE — Ćirilometodijski prevod, bilo perikopski, bilo kompletorni, doživio je u kasnijim stoljećima toliko promjena da ne možemo ni za jedan spomenik staroslavenske Biblije tvrditi da čuva čist Ćirilov ili Metodijev prevod. I najstariji od njih tek su prepisi u najboljem slučaju iz druge ili treće

ruke. K tomu nema ni dva spomenika koji bi se međusobno potpuno podudarali. Tomu se neće nitko čuditi ako znade da je ista stvar s grčkim tekstovima IX-XI st.

Assemanijev ili vatikanski evanđelistar izdao je prvi F r. R a č k i (Assemanov ili Vatikanski evangelistar, Zagreb 1865), zatim I. Č r n č i ć (Assemanovo izborno evangjelje, Rim 1878), oba u latinskoj transkripciji. - God. 1929 izdali su J. V a j s. i J. K u r z krasno fototipijsko izdanje Assemanijeva evanđelistara (Evangeliarium Assemani I, Prag 1929). - Savinu knjigu izdao je V. Š č e p k i n (Savvina kniga, Pamjatniki stsl. jezika, I, Petrograd 1903). - Zografsko četvero-evanđelje izdao je V. J a g i ć (Quattuor evangeliorum codex glagoliticus olim Zographensis, Berlin 1879) kao i Marijinsko četveroevanđelje (Mariinskoe četvero-evangelie, Petrograd 1883). Sinajski psaltir izdao je najprije L. G e i t l e r (Psalterium Glagolski spomenik manastira Sinai brda, Zagreb 1883) a zatim S. S e v e r j a n o v (Sinaiskaja psaltyr, Leingrad 1922).

Postoje svakovrsna izdanja raznih glagoljskih fragmenata. (Isp. J. O b e r š k i, Biblija, u Hrvatskoj enciklopediji, II, Zagreb 1941, 486-490).

§ 45. HRVATSKI PREVOD BIBLIJE

17o. POSTANAK PREVODA Ne zna se tačno kada se počela prevoditi Biblija na živi narodni hrvatski jezik. Činjenica je da najstariji spomenici hrvatskoga jezika (već iz XIV st.) jesu baš biblijski odlomci u evanđelistarima ili lekcionarima koji su bili namijenjeni u liturgijske svrhe. Istom iz početka XVI st. nalazimo potvrdu pokušaja prevoda cijele Biblije na hrvatski jezik. Trebalo je međutim čekati tri stoljeća da se dobije tisak cijele Biblije na hrvatskome jeziku. Prvi potpuni tiskani prevod izišao je u Budimu 1831.god. pod naslovom: Sveto pismo starog' zakona (u 4 sveska) i Sveto Pismo novog' zakona (u 2 sveska). Uzet je prevod slavonskog franjevca P e t r a K a t a n č i ć a (+1825) uz neke korekture Grgura Čevapovića.

171. RAZNA IZDANJA BIBLIJE NA HRVATSKOME Nakon Katančićeva prevoda, slijedili su drugi prevodi koji su obuhvaćali Bibliju u cjelosti ili djelomično.

Dalmatinski svećenik I v a n M a t i j a Š k a r i ć izdao je u 12 svezaka Sveto pismo staroga i novoga uvita (Beč 1858-1861). Prevod je osnovan na Vulgati i popraćen je bilješkama.

Katančićev i Škarićev prevod nije popularizirani jer jezik nije pogodovao širokom rasprostranjenju tih prevoda. Naprotiv, uspio se popularizirati i među Hrvatima prevod Srbina V u k a K a r a đ ž i ć a i Đ u r e D a n i č i ć a. Bogoslov Šulek preradio je ovaj Vukov prevod davši mu hrvatski i katolički karakter. (Novi Zavjet Gospoda našega i Psalmi, Beč 1877). Slično je "pokatoličio" Vukov i Daničićev prevod M i l a n R e š e t a r ne dirajući u sam jezik. (Sveto Pismo, Beč 1895).

172. NOVIJI HRVATSKI PREVODI

Ovi su nastali dijelom iz vjerskih, dijelom iz naučnih potreba.

Ovamo idu:

J o s i p S t a d l e r, Sveto Pismo Novoga Zavjeta, 5 svez., Sarajevo 1895-1907;

V a l e n t i n Č e b u š n i k, Sveto Pismo Novoga Zavjeta, izašla samo dva sveska, Zagreb 1911. 1913;

F r a n j o Z a g o d a, Sveto Pismo Novoga Zavjeta, kritičko izdanje prema grčkome izvorniku i Vulgati, Zagreb 1925;

O. P e t a r V l a š i ć, Psalmi Davidovi, 4 sveska, Dubrovnik 1923-25.- Djelo sadrži dvojaki hrvatski prevod sa naučnim aparatom. Jedan je hrvatski prevod izrađen s hebrejskoga osvrćući se na aleksandrijski i Vulgatin prevod i to posve na temelju Daničićeva prevoda; drugi hrvatski prevod je autorov izravan prevod iz Vulgate.

E m i l O r o z o v i ć, Pjesma nad pjesmama, Beograd 1937.- Izdanje u slobodnom stihu s tumačem.

Sveto Pismo, sarajevsko izdanje u 3 sveska sa kratkim komentarom iz originala 1941-2.

F r. L j u d e v i t R u p č i ć, Novi Zavjet, Sarajevo 1961.

M a k s i m i l i j a n L a h, Sveto Pismo Novoga Zavjeta, prevod i komentar u 8 svezaka, u pripremi. (Isp. J a n k o O b e r š k i, nav.dj., 490-494).

§ 46. LATINSKI PREVODI

173. STAROLATINSKI PREVOD (VETUS LATINA)

Prvi trag latinskome prevodu Svetoga Pisma otkrivamo u Aktima scilitonskih mučenika (+180). Pošto su bili neprosvijećeni i nijesu poznavali grčki jezik, nosili su sa sobom "libros et epistolas Pauli viri justi". (Isp. J.A. R o b i n s o n, The acts of the Scillitan Martyres, u Texts and Studies 1,2 (Cambridge) 1891), 114 sl.).

TERTULIJAN (c. 160-240) poznavao je pučke latinske prevode jer, prema Harnacku, Marcijona citira oslanjajući se na latinski prevod. (Marcion, Das Evangelium vom fremden Gott, Leipzig 1921,47-54). Ipak ostaje često sumnja da li se u navodima Svetoga Pisma služi tuđim prevodom ili sam prevodi iz grčkoga. Sigurno je međutim da sv.CIPRIJAN (c.200-258) svoje potvrde vadi iz pučkoga latinskoga prevoda Svetoga pisma. Može se zaključiti da je koncem II stoljeća većina svetih knjiga bila prevedena na latinski. U Rimu se međutim u bogoslužju dugo vremena održao grčki jezik.

Budući da u spisima Novacijana i drugih pisaca iz III st. nalazimo biblijske citacije uzete iz grubog latinskog prevoda koje nas upućuju na različiti oblik teksta, dade se zaključiti da je postojao dvostruki latinski prevod: jedan u A f r i c i, drugi u I t a l i j i koji je vjerojatno nastao u Rimu. (SP,197; A d. D, A l e s, Vetus Romana, u Biblica 4 (1923),56-90). Drugi misle da je taj prevod nastao u Galiji.

Stari latinski prevodi zvali su se do sada I t a l a. Izraz je uzet iz sv. Augustina (+430). (De doctrina christiana 2,22, PL 34,46). U citiranome djelu sv.Augustin među drugim prevodima (tumačenjima) daje prednost Itali. Pokušalo se pronaći taj prevod, ali uzalud. Zato sve više prevladava mišljenje da sv.Augustin

na spomenutom mjestu ne govori isključivo o latinskim prevodima, nego da izriče opći princip koji se odnosi i na grčke prevode. (V a c c a r i, nav.dj.,317 sl.).

Stari latinski prevodi prije sv.Jeronima danas se zovu p r e d j e r o n i m s k i, ili s t a r o l a t i n s k i, ili s t a r o r i m s k i (praehieronymianae, veteres latinae, vetus romana). (SP, nav.mj.).

174. NARAV STAROLATINSKIH PREVODA

Starolatinski prevodi izviru iz grčkoga teksta prema t.zv. zapadnoj formi tipa D obzirom na knjige NZ. Knjige pak SZ temelje se na LXX u stanju u kojem se nalazio prije Origenove recenzije. U IV st. kodeksi latinskoga prevoda ispravljeni su prema grčkim kodeksima recenzija Origena,Hezihija i Lucijana. Postojala je tolika raznolikost formi da ostaje jednako prijeporan broj recenzija kao i prevoda. Prema svjedočanstvu sv.Augustina latinski prevod u raznim kodeksima toliko je raznolik te se jedva može trpjeti i tako je nepouzdan te se ne ustručava nešto reći ili dokazati iz straha da u grčkome stvar ne stoji drukčije". (EP.104, PL 22,834). (Isti,198).

Latinski prevodioci služeći se običnim, dnevnim ili prostim pučkim jezikom, zanemarujući otmeniji način pisanja,čvrsto se drže samih riječi prevodeći od riječi do riječi, pače: često ispisuju iste

grčke riječi. (Isp. P. d e L a b r i o l l e, Histoire de la Litterature Latine chretienne, Paris 1924², 58-71; H. R o n s c h, Itala und Vulgata, Marburg 1875², 2-15). Oci se nerijetko tuže na ove nezgrapnosti. (Isp. Sv. A u g u s t i n, De doctrina christiana 2,19 sl. PL 34,44 sl.). Sv. Jeronim pročišćavajući ovakve nezgrapnosti piše: "Necnon etiam illa, quae imperiti translatores male in linguam nostram de Graeco sermone verterant, oblitterans et antiquans, curiosissima veritate correxi". (Praef. in L. Salom., PL 29, 426 sl.).

175. SVJEDOCI STAROLATINSKOGA PREVODA

Starolatinski prevod Velikim je dijelom propao. Ipak se iz starolatinskoga prevoda u Vulgati nalaze od deuterokanonskih knjiga SZ: Mudr., Sir., Bar., I i II Mak. Također ne mali broj fragmenata drugih knjiga sačuvan je u pisanim kodeksima koji se iz NZ označuju malim latinskim slovima. Često se citiraju a, b koji označuju evropsku obitelj i e, k koji, kao što se tvrdi, predstavljaju obitelj afričku.

P o g l a v i t i k o d e k s i

a) Iz Staroga Zavjeta:

Codex Lugdunensis (V-VI st.; Heptateuh),
Wirceburgensis (VI st., Pentateuh i Proroci),

Monacensis, palimpsest, (V-VI st., dijelovi Ex., Lev., Num.),
Vindobonensis (VI st., dijelovi I - 4 Kr.).

b) Iz Novoga zavjeta:

E v a n đ e l j a:

a = Vercellensis (IV-V st.)
b = Veronensis, nazvan "purpureus", sa srebrnim slovima (V st.),
c = Colbertinus (XII st.)
k = Bobbiensis (V-VI st.).

1. Za D j e l a a p o s t o l s k a:

d = latinski tekst kodeksa D, Cantabrigiensis, Bezae (VI st.)
h = palimpsest Floriacensis (VII st.).

2. Za P a v l o v e p o s l a n i c e:

d = lat. tekst cod. Claromontani,
e = lat. dio cod. E. Sangermani (IX-X st.),
g = Boernirianus,
f = lat. F. Augiensis,
r = Fragmenta Frisingensia (VI st.; ima i neke katolič. p.).

3. Za K a t o l i č k e p o s l a n i c e:

q = fragmenta Monacensia (Frisingensia, isp. r.), (VI st.),
p = Perpianue.

4. Za A p o k a l i p s u:

g = Gigas (kao h).

176. IZDANJA STAROLATINSKOGA PREVODA

Najzamašnije djelo obzirom na izdanja starolatinskih prevoda jest P. S a b a t i e r-a, Bibliorum sacrorum versiones antiquae, seu Vetus Italica, 3 voll., Reims-Paris 1751.

Novo, sa svih strana upotpunjeno izdanje, započela je izdavati benediktinska opatija u Beuronu koja je naslijedila materijal što ga je o ovoj stvari bio pripremio Jos. D e n k (+1927). S publiciranjem se otpočelo 1949. (Vetus Latina. Die Reste der altlateinischen Bibel; 1. Verzeichnis der Siegel, Freiburg i.Br. 1949; 2. Genesis, 1951. i t.d.).

Nastojanjem W. Matzker-a iz literarne baštine A. J ü l i c h e r-ove god. 1938. publiciran je stari latinski tekst Matejeva evanđelja. (Itala, Das N.T. in altlateinische Uebersetzung. 1. Mt., Berlin 1938). God. 1940. izišlo je Markovo evanđelje.

Ovima treba pribrojiti mnoga izdanja pojedinih rukopisa.

Isp. F. S t u m m e r, Einführung in die lateinische Bibel, Paderborn 1928; M.-J. L a g r a n g e, Critique textuelle, Paris 1935; H. S c h n e i d e r, Die altlateinischen biblischen Canti-

ca, Beuron 1938; J. S c h i l d e n b e r g e r, Die altlateinischen Texte des Proverbienbuches, I, Beuron 1941; R. W e b e r, Les anciennes versions latines du deuxième livre des Paralipomenes, Rom 1945; A. B e a, Le nouveau Psautier latin, Paris 1947.

§ 47. VULGATA

177. PORIJEKLO

Autor prevoda Vulgate je SV. JERONIM koji "vješt u grčkome, latinskome a povrh toga i u židovskome jeziku, prešavši iz Zapadne crkve u Istočnu, proveo je na svetim mjestima i u svetim knjigama sve do duboke starosti". (S v. A u g u s t i n, Cont. Iul., l.).

S v. J e r o n i m rodio se između 340-350. god. u Stridonu u Dalmaciji. Kao mladić pošao je u Rim gdje je proučavao latinske i grčke filozofe a s time ujedno naučio je izvrsno latinski i grčki. Nakon toga pošao je u Galiju gdje se upoznao s najglasovitijim ljudima svoga doba, prekopao je knjižnice i prepisao najbolje knjige. Vrativši se u domovinu, neko vrijeme provodio je u Akvileji monaš-

ki način života, ali 373.god. naglo otputova u Jeruzalem. Obolivši, zaustavi se u Antiohiji gdje je slušao Apolinara Laodicejskog koji ga je poučio u Svetome pismu. Neko vrijeme proboravio je u Kalcidskoj pustinji gdje ga je neki obraćeni Židov poučavao u hebrejskome jeziku. Radi strančarstva vrati se opet u Antiohiju gdje je privolio da ga biskup Paulin zaredi za svećenika zadržavši monaški način života. Iz Antiohije pošao je u Carigrad da sluša sv.Grgura Nazijazenskoga. Otuda bi pozvan u Rim i tu je god.382. prisustvovao sinodi i ostao je sve do smrti pape D a m a z a (384) uživajući veliki ugled. Poslije otputova u Jeruzalem, obiđe Palestinu a zatim pođe u Aleksandriju da vidi D i d i m a S l i j e p o g (+395), koji je slovio kao čudovište biblijske mudrosti, pa da mu ovaj riješi sve sumnje iz SP. Od 386.god. boravio je u Betlehemu gdje je sagradio samostan sa svratištem. Umro je 3o.rujna 42o.god.

Poznati kritičar W e s t - c o t t kazao je za sv. Jeronima da je u tisuću i pet stotina godina on bio valjda jedini čovjek koji je posjedovao sve naj-

nužnije kvalitete da Sveto pismo priredi za latinsku Crkvu. (Kod R. V i m e r a, Uvod u svete knjige NZ, Zagreb 1903,74).

178. DJELO PREVODIOCA Razlike koje su bivale sve veće, loš prevod teksta i nesavršen jezik bili su motivi koji su potakli papu Damaza I da pokrene temeljito pročišćavanje latinskoga prevoda. On je tu zadaću povjerio sv.Jeronimu koji je otpočeo radom 383.ili 384.god.

Djelo sv.Jeronima obuhvaća slijedeće:

a) Sv.Jeronim stari latinski prevod e v a n đ e l j a pročistio je tako da je za temelj uzeo jedan stari latinski tekst evropskog tipa i ovaj je ispravio oslanjajući se na dobre grčke rukopise. Ne radi se, dakle, o novome prevodu, nego o pročišćavanju latinskoga teksta. Ne može se sa sigurnošću ustvrditi kojemu su tipu dotični rukopisi pripadali. (DB, 1o59). P. V a c c a r i misli da su srodni najboljoj obitelji cod. B a kada se od ove udaljuju, da se većinom slažu sa cezarejskim kodeksima. (Nav.dj.,321).

b) Obzirom na druge knjige NZ, ne postoji jednodušno mišljenje da li ih je pročistio ili ne, ali općenito se misli da jest. (Isti, nav.dj., 322; DB, nav.mj.).

c) Revidirao je na brzu ruku zapadni P s a l t i r prema LXX. Nazvan je "Psalterium Romanum" jer ga je rimska cr-

kva odmah prihvatila u liturgiji. Nekoji misle da je još i danas taj Psaltir u upotrebi u bazilici sv.Petra. Naprotiv D e B r u y n e je dokazao da je taj Psaltir izgubljen. (Revue Biblique, 42/1930/,101-126). (Isp. DB, 1059; C a z e l l e s - G r e l l o t, nav.dj.,96).

d) Na Istoku između 386-392.god. ispravio je sve protokanonske knjige SZ prema Origenovoj Heksapli. Publicirane su samo knjige- Jobova, Poslovica, Siraha, Dnevnika i Psalmi. Kolekcija Psalama nazvana je P s a l t e r i u m G a l l i c a n u m jer se proširila nadasve u Galiji. Nalazi se u službenoj Vulgati i u Rimskome breviru izuzevši "Invitatorium" (Ps.94).

e) Konačno, u Betlehemu između 390-406.god., sv.Jeronim preveo je c i j e l i S t a r i z a v j e t iz originalnoga teksta hebrejskoga, odnosno djelomično iz aramejskoga. Od deuterokanonskih knjiga ispustavio je: Bar., I i II Mak., Sir., Mudr.; deuterokanonske pak dijelove knjige Esteri e ispravio je prema LXX a Danielove prema grčkome prevodu Teodiciona.-

Psaltir ovoga prevoda = Psalterium iuxta Hebraeos - nije poprimljen u liturgiji. Sačuvan je u djelima sv.Jeronima i u nekim je primjercima nadodan Galikanskome psaltiru.

Izuzevši ovaj Psaltir, tekst ovoga prevoda je u Vulgati službeni tekst za SZ.

179. NARAV PREVODA Kada se ima pred očima raznolikost izvora i metode iz koje je nastala Vulgata, nema se čuditi nejednakim osobinama prevoda. Stvari koje je sv.Jeronim preveo iz hebrejskoga, odlikuju se razumijevanjem teksta, vjernošću tumačenja, slobodom mijenjanja konstrukcija i poretka misli, elegancijom u prilagođivanju frazeologije duhu latinskoga jezika i izbjegavanju premnogih semitizama. U onome pak što je preuzeo da samo pročisti, mnogo toga je zadržao iz starolatinskoga, posebno u Psaltiru u kojemu ne htjede "mijenjati postupak starih tumača da ne bi odveć velikim novotarijama zastrašio čitaoca. (Ep. 106,12). Na najnižemu stupnju nalazi se ono što je u cjelosti preuzeo iz starolatinskoga. (SP, 203).

180. SUD O PREVODU SV.JERONIMA Kao svako ljudsko djelo, tako i prevod sv.Jeronima ima svojih nedostataka. Nailazimo tu i tamo na preveliku slobodu u izražavanju, na nejasnoće, na precjenjivanja tradicije rabina ili opet na pokušaje da nametne svoj smisao. Neke knjige je odveć prebrzo preveo kao: Posl., Prop., Tob., Judit., Pj.n. pj., Uza sve to Jeronimovo djelo mora se smatrati uspjelim.

"Sv.Jeronim je svojim prevodom izvršio golemo djelo kakovo se prije njega u Crkvi ne nalazi. Mada je Origenova Heksapla svojim obimom nadvisila Jeronimovo dje-

lo, ipak je rad na prevođenju tražio veću umnu sposobnost i napor nego priređenje Heksaple. To važi tim više što je manje bilo prikladnih sredstava kojima se tumač mogao pomagati. Nema se, dakako, omalovažiti pomoć koju su pružali stari prevodi i Origenovo djelo. Sv.Jeronim nije se podnipošto toga odrekao. Ali usporedi li se to sa sredstvima kojima se mi danas pomažemo, treba sve to skupa smatrati neznatnim. Ovome treba pridodati okolnost da je sv.Naučitelj ovaj svoj rad neumorno priveo koncu uz često puta ne samo slabo zdravlje nego i uz protuslovlje i napadanje sa strane mnogih. Kod izvršenja djela nije mu pomogao ništa auktoritet Damaze ni njegovih nasljednika". (CM,175).

Kada se prevod Vulgate usporedi sa drugim prevodima, treba reći da se ona izdiže nad sve druge stare prevode, jer, kako kaže Benedikt XV u enc. "Spiritus Paraclitus", čini se da brižljivije i otmenije pruža arhetip. (EB, 465).

§ 48. UDES VULGATE

181. REAGIRANJA NA PREVOD SV.JERONIMA

Dok je ispravljeni Novi zavjet brzo i bez osporavanja ušao u crkvenu praksu, prevod Staroga zavjeta naišao je na najžešće protivnike među kojima nijesu bili samo zavidnici nego i oni koje je vodio

nepristrani crkveni duh. Tako sv.Augustin nije htio čitati u crkvi Jeronimov prevod, ali ne iz zavisti, kako su nekoji tumačili, nego jednostavno "ne contra Septuaginta auctoritatem tanquam novum aliquid proferentes, magno scandalo perturbemus plebes Christi, quarum aures et corda illam interpretationem audire consueverunt". (Ep. 82,35, PL 33,291).

Premda su, dakle, učeni ljudi cijenili uvelike Jeronimov prevod i osvijetlili ga komentarom, uza sve to nije uspio nadvladati stare latinske prevode prije polovice VII st. Pače, "Hebrejski Psaltir" najprije u Galiji a zatim u ostalim zapadnim crkvama ustupio je mjesto heksaplarnome Psaltiru koji je nazvan "Galikanski".

Uslijed dodira sa starolatinskim prevodom koji nalazimo pomiješan sa jeronimskim u rukopisima i citacijama pisaca sve do XII st., nastali su u kodeksima gotovo nebrojeni umetci i glose koje su tako reći do u neizmjernost povećane smjelošću i nepažljivošću prepisivača. Zato, da bi se Jeronimovu prevodu vratila prvotna čistoća, osjetila se potreba novih r e c e n z i j a.(SIP,204).

182. RECENZIJE JERONIMOVA PREVODA

a) VIKTOR KAPUANSKI pruža najstariju formu Jeronimove recenzije u kodeksu F (Fuldenski) koji je na njegovu zapovijed izrađen 541-546.god. -

b) KASIODOR (+ c.57o), predstojnik talijanskoga samostana u Vivariju, pregnuo je da ispravi Vulgatu za svoje monahe. Ali ta recenzija se nije uspjela proširiti. (Isp. C a s s i o d o r u s, De instit.div.lit. 12, PL 7o,1124). Posebnu je brigu obratio Psaltiru, prorocima, apostolskim poslanicama.

c) SV.IZIDOR ŠPANJOLSKI (+636) u VII st. priredio je novu recenziju, koja se, kako se misli, nalazi u Toledskome kodeksu.

d) FLACCUS ALBINUS ili ALKUIN na nalog Karla Velikoga, a prema kodeksima koji su doneseni iz Engleske, god. 8o1. ispravio je S. i Novi zavjet. Njegov tekst vrlo je srodan Amiatinskome kodeksu.

Uslijedile su i druge recenzije kao TEODULFA, biskupa Orleansa (787-818), LANFRANKA Kanterberškoga (+1198), sv.STJEPANA Hardinškoga (+1134), recenzije sa strane velikih univerzi i redova (dominikanaca, franjevaca), ali nije postignut znatan uspjeh. Pače, povećavalo se zlo kojemu se pokušavalo naći lijeka. Pozitivna strana recenzija bila je što je u rukopisima XIV i XV st. zavladao veći sklad nego u prijašnjima. Učeni franjevac R o g e r B a c o n (+1284) isticao je potrebu da u ovome radu preuzme vodstvo najviši crkveni ugled, sam papa. Ovo je ostvareno istom na Tridentinskome koncilu (1546-1563). Povod je ovome dala i Lutérova nauka koja je zabacivala deuterokanonske knjige.

Istim dekretom kojim je Vulgata proglašena autentičnim biblijskim tekstom ("Insuper", EB,61), naređen je ispravak isto. Pijo IV (1559-1565) ustanovio je Komisiju za VG. Međutim nije se postigao nikakav vidljivi rezultat sve dok nije izabran za papu Siksto V (1585). Novi papa stavio je na čelo Komisiji kardinala Caraffu i potaknuo je istu na življi rad. God. 1589. kard.Caraffa predao je papi Vg ispravljenu prema najboljim rukopisima što je značilo veliki uspjeh. Siksto V međutim odbacio je 8o% predloženih ispravaka i sam je na svoju ruku utvrdio tekst koji se ima tiskati. Tako je 1589. tiskano izdanje t.zv. "Biblia Sixtina". Međutim istom što je obljelodanjena, umre papa (159o) i kardinalski kolegij povukao je štampanu Bibliju iz prodaje. Grgur XIV, na savjet kard.Bellármino, dao je nalog da se nakon ponovnih ispravaka izda Biblija i to pod imenom Siksta V. Novo djelo ugledalo je svijetlo istom 1592.pod papom Klementom VIII i nazvana je 1641. god. Vg Sixto-Clementina. Ovaj tekst proglašen je službenim i obvezatnim u Crkvi. Time nije bio proglašen kritički sasvim čist od pogrešaka. Kroz periodu od 3oo godina obzirom na VG nijesu postojale nikakve značajnije diskusije. God.1889. anglikanci J. W o r d s w o r t h i H.J. W h i t e pregnuli su da prema najstarijim rukopisima pročiste Vulgatin tekst i vrate ga na prvotni oblik. (Do sada su izdane knjige: evanđelja, Dap., Rim., Flm., Žd.). God. 19o7. sv.PIJO X povjerio je be-

nediktinskome redu zadaću da uspostavi tekst kakav je izišao iz ruku sv. Jeronima. Do sada je izišlo jedanaest voluma koji sadrže knjige od Geneze do Psalama.

183. KRITIČKA IZDANJA VULGATE — C. V e r c e l l o n e, Variae lectiones Vulgatae latinae Bibliorum, Roma 1860-64; (nepotpuno izdano); Biblia Sacra iuxta latinam Vulgatam versionem, Citta del Vaticano 1926 sl.; J. W o r d s w o r t h - H.J. W h i t e - H. - S p a r k s - J e n k i n s, Novum Testamentum D.N.J. Christi, latine, Oxford 1899 sl.; evanđelja, Zd.; H. I. W h i t e, Novum Testamentum latine, editio minor, Oxford 1911; ispravljeno izdanje 1920. - God. 1949. oksfordsko kritičko izdanje sadržavalo je također Katoličke poslanice.

Isp. D.H. Q u e n t i n, Memoire sur l' etablissement du texte de la Vulgate, Rom 1922; W. E. P l a t e r - A. M e r k, Bibel und Bulle Sixtus V, u Scholastik 2 (1927), 515-540; F. S t u m m e r, Einführung in die Lateinische Bibel, Paderborn 1928; P. S a l m o n, La Revision de la Vulgate, Rome 1937; M.-A.- v a n d e n O u d e n r i j n, Unsere authentische Kirchenbibel, Olten 1946.

184. ZNATNIJI KODEKSI VULGATE — Iz povijesti recenzija đade se upoznati da se postojeći Vulgatini kodeksi mogu svesti na tri obitelji, prema tekstu koji je u pojedinim krajevima proširen. To su: t a l i j a n s k a, š p a n j o l s k a i o t o č n a (irska i anglosaksonska).

Kodeksi se označuju ili imenom knjižnice gdje su pohranjeni, ili velikim slovima kako su ih označili engleski stručni kritici.

a) T a l i j a n s k i k o d e k s i:

A = Amiatinus (VII i VIII st.),
F = Fuldensis (Fuld., VI st.),
S = Sangallensis (V-VI st.).

b) Š p a n j o l s k i k o d e k s i:

C = Cavensis (VIII-IX st.),
L = Gothicus Leginensi (X. st.),
T = Toletanus (VIII st.- Njime su se služili rimski korektori).

c) O t o č n i k o d e k s i:

B = Bigotianus (VIII st.),
D = Dublinensis (IX st.),
E = Egertonensis (IX st.),
G = Sangermanensis (IX st.).

Najstariji kodeks u hrvatskim krajevima je Evangeliarium Spalatense koji je pisan možda u VIII st. (Isp. V. N o v a k, Ev.Sp., Split 1923).

§ 49.- AUKTORITET VULGATE

185. DEKRET TRIDENTINSKOG KONCILA

Tridentinski koncil je na IV zasjedanju, 8. travnja 1546. god., donio dekret koji slijedi neposredno iza dekreta o kanonskim knjigama a glasi:

"Isti sveti Sabor, smatrajući da ne od male koristi može biti za Crkvu Božju ako se jasno označi koje od svih latinskih izdanja svetih knjiga, što se naokolo pronose, valja smatrati pravim, određuje i izjavljuje neka se ovo isto staro Vulgatino izdanje, koje je odobreno dugotrajnom upotrebom kroz toliko stoljeća u samoj Crkvi, smatra autentičnim u javnim čitanjima, raspravama, propovijedanju i izlaganju i neka se nitko ne usudi i ne usmjeli da ga pod ikakvom izlikom zabaci". (EB, 61).

V l a s t i t i o b j e k t d e k r e t a (obiectum proprium)

Ovaj tvore p u b l i c i r a n i l a t i n s k i p r e v o d i. Prema tome ništa nije određeno obzirom na originalne tekstove, na istočne prevode i na prevode na narodni jezik. Pače, dekret ima u vidu j e d n o s t a r o i z d a n j e V u l g a t e. Ostala izdanja, bilo prošla, bilo buduća, zadržavaju narav koja im pripada (SIP, 216).

Staro Vulgatino izdanje ne označuje neko određeno izdanje Vulgate, nego onaj latinski prevod koji se najvećim dijelom sastoji od prevoda sv. J e r o n i m a a čije je pročišćeno izdanje istim dekretom bilo predviđeno. Takvo je izdanje Siksto-Klementovo i ona koja odobrenjem sv. Stolice budu publicirana u budućnosti kao što je izdanje na kojemu rade benediktinci. Ovo ipak još nije nadomjestilo Klementovo izdanje.

N o v i j a i z d a n j a "Vulgatae Sixto-Clementinae": M. H e t z e n a u e r, Innsbruck 1906; A.C. F i l l i o n, Paris 1887. i nakon toga više puta ponovljeno izdanje; A. G r a m m a t i c a, Milano 1914. sa slijedom novih izdanja; profesori teološkog fakulteta u Parizu i Seminara sv. Sulpicija izdali su od 1927. god. dalje nekoliko puta latinsku Bibliju (Romae-Matriti-Tonnaci-Parisiis); A. C o l u n g a - L. T u r r a d o, Matriti 1946.

PIJO XII 1945. god. dao je publicirati novi prevod Psalterija.

186. JURIDIČKA AUTENTIČNOST VULGATE

Dekretom Tridentinskog koncila daje se Vulgati jedna prednost ili privilegij a taj se sastoji u j u r i d i č k o j a u t e n t i č n o s t i, naime da je svi imaju smatrati vjerodostojnom i da pruža dovoljnu snagu dokaza u čitanjima, raspravama pa se dosljedno zabranjuje "da se ne bi tko usudio da je odbaci". Dade se to zaključiti i iz cilja koji je sebi koncil postavio, naime: otkloniti uzroke sumnja i razmimoilaženja u raspravama. Da bi se to postiglo, traži se i dovoljno je da se istakne jedan dokumenat čiji auktoritet nitko neće moći odbaciti.

Pošto pak koncil ne bi nikako mogao dodijeliti Vulgati ovaj auktoritet kada bi se ona kosila sa originalom i kada bi bila puna pogrešaka, indirektno i s nužnom p r e t p o s t a v k o m osiguravno je istim dekretom za Vulgatu također podudaranje sa originalom ili k r i t i č k a a u t e n t i č n o s t i imunost od pogrešaka. (V a c c a r i, nav. dj., 346 sl.).

187. DEFINIRANO BITNO PODUDARANJE VULGATE S ORIGINAL. TEKSTOM

Podudaranje sa originalom, koje Tridentinski koncil pretpostavlja u VG, ne odnosi se na sve, nego na s a m u b i t.

To se dokazuje iz slijedećega:

a) Da se neki prevod s pravom može nazvati autentičan (authentia critica), dovoljno je da se u bitnosti slaže s tekstom. Ne traži se da to slaganje bude svestrano, "ad litteram".

b) Oci koncila priznali su da Vg ne odgovara do u tančine originalnome tekstu. (Isti, 347).

188. VULGATA IZUZETA OD ZABLUDE U STVARIMA VJERE I MORALA

Nezabludivost, koju je koncil pripisao Vulgati odnosi se na stvari v j e r e i ć u d o r e đ a.

Slijedi to iz ovih razloga:

a) Koncil je htio stati na kraj sumnjama i prepirkama kod javnih čitanja i rasprava. Te su se pak pokretale najviše s vidom na vjeru i ćudoređe.

b) Oci koncila, pridavajući Vg spomenutu autentičnost, obrazlažu to time što su druge verzije "ad fovendas haereses... aptae, dum haec vetus et vulgata editio, ab omni haereseos suspicione semper fuit immunis".

c) Za Vg se kaže u dekretu da je "tot saeculorum usu in ipsa Ecclesia probata". To znači da joj u prilog stoji nepogrešivost Crkve koja ne može odobriti zabludu. Pošto se pak nezabludivost Crkve restringira na stvari vjere i ćudoređa; isto treba reći za Vg. (Isti, nav.mj.).

189. PRIVATNI STUDIJ. J u r i d i č k a a u t e n t i č n o s t ili snaga dokaza Vg restringirana je obzirom na porabu samo na javna čitanja i rasprave. U privatnome studiju katolički egzegeta ili teolog ovim dekretom nije zahvaćen. (Isti, 348).

Isp. I.-H. H ö p f l, Beiträge zur Geschixhte der Sixto - Klementische Vulgata, Freiburg i.Br. 1913, 1-43; A. M a i c h l e, Das Dekret De editione et usu Sacrorum Librorum, Freiburg 1914. (Freiburg.theolog. St.XV); A. D u r a n d kod d'A l e s, Dict. Apol. de la Foi Cath., IV (Paris 1928), 1943-19 o; G. V e r c e l l o n e, Dissertazioni academiche, Diss. 4; L. L a b e l, L'authenticite de la Vulgate, u La nouvelle France, apr. 1917; J.-M. V o s t e, La Volgata al Concilio di Trento, u Biblica 27 (1946), 301-319.

§ 50.- DOGMATSKI AUKTORITET HEBREJSKOGA I GRČKOGA TEKSTA

190. AUKTORITET HEBREJSKOGA TEKSTA. Puni b o ž a n s k i auktoritet pripada knjigama koje su neposredno izišle iz ruku hagiografa (autografi). U njima je autentična riječ Božja. Prepisanim pak primjercima dugujemo vjeru u koliko se podudaraju sa autografima. De facto, hebrejski tekst dospio je do nas u b i t n o s t i neiskvaren. Radi toga današnji egzemplari uživaju s u p s t a n c i j a l n u a u t e n t i č n o s t i mogu se nazvati čistim izvorom objave.

191. AUKTORITET GRČKOGA TEKSTA NZ. Što je rečeno za hebrejski tekst, važi i za grčki tekst NZ. Autografi su propali, ali kao što je rečeno prije, kritički rekonstruirani tekst vjerno nam predaje prvi tekst ne samo u bitnosti nego i u mnogim nuzgrednim stvarima.

192. AUTENTIČNOST ALEKSANDRIJSKOG PREVODA. Mada treba odbaciti mišljenje koje su neki zastupali o nadahnuću aleksandrijskoga prevoda, ipak je izvan sumnje da je aleksandrijski prevod vjerni izvor objave. Ovo potvrđuje crkvena praksa. Grčka i većina istočnih crkava, pa i ista latinska,

knjige SZ sve do VII st. otprilike nijesu čitale niti čitaju drukčije nego kako se nalaze u LXX. K tome apostoli i pisci novozavjetnih knjiga citiraju knjige SZ često puta prema aleksandrijskome prevodu pa i na onim istim mjestima koja se udaljuju od hebrejskoga teksta. Time je pak potvrđena sama autentičnost ovoga prevoda. (V a c c a r i, nav.dj., 348-352).

=========

Č e t v r t i o d s j e k

P R A V I L A T U M A Č E N J A

SVETOGA PISMA

ili

H E R M E N E U T I K A

192. BIBLIOGRAFIJA Znanstveni principi katoličke egzegeze sadržani su u enciklici LAVA XIII "Providentissimus Deus" (1893).- Djelomično nadopuna ove su enciklike BENEDIKTA XV "Spiritus Paraclitus" (1920) i PIJA XII "Divino afflante Spiritu" (1943) i "Humani generis" (1950).

Među ocima odskače sv.AUGUSTIN, De doctrina christiana, PL 34, 15-122; ORIGEN, De principiis, I,4,n.1-27, PG 11,341-401; Sv.JERONIM na raznim mjestima, posebno u epist. 57 ad Pammachium, PL 22,568-579.

Među novijima isp.: S. S z e k e l y, Hermeneutica biblica generalis secundum principia catholica, Frib.Brisg. 1902; V. Z a p l e t a l, Hermeneutica biblica, Frib. Helvet. 1908^2; I. D o e l l e r, Compendium Hermeneuticae biblicae, Pader-1914^2; J a s s e n s - M o r a n d i, Introd. biblica seu Hermeneutica sacra, Torino 1937^2; J o h.S c h i l d e n -

b e r g e r, Vom Geheimnis des Gotteswortes, Heidelberg 1950; A. F e r n a n d e z, Hermeneutica, u Institutiones biblicae, I, Roma 1951[6], 363-509; A. V a c c a r i, Historia exegeseos, ibid. 510-567.

Od n e k a t o l i k a isp. E d. K ö n i g, Hermeneutik des A.T., Bonn 1916; E. V o n D o b s c h ü t z, Vom Auslegen des N.T., Göttingen 1927[2]; F. T o r m, Hermeneutik des N.T., Göttingen 1930.

193. ZNAČENJE TRAKTATA Pisana riječ Božja, koja se nalazi u nadahnutim i kanonskim knjigama, dospjela je do nas u svojoj biti cijela i neiskvarena. Ipak je potrebno odrediti s i g u r n e n o r m e tumačenja da se upozna pravi smisao Svetoga pisma ili da se isti drugima protumači. Sveto pismo naime sadrži mnoge nejasne i teške stvari što se ima pripisati raznim faktorima i to:

j e z i k u na kome su svete knjige pisane, a koji je već otrag mnogo stoljeća prestao biti u upotrebi;

V r e m e n u i m j e s t i m a koja se od naših uvelike razlikuju;

a u t o r i m a i č i t a t e l j i m a koji su primili drukčije obrazovanje nego što smo ga mi dobili i imali su drukčiji način poimanja od našega.

U svetim knjigama povrh toga ima vjerskih misterija koji daleko nadilaze naš razum.

Sve nam ovo kaže od kolikoga je značenja upoznati pravila kako se ima tražiti pravi smisao Svetoga pisma i kako se ono ima tumačiti.

Ovo je zadaća h e r m e n e u t i k e.

Ne smije se pomiješati pojam hermeneutika sa egzegezom.

Hermeneutika pruža principe prema kojima se ima tumačiti Biblija;

egzegeza je pak praktična primjena tih principa.

194. DEFINICIJA HERMENEUTIKE H e r m e n e u t i k a, od grčke riječi h e r m e n e u e i n, znači o p ć e n i t o: vještina i znanje ispravnog tumačenja; ili:

d i s c i p l i n a koja pruža pravila pomoću kojih se dade izvući pravi smisao jednoga govora ili djela.

C e l l i n i hermeneutiku definira: "Disciplina koja stanovitim pravilima upravlja pamet da bi ispravno upoznala smisao Svetoga pisma". (Kod SIP, 235; HG, 419 sl.).

Kaže se d i s c i p l i n a radije

negoli vještina ili znanost budući da se hermeneutika odnosi dijelom na vještine (u koliko daje praktične norme sabrane iz iskustva i iz predaje znanstvenih ljudi), dijelom pak spada u znanost (u koliko istražuje zadnje uzroke zakona i iznosi iste uz prikladne dokaze).

195. PODJELA TRAKTATA Prema zadaći, koja pripada ovoj biblijskoj grani, hermeneutika se dijeli u t r i p o g l a v l j a.

Zadaća je naime hermeneutike odrediti:

I. k o l i k o v r s n i s m i s a o Svetoga pisma postoji; to se zove n o e m a t i k a;

II. kako se ima p r o n a ć i pravi smisao; to se zove h e u r i s t i k a (od grčke riječi euriskein-pronaći);

III. kako se ima pronađeni smisao i z l o ž i t i; to se zove p r o f o r i s t i k a (od grčke riječi proferein = iznositi).

Ovim didaktičnim izlaganjima od koristi je nadodati p o v i j e s t e g z e g e z e u kojoj se iznose razne metode tumačenja. Radi toga cijeli traktat dijelimo u d v a d i j e l a:

p r v i d i o sadrži h e r m e n e u t i k u kao takvu,

d r u g i d i o sadrži p o v i j e s t e g z e g e z e.

P r v i d i o

H E R M E N E U T I K A

G l a v a I

N O E M A T I K A

§ 51.- VRSTE SMISLA SVETOGA PISMA

196. SMISAO RIJEČI I STVARI - Duševni pojmovi dadu se očitovati r i j e č i m a ili se dadu prikazati s t v a r i m a.

Bogu je vlastito stvari i događaje postaviti tako da nešto označe.

U Svetome pismu treba lučiti dvije vrsti smisla:

jedan, koji se neposredno izražava r i j e č i m a ili s l o v o m i zove se l i t e r a l n i smisao;

drugi, koji se očituje preko s t v a r i ili događaja kada se njima po Božjoj odredbi označuje neka viša i-

stina. U tome slučaju te stvari su kao neki lik ili tip drugih stvari. Taj se smisao zove r e a l n i ili t i p i č k i. Takva je mjedena zmija koja je imala označiti Spasitelja na križu. (4 Mojs. 21,9 = Iv. 3,14).

197. DALJNJA PODJELA SMISLA — Smisao, koliko literalni, toliko tipički, dijeli se na razne načine.

a) Prema s a d r ž a j u, smisao može biti: h i s t o r i j s k i ako se odnosi na događaje ili na povijest;

t r o p o l o š k i (tropoi) ako se odnosi na ćudoređe;

a n a g o š k i (anago=podižem u vis) ako se odnosi na budući život ili na vrhovna dobra;

dalje smisao može biti: p r o r o č k i, t e o l o š k i i t.d.

b) Prema k r i t e r i j u, smisao može biti: g r a m a t i č k i ili f i l o l o š k i ako se nalazi pomoću gramatičkih pravila;

L o g i č k i ako se izvlači iz samoga niza misli.

c) Obzirom na p r i h v a t l j i v o s t, smisao može biti: s i g u r a n, v j e r o j a t a n, s u m n j i v.

d) S vidom na j a s n o ć u, smisao

može biti: j a s a n ili s k r i v e n.

e) Prema u p o t r e b i r i j e č i, smisao je:

v l a s t i t ako se riječi uzimlju prema naravnom značenju govora;

p r e n e s e n i m e t a f o r i č k i ako se smisao vadi iz sličnosti. (F e r n a n d e z, nav.dj.,367).

§ 52. LITERALNI SMISAO

198. DEFINICIJA — Literalni smisao zove se onaj smisao "koji je izražen riječima a koji je u misli i nakani prvoga i drugoga autora, bilo da ga ovaj drugi jasno upoznava, ili samo neodređeno". (F e r n a n d e z, nav.dj., 369).

199. POSTOJANJE LITERALNOGA SMISLA U SVETOME PISMU — ORIGEN(+c.255), povodeći se za FILONOM (+ 54 posl. Kr.), mislio je da neki Mojsijevi zakoni postaju besmisleni ili nemogući ako se shvate doslovno. Zato im je, kako se čini, zanijekao literalni smisao. U besmislive je ubrojio zabranu jesti jastrebove kada ih i onako nitko ne jede. Isto je mislio o zapovijedi da se iz izraelskoga naroda imaju iskorijeniti neobrezana djeca, dok bi u stvari radi toga trebalo kazniti roditelje. Nemogućom je sma-

trao zabranu koja je Židovima branila izlaziti iz njihova mjesta u subotu. (De princip., IV, 12 sl.).

Oslanjajući se na ovakva rezoniranja, nekoji misle da je Origen nijekao literalni smisao. Treba medjutim reći da je on nijekao radije v l a s t i t i nego literalni smisao. (CM, 237 sl.).

Ma što se imalo misliti o Origenu, jednodušno je mišljenje autora da u svetim knjigama nema teksta koji bi bio bez literalnoga smisla.

Razlog je tome što bi u protivnome slučaju svetoga pisca trebalo okriviti radi lakomislenosti i istinitosti. Takav je naime onaj koji izgovara riječi bez nakane da njima nešto označi ili s nakanom da označi nešto drugo nego što same riječi u sebi kriju.

2oo. JEDAN ILI MNOGOSTRUKI LITERALNI SMISAO?

Kada se pita za postojanje mnogostrukog smisla, nije riječ:

a) o mnogostrukosti t u m a č e n j a koje može imati neki nejasan tekst;

b) nije riječ ni o d v o s m i s l e n o s t i izreke koja može nastati mimo nakane samoga autora;

c) nije riječ ni o p u n i j e m smislu ili o smislu koji se dade izvući iz prvoga (sensus consequens);

d) konačno nije riječ ni o mnogostrukosti z n a č e n j a neke prevedene riječi, već se pita:

jedna te ista izreka svetoga pisca sadrži li u njegovoj nakani s t v a r n o mnogostruki, i to različiti literalni smisao?

U ovome pitanju autori se razilaze.

I. Nekoji niječu ne samo činjenicu nego istu mogućnost, ne samo fizičku nego i moralnu. (Tako među ostalima: S. S z e k e l y, Hermeneutica biblica generalis, Frib. Br. 1902, 240-244; F r. M a r t i n, Introductio generalis in S. Scripturam, Vallisoleti 1922, 316-349).

R a z l o g negativnoga odgovora je ovaj:

a) mnogostruki smisao nekoga mjesta budući da bi bio neodređen, ne bi se dao razumjeti;

b) beskoristan bi bio za naučavanje jer ne bi služio ničemu ako ne da samu izreku zasjeni.

Pošto je pak Gospodin Bog dao Pismo ne zato da sakrije istinu, nego da je objavi, ne bi bio postupao razborito kada bi bio sakrio ono što je htio objaviti. (S z e k e l y, nav.dj., 242).

P r o t i v mnogostrukog smisla stoje i neki drugi mo -

derni autori. (Isp. CM,242 sl.).

II. Mnogi od novijih autora prihvaćaju m o g u ć n o s t mnogostrukosti literalnoga smisla, ali niječu činjenicu da bi taj mnogostruki smisao uistinu postojao. Tako od modernih S i m o n - P r a d o (nav.dj.,235), H ö p f l - G u t (nav. dj., 437 s.).

III. Među starima i modernima ima ih mnogo koji tvrde da je mnogostruki smisao m o g u ć i dokazuju da uistinu p o s t o j i.

Od starijih zastupnika ovoga mišljenja bili su: Caietanus, Melchior Canus, Suarez, Vasquez, Bongrerius.

Među modernim autorima ovu tezu brane: Zapletal, Schmid, Asssouad.

Dokaži u p r i l o g mnogostrukosti smisla:

a) d o s t o j a n s t v o Svetoga pisma kojemu se dolikuje da pod jednom riječju krije mnogostruki smisao;

b) Ima u Svetome pismu tekstova koji se ne dadu tumačiti kako treba ako se isključi mnogostruki literalni smisao. Takav je u različitome smislu predan tekst: "T i s i s i n m o j, j a t e r o đ i h d a n a s" (Ps.2,7). Ova se izreka u Dap. 13,33 tumači o uskrsnuću; u Žd.

1,5 o Kristovu božanstvu, u Žd. 5,5 o njegovu svećeništvu. - Sličan je slučaj sa izrekom: "Z a i s t a j e n a š e s l a b o ć e o n u z e o i n a š e b o l o v e o n j e n o s i o" (Iz.53,4). Ove je riječi - kažu - prorok shvatio u duhovnome smislu (isp. 1 Petr. 2,24), a sv.Matej ih razumijeva o t j e l e s n i m patnjama (Mt. 8,16). - Izreku: "T k o đ a i s k a ž e r o đ e n j e n j e g o v o?"(Iz. 53,8) mnogi oci shvaćaju o vječnome rođenju Riječi, drugi o čudesnome Kristovu rođenju od Djevice, drugi opet o duhovnome Mesijinu potomstvu ili o naraštaju Kristova doba. - Izreka: "B o l j e z a v a s d a j e d a n u m r e z a n a r o d i d a n e p o g i n e c i j e l i n a r o d" (Iv.11,5o), u ustima onoga koji ih izgovara izražava bezbožnu nakanu, dok je u Božjoj nakani to proročanstvo o otkupljenju ljudskoga roda za cijenu prinosa u žrtvu Sina Božjega.

c) Pristaše ovoga mišljenja pozivaju se na auktoritet sv. Augustina i sv.Tome za koje tvrde da su naučavali mnogostrukost literalnoga smisla.

P r o t i v n i c i mnogostrukosti literalnoga smisla odgovaraju:

Na a) Mjesto da se tvrdi da se Svetome pismu dolikuje mnogostruki literalni smisao, treba reći obratno budući da mnogostrukost rađa pometnjom.

Na b) Da se protumače mjesta koja se iznose u prilog mnogostrukosti literalnoga smisla, dovoljno je prihvatiti jedan p u n i j i smisao ili pribjeći smislu p o v r h onoga koji krije samo slovo. Ps. 2,7 sv.Pavao prihvaća da iz božanskoga Kristova sinovstva, koje se tu izriče, dokaže njegovo uskrsnuće i svećeničku službu. Isto gotovo ima se reći za Iz. 53,4.- Mjesto Iz. 53,4 pruža poteškoće. Riječ "rođenje" oci su tumačili koliko o Kristovu božanskome, toliko o ljudskome rođenju ili su opet pod tom riječju podrazumijevali jedno i drugo... "Oci pak očito nijesu htjeli iznositi stvar jedni protiv drugih kao da bi morala biti prihvaćena za članak vjere. Odobreni autori napuštaju danas mišljenje otaca slijedeći drugo". (Fernandez).- Riječi Kajfine sigurno da imaju drugi smisao u njegovim ustima nego u Božjoj nakani, ali ima se smatrati

inspiriran samo ovaj drugi.

Na c) Prijeporno je što su mislili sv.Augustin i sv.Toma pa je zato uzaludno prizivati se na njihov auktoritet. (SP, 242-245).

2o1. SUD O PITANJU MNOGOSTRUKOSTI LITERALNOGA SMISLA-

Teško je o ovoj stvari izreći siguran sud.

Čini se n a r a v n i j e i Gospodina Boga d o s t o j n i j e tražiti u Svetome pismu samo j e d a n literalni smisao. Ali svi odgovori na dokaze pristaša mnogostrukog smisla ne čine se uvjerljivi. F e r n a n d e z, koji odlučno brani j e d a n literalni smisao, ipak smatra potrebnim da napomene: "Si tamen aliquis esset textus, qui perspectis criteriis tum litterariis tum dogmaticis convenienter non posset explicari, quin statuatur pro illo duplex sensus litteralis, n i h i l i m p e d i t, q u o m i n u s a d m i t t a t u r". (Nav.dj.,374).

S druge strane nema sumnje da se neka mjesta, koja povrh gore navedenih zastupnici mnogostrukog smisla navlače u prilog svojoj tezi, dadu tumačiti p u n i j i m s m i s l o m ili i z v e d e n i m (sensus consequens).

Pitanje o mnogostrukosti literalnoga smisla ne može se smatrati zaključenim.

§ 53.- TIPIČKI SMISAO SVETOGA PISMA

2o2. NARAV TIPIČKOGA SMISLA Riječ t i p uzeta je iz samoga Svetoga pisma. T y p o s znači stvar određenu od Boga da bude znak neke druge stvari. Ova druga stvar naziva se a n t i t y p o s.

Tipički smisao je djelo Duha Svetoga i plod pozitivnog Božjeg određenja. Samo Bog može ljudska djela i događaje tako upravljati da budu slike budućih stvari ili simboli viših istina.

Tipički smisao dade se upoznati samo iz objave Božje.

Primjer tipičkoga smisla imamo u žrtvovanju vazmenog jagnjega (2 Mojs. 12, 1-14.46) što je označivalo buduću Kristovu žrtvu na križu (Iv. 19,36; 1 Kor.5,7); njiva, koju je kupio Jeremija (Jer.32), Božjim određenjem imala je da označi buduću obnovu zemlje i naroda kao i kupovanja koja će se tada iznova izvesti. (Isp. r. 8.15.43.44).

Adam je tip Kristov (Rm. 5,14).

Prema 1 Petr.3,21 krštenje je a n t i t i p vode potopa.

2o3. VRSTE TIPOVA Postoje raznovrsni tipovi. Označuju nešto što se odnosi:

ili na m e s i j a n s k o k r a l j e v s t v o (=mesijanski tipovi koji opet mogu biti proročki ili alegorijski),

ili na n e b e s k e s t v a r i (anagoški tipovi),

ili na ć u d o r e đ e (=tropološki tipovi).

Jedna te ista stvar može biti trovrsni tip:

tako JERUZALEM, ž i d o v s k i g r a d (= literalni smisao), označivao je:

a) C r k v u (mesijanski tip),
b) n e b e s k u d o m o v i n u (anagoški tip)
c) d u š u v j e r n i k a (tropološki tip).

2o4. TIP, SIMBOLIČKA RADNJA, ALEGORIJA Tip je nešto drugo nego s i m b o l i č k a r a d n j a i a l e g o r i j a.

a) S i m b o l i č k a r a d n j a nema nikakva razloga postojanju. Simbol postoji samo kao slika neke druge istine, dok tip ima svoju vlastitu historijsku vrijednost i ujedno predočuje drugu neku istinu. Simbol ima samo realni doslovni smisao, dok tip ima i doslovni i tipički smisao.

U Svetome pismu susrećemo se češće sa simboličkim radnjama i vizijama.

Simboličke r a d n j e su na pr. kada prorok Ahija kida svoje odijelo pred kraljem Jeroboamom što je imalo biti predznak rascjepa izraelskoga kraljevstva (3 Kr. 11,29-39).- Izaija ide go i bos čime je naviještao odvođenje u ropstvo Egipćana i Etiopljana (Iz.2o,2-4).- Jeremija skriva laneni pojas i nakon izvjesnog vremena nalazi ga istruhnula što je imalo da označi propast Judinu i Jeruzalema (Jer. 13,1-11).

b) A l e g o r i j a je trop ili način govora kojim se neka stvar predstavlja tako da se njome izazove misao neke druge stvari. Jedno se kazuje a drugo se podrazumijeva. Sama grčka riječ "alloagoreuo" = drugo govoriti ima to da označi.

U Svetome pismu postoje mnoge dulje ili kraće alegorije. Isp. Ps. 8o(Vg.79) gdje se izraelski narod predstavlja u slici vinograda.- U Ivanovu evanđelju uopće poznate su alegorije o pastiru i ovcama (1o,1-16) o čokotu i lozi (Iv. 15,1-11).- Primjer vrlo kratke alegorije isp. Mt. 3,12 o vijači i gumnu.

Alegorija se može protezati kroz čitavu knjigu. U Svetome pismu imamo takav slučaj u Pjesmi nad pjesmama. To je produžena metafora (= prenošenje vlastitog smisla na drugi). Pod slikom zaručničke ljubavi prikazuje se ljubav između Boga i njegova naroda. To je preneseni doslovni smisao te knjige. Ta ljubav između Boga i naroda ujedno je tip sjedinjenja Krista s Crkvom. To je tipičko-dogmatski smisao knjige.

Za razliku od tipa, koji sam Bog svojom nakanom očituje, u alegoriji se ne upoznava n i k a k v a s i g u r n a B o ž j a n a k a n a. (F e r n a n d e z, nav.dj.,378).

2o5. TIPIČKI SMISAO POSTOJI

Kao što je već rečeno, postojanje tipičkoga smisla treba tražiti u objavi. Da se pak uistinu B o ž j o m n a k a n o m nalazi, dokazuje se time što za mnoge stvari, koje se u SZ nalaze u l i t e r a l n o m e smislu, sveti pisci NZ kažu da su se ispunile u Kristu.

Isp. o vazmenom janetu: 2 Mojs.12,46; 4 Mojs. 9,12 i Iv. 19,36.- Povratak izraelskoga naroda iz Egipta i povratak Kristov iz Egipta: Oz.11,1 i Mt. 2,15.

Nauku otaca i teologa o ovoj stvari sankcionirao je PIJO XII u enciklici "Divino afflante Spiritu" (1939.god.) kada piše: "Što je u Starome zavjetu rečeno i izvršeno, Bog je premudro uredio i odre-

dio da prošli događaji na duhovan način označe one što su se imali zbiti u Novome zavjetu milosti". (WB,552).

I u Novome zavjetu postoje tipovi,ali samo anagoški (koji se odnose na budući život), dok strogo mesijanskih tipova nema.

2o6. OPSEG TIPIČKOGA SMISLA

Iz načina kako se izražavaju apostoli, posebno sv.Pavao (Gal. 4,22-31; Žd. 9,9 sl.), pače isti Gospodin (Mt. 12,39 sl.; Iv.3,14 sl.), treba zaključiti da je cijeli SZ tip Novoga zavjeta. Uza sve to ne slijedi da se ima smatrati kao tip sve i pojedino što je kazano u SZ.

Pretjerana je tvrdnja Origenova: "Pismo svagdje sadrži duhovni, ali ne svagdje tjelesni smisao". (De principiis 4,2o-26, PG 11,385-4oo). Sv.Augustin udario je srednjim putem kazavši: "Kao što mi se čini da uvelike griješe oni koji misle da se onom književnom vrsti ne označuje da se odigralo išta, nešto povrh onoga što se na onaj način dogodilo,jednako mi se čini da su odveć smjeli oni koji misle da u svemu treba tražiti alegorijski smisao". (De civitate Dei c.17, 3,2, PL 41, 526).

2o7. TIPIČKI SMISAO KORISTAN, ALI NE PRIJEKO POTREBAN

Kada je dokazano postojanje tipičkoga smisla,ovome pripada ista snaga dokaza kao i literalnome budući da je jednome i drugome isti autor - Duh Sveti.

Da bi imao snagu dokaza, treba imati jasnu sliku što tip označuje i na koji način neku stvar hoće da označi.

Kada se pak to i utvrdilo, praktično tipički smisao nije od velike potrebe za strogo teološko dokazivanje jer kako poslije sv.Augustina zapaža sv.Toma (Quodl. 7, a.14 ad 3; Sum. I,q.I,a.1o ad 1), Sveto pismo ne uči ništa tipičkim smislom što ne bi već naučavalo literalnim smismom. (Isp. A. M i l l e r, Zur Typologie des Alten Testamentes, u Antonianum, 25 /195o/, 432).

Od koristi je tipički smisao u propovijedanju i u asketskoj literaturi.Korist tipičkoga smisla ističe Benedikt XV u enciklici "Spiritus Paraclitus".(EB, 486).

2o8. BILJEŠKA

T r i s t v a r i traže se za tip:

a) h i s t o r i j s k a s t v a r n o s t (ili barem literalna) stvari ili osobe koja postoji za sebe i koja budući da u sebi krije prikladan smisao, uzima se kao figura druge, više stvarnosti;

b) traži se s l i č n o s t između stvari koja je tip i one koju tip označuje. Ipak nije potrebno da tip i antitip budu slični pod svakim vidom;

c) konačno traži se b o ž a n s k a intencija da onom stvari ili osobom označi drugu. (HG, 454 sl.).

§ 54.- PUNIJI, IZVEDENI, PRILAGOĐENI SMISAO

2o9. PUNIJI SMISAO

Bog neizmjerno većom jasnoćom pozna stvari nego što ih pozna hagiograf. Ipak neće, pače i ne može ljudima stvari saopćiti u toj neizmjernoj jasnoći. Budući da taj puniji smisao postoji, do tumača je da ga pronađe.

Puniji smisao nije neki drugi smisao, različit od onoga koji izražava samo slovo, nego je jedan te isti, samo o p s e ž n i j i od onoga što ga je izrazio sam hagiograf. Fernandez stvar osvjetljuje primjerom kao što se o jednoj slici ili o jednome hramu ne može dati puni sud o svestranoj snazi pojedinih dijelova i o njihovoj ljepoti dok se nijesu

pregledali svi dijelovi, t.j. sama slika i sam hram, tako da bi se upoznao smisao pojedinih orisa, treba imati pred očima sliku cijeloga mesijanskoga kraljevstva. (Nav.dj.,381 sl.).

21o. IZVEDENI SMISAO (SENSUS CONSEQUENS)

Tako se zove smisao koji se dobiva iz riječi Svetoga pisma pomoću silogizma. Može se usporediti sa t e o l o š k i m z a k l j u č k o m (conclusio theologica) koji proističe iz dviju premisa od kojih je jedna o b j a v l j e n a, a druga je čisto razumska.

Izvedeni smisao nije u pravome smislu biblijski smisao budući da se formalno u Svetome pismu ne nalazi.

Primjer izvedenog smisla imamo o Bezgrešnome Začeću iz Geneze 3,15. Iz neprijateljstva i borbe žene i njezina sjemena sa zmijom, nužno se izvodi apsolutna izuzetnost Bl.Dj.Marije od svakoga grijeha.- Iz. Deut. 25,4: "N e z a v e z u j u s t a v o l u k a d v r š e" (sv.Pavao izvodi da apostoli imaju pravo da ih uzdržavaju vjernici (1 Kor. 9,7-14).

211. PRILAGOĐENI SMISAO (SENSUS ACCOMMODATUS) Ovaj se smisao dobiva kada se riječi Svetoga pisma p r i l a g o đ u j u na stvar različitu od one koju je sveti pisac imao nakanu označiti.

Prilagođeni smisao nije, dakle, biblijski smisao niti se može njemu pribjeći da se nešto dokaže. Ipak mnogo je k o r i s t a n za o b j a š n j e n j e neke stvari.

Kada postoji sličnost samo u riječima tako te se riječi Svetoga pisma uzimaju da se njima označi sasma druga stvar, tada se dobiva akomodacija "p e r a l l u s i o n e m", t.j. sličnost samo u riječima, bez podloge u stvari.

Ima se odbaciti akomodacija koja je građena na lažnome tumačenju Svetoga pisma.

Takav je slučaj sa citatom: "p o s u i s t i f i r m a m e n t u m e i u s f o r m i d i n e m" (Ps. 88,41). Ova se izreka uzima ponekada da se duše pobude na strah Božji, dok iz konteksta značenje je ovih riječi: "O b o r i o s i s v e z i d o v e n j e g o v e, r a z v a l i o s i t v r đ a v e n j e g o v e".

Najbolje su akomodacije, t.zv. "p e r e x t e n s i o n e m". Riječima se ostavlja njihovo vlastito značenje, samo se a-

pliciraju na nešto drugo. Takav je slučaj sa izrekom Sirahovom o Noi ("p r o n a đ e n j e s a v r š e n, p r a v e d a n i u v r i j e m e g n j e v a p o s t a o j e p o m i r b a" 44,17); i o Abrahamu ("n i j e s e p r o n a š a o n j e m u s l i č a n k o j i j e č u v a o z a k o n S v e v i š n j e g a" 44,2o). Ove izreke Crkva p r o š i r u j e na sve ispovjednike. (F e r n a n d e z, nav. dj., 386 sl.).

. . . . . .

========

G l a v a II

H E U R I S T I K A

PRONALAŽENJE PRAVOG SMISLA SVETOGA PISMA

212. KRITERIJI U TRAŽENJU PRAVOGA SMISLA Budući da je Sveto pismo knjiga ujedno b o ž a n s k a i l j u d s k a, kod traženja smisla moraju se imati pred očima norme ili kriteriji koji odgovaraju ovoj dvostrukoj strani. Od tuda:

A.- l i t e r a r n i k r i t e r i j i s vidom na l j u d s k u stranu i

B.- d o g m a t s k i k r i t e r i j i s vidom na b o ž a n s k u stranu.

A.- L I T E R A R N I K R I T E R I J I

213.-ZNANSTVENA POMAGALA U ISTRAŽIVANJU SMISLA SVETOGA PISMA Kada se radi o literarnim kriterijima, Sveto pismo se ne promatra kao inspirirana knjiga. Ipak inspiraciju treba uvijek imati pred očima da se ne bi ustvrdilo da nešto stoji u suprotnosti s njome. I ovdje je,

dakle, donekle kriterij inspiracija, ali samo n e g a t i v n a, a ne pozitivna. (F e r n a n d e z, nav.dj.,393 sa bilješkom 1).

Da bi se pronašao literarni smisao Svetoga pisma, potrebno je prihvatiti sva z n a n s t v e n a sredstva koja služe za istraživanje smisla bilo kojeg literarnog djela.

U svrhu eliminiranja poteškoća, Lav XIII u enciklici "Providentissimus Deus" stavlja pred oči što se sve kod istraživanja mora imati u vidu. On piše:

"K tome nastojanje u istraživanju koja je vrijednost riječi, što zahtijeva slijed stvari, što sličnost mjesta ili ostalo slično ovome, neka se osvijetli i izvana prikladnim znanstvenim kriterijima" (EB,1o7).

Ima se dakle povesti izlaganje i vidjeti:

a) k o j a j e v l a s t i t a s n a g a r i j e č i i i z r e k a a k o s e m o t r e u s e b i s a m i m a ("koja je vrijednost riječi");

b) između mnogih značenja koja riječi možda po svojoj naravi mogu imati, š t o o n e z n a č e na o d r e đ e n o m e m j e s t u. To će se moći saznati:

1) iz k o n t e k s t a ("što zahtijeva slijed stvari");

2) iz p a r a l e l n i h m j e -

s t a ("što sličnost mjesta").

Povrh svega ovoga mnogo pomaže konačno imati pred očima:

c) s v e i z v a n j s k e k r i t e r i j e k o j i m o g u p r u ž i t i j a s n i j e u p o z n a v a n j e k o l i k o a u t o r a, t o l i k o a u t o r o v u n a u k u.

U jednu riječ: h i s t o r i j s k o, i n t e l e k t u a l n o i r e l i g i o z n o s t a n j e k n j i g e k o j u h o ć e m o d a p r o t u m a č i m o ("osvjetljenje prikladnim znanstvenim kriterijima izvana").

Budući pak da snaga riječi mnogo ovisi o literarnoj vrsti, imaju se istražiti također

d) l i t e r a r n e v r s t i.

§ 55.- VLASTITA SNAGA RIJEČI I IZREKA

214. DRŽATI SE UOBIČAJENOG NAČINA GOVORA

Uobičajeni način govora je veza između riječi i njihova značenja. On nalazi potvrdu u općem suglasju ljudi. On je p o g l a v i t i i z v o r s m i s l u i zato taj uobičajeni način govora na prvom mjestu treba istražiti. Uvijek treba odbaciti smisao protivan onome u običnome govoru. Pri tome ima da važi norma

koju je zacrtao Lav XIII kada piše: "Ni u jednome slučaju nema se odstupiti od literarnoga smisla i od onoga koji nam se kanoti sam od sebe pruža, osim da razbor priječi da se zadrži ili potreba sili da se napusti". (Providentissimus Deus, EB, 112). Takav razlog ili potreba može biti: besmislenost nauke, kontradikcija s kontekstom, povjesna neistina, okolnosti govora. (SIP, 264; HG, 47o).

215. POTREBA POZNAVANJA JEZIKA

Pošto su svete knjige napisane na h e b r e j s k o m e, a r a m e j s k o m e (Ezdra, Daniel), g r č k o m e a crkveni autentični prevod je Vulgata na l a t i n s k o m e, tumač mora poznavati ove jezike.

Na poseban način tumač mora da upozna k a r a k t e r v l a s t i t h e b r e j s k o m e j e z i k u. Način mišljenja naime kod Hebreja uvelike se razlikuje od našega i od profanih autora latinskih i grčkih. Iz načina mišljenja pak proističe način govora, izražavanja ideja, donošenja sudova. Od toliko veće važnosti je to upoznati što su Židovi napisali izvorno ne samo knjige SZ nego (izuzevši Luku) i knjige NZ. Sam grčki jezik ima h e b r e j s k i k o l o r i t kako to izbija iz proučavanja grčko-biblijskoga jezika.

Da bi se što bolje upoznao način he-

brejskoga govora, od velike je koristi u s p o r e d i t i ga sa s r o d n i m d i j a l e k t i m a ili j e z i c i m a. Ponekada naime samo jedan ili dva puta dolazi hebrejska riječ u hebrejskome tekstu i njezino etimološko značenje ostaje nesigurno ili nejasno. Možda se k tome ovo tijekom stoljeća i izmijenilo. U tome slučaju može ubaciti svjetlost istraživanje srodnoga jezika u kojemu se riječ upotrebljava tako da je njezino značenje izvan sumnje. Od koristi je konzultirati i stare prevode koji jasno prevode smisao hebrejskih riječi. Za ovu stvar u prvome redu dolaze u obzir s e m i t s k i j e z i c i, barem s i r s k i i a r a p s k i. U naše doba od najveće je koristi poznavanje također s u m e r a n s k o g a i a s i r s k o-b a b i l o n s k o g a jezika. (HG, 470-473).

§ 56.- ZNAČENJE RIJEČI I IZREKE NA ODREĐENOME MJESTU

216. KONTEKST GOVORA Sv.Jeronim opominje čitaoca da "promotri početak, sredinu i slijed te da sve, što je pisano, poveže". (In Mt. 25, 13, PL 26,186). To je isto što i imati pred očima k o n t e k s t. Ovaj je naime: spoj u istome govoru između prethodnih riječi i onih što slijede ili: izmjenični odnos između prethodnih i susljednih dijelova govora. (HG,475). Kada pojedinim riječima promatranim u sebi može da pristaje mnogostruki smisao, tada nije dovoljan sam uobičajeni način govora; potrebno je ispitati spoj cijeloga govora i njegovih dijelova.

Kontekst može biti b l i ž i i d a l j i.

Jedan i drugi može da bude: 1)g r a m a t i č k i, 2)l o g i č k i, 3)p s i h o l o š k i, 4)o p t i č k i.

Ovamo ide također 5)p j e s n i č k i oblik knjiga i perikopa:

a) p a r a l e l i z a m d i j e l o v a,
b) s t r o f a,
c) m e t r i č k a d i s p o z i c i j a.

1. G r a m a t i č k i k o n t e k s t je međusobni odnos između neke riječi i izreke i drugih riječi i izreka iste knjige ili istoga autora obzirom na s n a g u l e k s i k o n a i s i n t a k t i č k u k o n s t r u k c i j u. Riječima u bližemu kontekstu treba dati isto značenje. Bez teškoga razloga u jednoj te istoj perikopi ne smije se podnipošto pripustiti dvostruko značenje. Isto tako treba istražiti koje značenje ima u daljem kontekstu, t.j. u drugim dijelovima iste knjige ili također u spisi-

ma istoga autora, pače: u spisima one doba, ali s velikim oprezom.

Isto važi za izreke.

2) L o g i č k i k o n t e k s t — Pod ovim se shvaća uzajamni odnos između jedne misli i drugih misli iste knjige ili također jedne i drugih mislih istoga autora.

Obzirom na s u s l j e d n o s t i d e j a treba ovo držati na pameti:

a) Ima se pretpostaviti da je autor sebi dosljedan i da sadrži zakona ispravnoga mišljenja dok se ne dokaže protivno;

b) ponekada se može činiti da postoje protivurječja, dok ih u stvari nema jer autora stvar promatra sa raznog gledišta;

c) pošto je u Svetome pismu glavni autor samo jedan i samo jedna nauka mada je iznose različiti sveti autori, nauka jednoga svetoga autora ima se osvijetliti onim što o istoj stvari govore drugi sveti pisci.

3) P s i h o l o š k i k o n t e k s t — Ovaj nastaje asocijacijom ideja. Zbog izvjesne duševne dispozicije, mi ponekada spajamo pojmove koji međusobno nemaju logičke veze. Potrebno je ući u mentalitet svetoga pisca, pomnjivo ispitati kako on gleda na stvari pa treba u vojiti njegove najnutarnjije osjećaje. To važi posebno

za lirsku poeziju, za strastvenije govore kao i inače u časovima jačeg uzbuđenja osjećaja.

4) O p t i č k i k o n t e k s t — Ovaj se zove također p r o r o č k i budući da ga susrećemo kod proroka. Sastoji se u prividnom kronološkom spajanju dvaju ili više događaja koji se u stvari imaju odigrati u razno vrijeme. Takav je slučaj na pr. Isusov eshatološki govor o propasti Jeruzalema i o njegovu dolasku na sudnji dan (Mt.24). Ovako "optičko" gledanje mora se imati pred očima da se ne bi pomislilo da se bez vremenskoga razmaka ima ispuniti ono što je Bog svetim piscima dao vidjeti bez vremenskoga razmaka.

5) P j e s n i č k i o b l i k — a) p a r a l e l i z a m d i j e l o v a. Ovaj paralelizam ili r i t a m i z r e k a jako je omiljen u svetih pisaca tako te se ovo može nazvati gotovo poglavitim zakonom hebrejske poezije.

Ima s i n o n i m n i paralelizam. U njemu se u jednoj i drugoj izreci izriče i s t o sličnim riječima:

"O š k r o p i t ć e š m e h i s o p o m i o č i s t i t ć u s e;

o p r a t ć e š m e i p o s t a t ć u b j e l j i o d s n i j e g a" (Ps. 50,9).

Dalje ima paralelizam a n t i t e-

t i č k i. Tu se prvoj izreci suprostavlja druga, p r o t i v n a:

"S v r g n u o j e m o g u ć n i k e s p r i j e s t o l j a,

i p o d i g a o j e p o n i ž e n e" (Lk. 1,52).

Ima konačno paralelizam s i n t e t i č k i ili p r o g r e s i v n i kada se misao prve rečenice u drugoj r a z v i j a:

"G l a s o m s v o j i m k G o s p o d u z a v a p i h

i u s l i š a m e s a s v e t o g a b r đ a s v o j e g a" (Ps.3,5).

Budući da se u ovim paralelizmima dijelovi međusobno upotpunjuju ili na razne načine osvjetljuju, to uvelike pomaže razumijevanju nejasnoga dijela.

b) Židovi nijesu poznavali samo stihove, nego i s t r o f e sastavljene od više stihova.

Dokazana je činjenica da strofe postoje posebno kod proroka i u didaktičkim knjigama, sama pak njihova n a r a v (njihov raspored, norme koje su slijedili autori) ostaje nepoznata.

Fernandez opominje:

"Gdje je sigurna i utvrđena podjela pjesme na strofe, mnogo pomaže da se utvrdi tačan smisao. Ali treba pristupiti oprezno da ne bismo pripisali autoru s v o-

j u p o d j e l u". (Nav.dj., 402 sl.-Isp. 399-403).

c) M e t r i č k a d i s p o z i c i j a. Da bi se pronašao smisao, u prvome pak redu da bi se obavila tekstualna kritika, može biti od koristi metrički ritam. Treba međutim pristupiti oprezno budući da su norme, koje se s vidom na ovu stvar daju, vrlo nesigurne. (Isp.HZ, 17o).

217. PARALELNA MJESTA Pod ovim imenom razumijevaju se oni tekstovi Svetoga pisma gdje je govor ili o istome s a d r ž a j u (historijskome, didaktičkome i dr.) što se zove r e a l n i paralelizam ili se nalaze jednake r i j e č i i i z r e k e što se zove paralelizam v e r b a l n i.

Paralelna mjesta za razumijevanje Svetoga pisma vrednija su od onih iz raznih knjiga jer svaki sveti pisac čuva svoj način izražaja.

Značenje paralelnih mjesta zgodno prikazuje sv.Bonaventura: "Cijelo Sveto pismo je kao jedna citara. I kao što jedna žica ne stvara harmoniju sama nego u vezi s drugima, tako i jedno mjesto Svetoga pisma ovisi o drugome; s jednim mjestom povezano je tisuću drugih". (In Hexaemeron coll. 19,7).

218. KONKORDANCE Da se pronađu paralelna mjesta, uvelike služe t.zv. k o n k o r d a n c e u kojima su pojedine riječi svrstane alfabetskim redom i označena su sva mjesta na kojima se nalazi svaka riječ.

Prvu je konkordancu sastavio Hugo a Santo Caro O.P. (+1263). Od XVI.st. sastavljene su konkordance u izvornim biblijskim jezicima. Najbolja izdanja na ovome polju jesu:

a) Za h e b r e j s k e konkordance SZ: J. F u e r s t (Leipzig 1842) i S. M a n d e l k e r n (Leipzig 1925).

b) Za g r č k e konkordance SZ. E. H a t c h - H.-A. R e d p a t h (Oxford 1897-1906). Još uvijek se dadu upotrebljavati konkordance od A. T r o m m i u s-a (Amsterdam 1718).

c) Za g r č k e konkordance NZ: H. B r u d e r (Göttingen 1913); W.E. M o u l t o n (A.-S. Geden, Edinburgh 1926; ponovno štampane 1950); A. S c h m o l l e r, Handkonkordanz (Stuttgart 1849).

d) Za V u l g a t u postoje detaljno izrađene konkordance od P e u l t i e r - E t i e n n e - G a n t o i s u Cursus Sacrae Scripturae der Jesuiten (Paris 1897). Isto tako poznata su izdanja koja su priredili: F.-P. D u t r i p o n (Paris 1838), B e c h i s (Torino 1887). Postoje i vrlo kratke konkordance koje su priredili V. C o o r n a e r t (Regensburg 1909) i D e R a z e (Paris 1908).

Najbolje se postiže cilj kada se verbalni i realni paralelizam udruže skupa.

§ 57.- IZVANJSKI KRITERIJI KOJI POMAŽU OSVJETLJENJU SVETIH KNJIGA

219. ŠTO OBUHVAĆAJU IZVANJSKI KRITERIJI Pod izvanjskim kriterijima razumijevaju se i z v a n j s k e o k o l n o s t i kojima je uslovljeno pisanje neke knjige a koje mnogo pomažu da bi se svete knjige tumačile ispravno i lako. (HG, 492 sl.).

Ovamo idu slijedeće okolnosti: 1) a u t o r, 2) p r i g o d a u k o j o j j e k n j i g a p i s a n a, k tome c i l j ili n a k a n a p i s c a, 3) h i s t o r i j s k i, i n t e l e k t u a l n i, r e l i g i o z n i u s l o v i v r e m e n a, 4) p o z n a v a n j e o b i č a j a i ć u d o r e đ a P a l e s t i n e i o b l i ž n j i h k r a j e v a, 5) s o l i d n o t e o l o š k o z n a n j e.

1) A u t o r Pojedini ljudi imaju osebujan z n a č a j: mirnu i blagu ćud ili žarku i žestoku;
imaju posebno d r u š t v e n o i n t e l e k t u a l n o o b r a z o v a n j e: uglađeno (Izaija) ili ponešto

neotesano (Amos). Ova raznovrsnost odražava se u izražavanju a ponekada i u poimanju. Zato onaj, koji je upoznao kakav je Autorov značaj, kakva je njegova naobrazba, domovina, dob, rod, lakše će donijeti sud o njegovim spisima i njegovim izrekama dat će snagu koja odgovara nakani autora. Tada neće proglasiti nemogućim ono što ne odgovara njegovu v l a s t i t u načinu života. Tako se mnogo bolje razumiju poslanice sv.Pavla kada se pozna njegov život, značaj, rabinska izobrazba, čudesno obraćenje.

Kod svega ovoga ne smije se smetnuti s vida o p ć a z n a č a j k a za svete pisce a ta je da je njihova kolijevka i s t o k. Na taj način dade se koješta razumjeti što se nama na zapadu čini čudno i strano. U prvome redu treba se naviknuti na njihov slikovit i antropomorfistički način izražavanja. Isto treba imati pred očima kada se uvode na scenu istočnjačka lica.

2) P o v o d p i s a n j u, c i l j i k o m e j e k n j i g a n a m i j e n j e n a.

P o v o d je ona izvanjska okolnost koja autora na neki način p o t i č e na pisanje. Kada se znade za povod, lakše se dade razumjeti ton i neke aluzije. Izvan je sumnje da bismo mnoge psalme lakše razumjeli kada bi nam bila tačno poznata okolnost u kojoj su sastavljeni. (HG, 494 sl.).

Ako se pozna c i l j iz kojega je knjiga napisana, lakše se shvaća njezin sadržaj, jer se predmijeva da se pripovijedanje slaže s ciljem.

Iz poznavanja okolnosti u k o j i m a sveti autor piše, dade se također bolje upoznati narav knjige jer se pretpostavlja da se sveti pisac prilagodio karakteru, naobrazbi i odgoju svojih čitalaca.

3) H i s t o r i j s k i, i n t e l e k t u a l n i, r e l i g i o z n i u s l o v i v r e m e n a

Kada se netko latio da tumači historijske ili iste proročke knjige, potrebno mu je znati što se odigralo u samome i z r a e l s k o m e narodu. Povrh toga treba da ima pred očima povijest s u s j e d n i h n a r o d a.

Kada se radi o didaktičkim - pa i o proročkim, pače ponekada i o historijskim - knjigama, treba ispitati koja je bila d u š e v n a k u l t u r a i koja r e l i g i j a koliko u Izraelu, toliko u drugim narodima. Kod toga jedna stvar osvjetljuje drugu. (F e r n a n d e z, nav.dj.,412 sl.).

4) Poznavanje običaja i ćudoređa Palestine i obližnjih krajeva

Sveti pisci su izdanci svoga kraja i svoje dobi. Oni istočni svijet većma pretpostavljaju kao poznat nego da bi ga u stvari risali. Zato se čitaoci moraju potruditi da upoznaju geografiju Palestine i okolnih zemalja, imaju da istraže običaje i ćudoređe koje je vladalo u Palestini i okolnim zemljama. Ovome mnogo koristi poznavanje arheologije.

5) Solidno teološko znanje

Bez teološkog znanja nitko ne smije uzeti slobodu tumačenja svetih knjiga budući da se u njima kriju božanske tajne i božanska djela. Potrebu posjedovanja ovoga znanja ističe Lav XIII u enciklici "Providentissimus Deus" kada piše: "Učitelja ove discipline (Svetoga pisma) neka resi i ta odlika da odlično vlada cijelom teologijom i da bude upućen u tumačenja svetih otaca, naučitelja i ponajboljih tumača". (EB,llo). Teška je zabluda zatvoriti se u granice same povijesti, arheologije i sl., a zanemariti ili možda prezreti teološku nauku. (Isti, 414 sl.).

§ 58.- LITERARNE VRSTE

22o. POSTOJANJE LITERARNIH VRSTI I NJIHOVO ISPRAVNO TUMAČENJE

Kao što je izneseno u traktatu o inspiraciji svetih knjiga (str.44-5o), postojanje literarnih vrsti u SP izvan svake je dvojbe. Pod literarnom vrsti shvaća se oblik ili način pisanja koji općenito prihvaćaju ljudi neke dobi ili nekoga kraja da bi izrazili ono što namjeravaju izreći.

Odmah, na prvi pogled, dade se utvrditi postojanje različitih vrsti u Svetome pismu. Tu nalazimo zakone, povjesne prikaze, rodoslovlja, poeziju (lirsku, gnomičku, didaktičku), proroštva, otkrivenja. Svaka literarna vrsta izražava istinu na različiti način. Radi toga istinu treba tražiti prema zakonima koji su za svaku vrstu različiti. Neophodno je potrebno za ispravno razumijevanje upoznati o kojoj se vrsti radi i k tome poznavati osebine i zakone dotične vrste.

U katoličkim krugovima samo u posljednje vrijeme počelo se u većoj mjeri zaokupljati literarnim vrstama i o njihovim zakonima. Pijo XII u enciklici "Divino afflante Spiritu" podstiče katoličke egzegete na istraživanje ovih oblika. (EB, 393).

Pitanje literarnih vrsti daleko je iznad pitanja historiciteta ili nehisto-

riciteta svetih knjiga. (F. G a l b a t i - A. P i a z z a, Mieux comprendre la Bible, 32-29). Determiniranje literarnih vrsti u naše dane ukazuje se kao potreba prvoga reda, ne iz apologetskih ciljeva, nego radi razumijevanja riječi Božje. (A. B a r u c q, - H. C a z e l l e s, nav.dj.,67).

221. NEKI NAČINI GOVORA U SVETOME PISMU

Osim već obrađenih literarnih vrsti, potrebno je upoznati neke druge načine govora u Svetome pismu kao što su: a) p s e u d o n i m, b) a l e g o r i j a, c) p a r a b o l a i d) s i m b o l.

a) P s e u d o n i m

Ovaj je književna fikcija kojom se knjiga pripisuje autoru kojemu ona ne pripada. Ova može da postoji u Svetome pismu samo pod uvjetom da u sebi ne krije nikakvu laž i nema pogibli da se čitaoci zavedu u bludnju.

b) A l e g o r i j a

je produljena m e t a f o r a (ne s e r i j a mnogih različitih metafora, nego odulje t u m a č e n j e i p r o d u l j e n j e metafore o istoj s t v a r i). U alegoriji se riječi imaju uzeti u prenesenome smislu. Primjer čiste alegorije nalazimo u Iz. 5,1-6. Da se utvrdi što se ima uzeti u prenesenom smislu a što u vlastitome, mora se imati u vidu ne samo bližnji i daljnji kontekst, nego i crkvenu predaju. Tako na pr. pri tumačenju prvih poglavlja Geneze bio bi grubi propust kada bi se zanemarilo ispitati što su mislili oci o načinu kako je formirana Eva, o naravi stabla zasađena posred raja, i t.d. (usp. dekret Pont.Comm. Bibl. od 30. lipnja 1909, EB, 336).(F e r n a n d e z, nav.dj., 454 sl.).

c) P a r a b o l a (prispodoba)

je književna tvorevina u sebi potpuna čije se riječi imaju uzesti u vlastitome smislu, ali se njome nešto drugo označuje. To je p r i p o v i j e s t kojom se putem s l i č n o s t i osvjetljuje istina, dok se same riječi općenito uzimlju u njihovu vlastitom značenju.

Parabola se razlikuje od a l e g o r i j e. Ovoj je podloga m e t a f o r a ili bolje: alegorija je produljena metafora koja označeni objekt dohvaća i z r a v n o i n e p o s r e d n o;

p a r a b o l a naprotiv temelji se na s l i č n o s t i ili bolje: ona je produljena sličnost koja n e i z r a v n o i p o s r e d n o dohvaća osvijetljeni predmet u koliko se naime ovaj zrcali u paraboli. Drugim riječima: u paraboli postoje dva termina od kojih se svaki osvjetljuje pomoću drugoga putem poredbe.

Da bi se u paraboli upoznao pravi smisao, potrebno je istražiti d v o s t r u k i o b j e k t: onaj s k o j i m s e o z n a č u j e i o z n a č e n i.

Predmet s k o j i m s e o z n a č u j e naliči jezgri i taj je u nakani autora parabole.

Za upoznavanje predmeta s k o j i m s e o z n a č u j e, potrebno je imati u vidu filologiju, arheologiju, geografiju i t.d. Tako na pr. u prispodobi o kukolju (Mt. 13,1-3o) treba znati što je kukolj, kako se sijalo u Palestini i dr.

Da se upozna predmet k o j i s e o z n a č u j e, treba istražiti koju je g l a v n u i s t i n u htio autor osvijetliti parabolom. To se dade upoznati iz bližega i daljega konkteksta i iz paralelnih mjesta. Ponekada sam Gospodin daje tumačenje kao na pr. u paraboli o sijaču (Mt. 13,18-23). Kada se to utvrdilo, tada p o s e b n e d o d a t k e u paraboli treba tumačiti tako da odgovaraju glavnome cilju. Budući pak da oni služe ponekada samo za u k r a s, a ne u svrhu označivanja neke istine, ova se u njima i nema uvijek tražiti. Ipak ni preko naoko nuzgrednih dijelova parabole nema se olako preći jer i oni ponekada kriju posebni smisao kao na pr. citirana parabola o sijaču. U prispodobi o izgubljenoj ovci, naprotiv, pod brojem s t o (Lk. 15,4), nema se, kako se čini, nešto drugo shvatiti, ako ne m n o š t v o. Božanski je Učitelj izabrao taj broj s t o da bi što zornije predstavio samu stvar. Kada neki detalj izvrsno odgovara glavnome cilju i prikladno ilustrira istinu koja se u paraboli ističe, ima se s pravom smatrati predmetom k o j i o z n a č u j e; u protivnome slučaju samo je u k r a s n i elemenat. (Fernandez, nav. dj., 456 sl.).

d) S i m b o l Ovom riječju označuje se stvar ili čin koji nekom analogijom ili sličnošću označuje nešto drugo čega je znak.

I u simbolu postoji dvostruki elemenat: o n a j k o j i o z n a č u j e i o n a j k o j i j e o z n a č e n.

Simbol se osniva na sličnosti kao i parabola, ali od ove se razlikuje u koliko elemenat koji označuje nije pripovijest, nego s t v a r ili č i n.

Da bi se pronašao smisao, dvije stvari treba istražiti:

1) sam s i m b o l i 2) s t v a r koja je simbolom označena.

Često sam Bog tumači simbol kao na pr. Iz. 2o,3 sl.; Jer. 1,11 sl. 24,1-Io; Ez. 8; 12,3-16. Kada pak toga nema, simbol se ima odrediti iz bližega i daljega konteksta, iz paralelnih mjesta odakle će se utvrditi što je Bog po dotičnom simbolu imao nakanu objaviti. Sastavni dijelovi pak imaju se tumačiti prema ovome glavnome cilju.

Na nekim pojedinostima nema se odveć insistirati. Za simbole važi što je rečeno za parabole. (F e r n a n d e z, nav. dj., 459 sl.).

B.- D O G M A T S K I K R I T E R I J I

222. POTREBA NEPOGREŠIVOG CRKVENOG TUMAČENJA

Budući da Sveto pismo sadrži dogmatske i moralne istine i kao takvo predano je Crkvi na čuvanje, nijesu dovoljna sama filološka, kritička i historijska istraživanja svetoga teksta, nego se nužno treba držati i nepogrešiva tumačenja crkvenog učiteljstva.

Najprije se ima istražiti u kojem smislu Crkvi pripada pravo autentično tumačiti Sveto pismo (§ 59). Dalje se pita za i z v o r e autentičnog tumačenja, t.j. odakle se dadu upoznati koliko izričita, toliko predmijevajuća tumačenja sa strane Crkve (§ 6o). Konačno, pošto se čini da se ne mali broj mjesta Svetoga pisma među sobom kosi, potrebno je istaći neke opće principe kojima se te a n t i l o g i j e mogu i moraju riješiti (§ 61).

§ 59.- CRKVA I AUTENTIČNO TUMAČENJE SVETOGA PISMA

223. KOMPETENCIJA CRKVE U TUMAČENJU SP

Lav XIII u enciklici "Providentissimus Deus" ističe da je Gospodin predao Sveto pismo Crkvi "da se (ljudi) njezinim najsigurnijim vodstvom i učiteljstvom služe u čitanju i tumačenju njegovih riječi". (EB, 1o8). Crkveno u č i t e l j s t v o ima se smatrati v r h o v n o m n o r m o m t u m a č e n j a SP.

Dvovrsno je obavljanje učiteljske službe u Crkvi: i z v a n r e d n o i r e d o v n o.

I z v a n r e d n o se vrši putem svečanih definicija papa ili općih sabora što je povezano sa nezabludivošću;

r e d o v n o obavlja se na mnogo načina: preko autentičnih učitelja, preko njihovih delegata, putem običnih vjernika.

224. DEKRETI TRIDENTINSKOG I VATIKANSKOG KONCILA

Na IV zasjedanju Tridentinskog koncila, 8.travnja 1546. god., donesen je ovaj dekret:

"Da bi se obuzdali drski duhovni, (Tridentinski koncil) određuje da se nitko, oslanjajući se na svoj razbor, ne usudi tumačiti isto Sveto pismo u stvarima vjere i ćudoređa, što spada na sazidanje kršćanske nauke, obrćući Sveto pismo na svoju misao, protiv onoga smisla koji je držala i drži sv.majka Crkva kojoj pripada zadaća suditi o pravom smislu i tumačenju Svetoga pisma, ili isto tako da se nitko nije usudio tumačiti Sveto pismo protiv jednodušnog shvaćanja otaca." (EB, 62).

Mada se ovaj dekret proponira u nega-

tivnoj formi i direktno se odnosi na crkvenu disciplinu, uza sve to sadrži također pozitivnu odredbu: tumačiti svete knjige prema smislu koji im daje Crkva "kojoj pripada zadaća da sudi o pravome smislu i tumačenju".

Zastranili su dakle autori koji su mislili da se dekretom samo toliko brani da ne bi pri tumačenju Svetoga pisma kojigod isključio neku dogmu koju je Crkva definirala a da nitko nije dužan prihvatiti tumačenje koje o jednome mjestu daje Crkva. Protiv ovakve pogrešne tvrdnje V a t i k a n s k i k o n c i l autentično je protumačio dekret Tridentinskog koncila izjavivši pozitivno "da se u stvarima vjere i morala, koje su na sazidanje kršćanske nauke pravi smisao Svetoga pisma ima smatrati onaj koji je držala i drži sveta majka Crkva, kojoj pripada suditi o pravome smislu i tumačenju Svetoga pisma" (EB,78).

225. KAKO SE IMAJU RAZUMJETI RIJEČI: "U STVARIMA VJERE I ĆUDOREDJA?"

Postoje razna mišljenja u pitanju kako se imaju tumačiti riječi Tridentinskoga koncila: "U s t v a r i m a v j e r e i ć u d o r e đ a k o j e p r i p a d a j u s a z i d a n j u k r š ć a n s k e n a u k e".

a) Ima teologa koji tvrde da sve što je sadržano u SP, pošto je riječ Božja, i-

ma biti podloženo pozitivnome tumačenju Crkve (isp. 2 Tm. 3,16). Prema tome, Crkva snagon službe i prava koje joj pripada, može tumačiti s v a i p o j e d i n a m j e s t a, a ne samo ona u kojima se izriču istine što pripadaju vjeri i ćudoređu, može tumačiti snagom službe i prava što joj pripada.

b) Ima ih koji pravo autentičnog tumačenja Crkve odveć s u z u j u tako te bi u stvarima izvan vjere i morala egzegeta uživao slobodu držeći se čiste racionalne metode.

Istina je da svjetovne stvari ne spadaju po sebi na crkveno učiteljstvo, ali Crkvi ostaje pravo prosuditi da li se koje tumačenje protivi dogmi inspiracije ili ne. Isto vrijedi i za svjetovne znanosti uopće.

c) Najbolje rješavaju ovo pitanje bogoslovi koji se čuvaju jednoga i drugoga ekstrema. Pod stvarima vjere i ćudoređa, o kojima govori K o n c i l, u prvome redu imaju se razumjeti objavljene istine u strogome smislu, t.j. katoličke dogme koje vjerujemo "certitudine fidei". U drugome redu obuhvaćene su time i druge istine u koliko su s vjerskim dogmama tako spojene da nijekanje istih povlači za sobom nijekanje neke dogme.

D r u g e i s t i n e podvrgnute su sudu i tumačenju Crkve samo u koliko su spojene sa stvarima vjere i ćudoređa. Crkva ih može samo i n d i r e k t n o

i n e g a t i v n o tumačiti odbacivši mišljenje koje je u suprotnosti s vjerom ili sa samom dogmom božanske inspiracije Svetoga pisma. (HG,5o8).

Time što Crkva autentično tumači Sveto pismo, ne umanjuje se naučna sloboda bibliciste; pače, on je time ograđen da ne padne u zabludu, nego da pod vodstvom nepogrešivog učiteljstva lakše i sigurnije postigne istinu i s njome pravu slobodu. (Isp. Iv. 8,32). (Isti, 5o9). Znanstveni istraživač na taj način ne gubi dragocjeno vrijeme na stramputicama,nego ga upotrebljava da promakne pravu biblijsku znanost. (Isti, nav.dj.,5o9).

§ 6o.- IZVORI AUTENTIČNOG TUMAČENJA

226. DEFINICIJE IZVANREDNOG CRKVENOG UČITELJSTVA

Za autentično tumačenje Svetoga pisma,osim podataka koje nalazimo u njemu samome, na prvo mjesto dolaze s v e č a n e d e f i n i c i j e izvanrednog Učiteljstva Crkve, kada se tim definicijama direktno ili indirektno naučava da je neka dogmatska ili moralna istina sadržana u svetome tekstu.

Crkva vrlo rijetko svečanom izjavom i z r a v n o (pozitivno ili negativno) određuje smisao Svetoga pisma. Ponekada Crkva tumači Sveto pismo n e g a t i v n o: kada neko mišljenje proglašuje pogrešnim. Mnogo češći je slučaj da Crkva smisao Svetoga pisma tumači n e i z r a v n o u koliko, da potkrijepi neku nauku, navodi biblijsko svjedočanstvo mada se samim time biblijski smisao ne definira.

227. DEKRETI SVETIH kongregacija

Izvanredno crkveno Naučiteljstvo na manje svečan način smisao Svetoga pisma objašnjava ponekada d e k r e t i m a s v e t i h k o n g r e g a c i j a, u prvome redu B i b l i j s k e k o m i s i j e. Ovim dekretima, mada nijesu nepogrešivi i neopozivi, dužno se podvrći i prihvatiti ih također i z n u t r a. Bez teških razloga nije ih dopušteno napuštati.(HG, 511).

Samo oni koji su v e r s i r a n i u predmetu i r a z b o r i t i, mogu - kada su svestrano ispitali stvar - suspendirati unutarnji pristanak ili povrh toga stvoriti sud protivan izdanom dekretu. Treba ipak uvijek sačuvati izvanjsko poštovanje prema zakonitom auktoritetu. Međutim, vrlo teško će se naći slučaj da se opravdaju pokrenute sumnje jer je sv. kongregacija sastavljena tako da se svaki protivan sud može s pravom smatrati bez solidnoga temelja. Presumpcija je uvijek u prilog dekretu. (F e r n a n d e z, nav.dj.,475 sl.).

228. O JEDNODUŠNOM TUMAČENJU OTACA

Novi izvor autentičnog tumačenja Svetoga pisma jest: j e d n o d u š n o s l a g a n j e s v e t i h o t a c a. Budući da su oni svjedoci mišljenja Crkve ili apostolske predaje, nije dopušteno odstupiti od njihova jednodušnog tumačenja "u s t v a r i m a v j e r e i ć u d o r e đ a koje spadaju na sazidanje kršćanske nauke". U drugim pak stvarima, koje ne pripadaju vjeri i ćudoređu, katolički tumač ima punu slobodu. (Isp. Providentissimus Deus, EB, 111).

Što se tiče same jednodušnosti, treba znati da se n e t r a ž i matematička ili fizička jednodušnost. Dovoljna je m o r a l n a.

Ima se moralna jednodušnost također kada se međusobno slažu oci raznih crkava koji uživaju veliki ugled. I m a l i b r o j otaca, ako se radi o velikim auktoritetima, stoji za pravo shvaćanje nauke u vrijeme kada se ova napada.

Ista p r i v a t n a m i š l j e n j a otaca, mada nemaju isti ugled kao i ostali njihov nauk, u stvarima vjere i morala nijesu bez značenja. (Prov. Deus, nav. mj.).

Kod ispitivanja mišljenja otaca, u prvome redu treba istražiti djela u kojima oci tumače svete knjige "e x p r o f e s s o";

povrh toga imaju se istražiti d o g m a t s k a d j e l a u kojima se navode biblijska svjedočanstva ili se ova objašnjavaju i brane.

Osim otaca, vrlo je korisno konsultirati i druge k a t o l i č k e a u t o r e mada nas njihov auktoritet ne veže.

Ista djela n e k a t o l i č k i h a u t o r a sadrže mnogo šta korisno obzirom na filologiju, arheologiju, historiju. Ipak kod njihove upotrebe potreban je veliki oprez. (HG, 512-515).

229. ANALOGIJA VJERE

Ima biblijskih tekstova koje nije protumačila ni Crkva, ni sv. oci. Takve tekstove tumačimo a n a l o g i j o m v j e r e. Ona je isto što i slaganje sa sveukupnom naukom koju katolička Crkva ispovijeda i naučava. (Isp. Rm. 12, 6). Ovom analogijom imaju se tumačiti: mjesta čiji autentični smisao nije razjašnjen. (Isp. "Provid. Deus", EB, 1o9).

Ovoga su se pravila držali sv. oci. Sv. Augustin piše: "Kada vlastite riječi ostavljaju Sveto pismo u sumnji..., neka se ispita p r a v i l o v j e r e koje se dobilo iz jasnijih mjesta i iz autoriteta Crkve". (De doctr. christ. 3, 2, 2, PL 34, 65).

§ 61.-OPĆI PRINCIPI U RJEŠAVANJU ANTILOGIJA

230. U RJEŠAVANJU POTEŠKOĆA RAZUM MORA BITI VOĐEN VRHUNARAV.SVIJETLOM

Katolički egzegeta nikada ne smije smetnuti s vida da su svete knjige proste od svake zablude.

U dekretu "Lamentabili", u 12.propoziciji, osuđeno je načelo što ga postavljaju autori koji su učinili prekid s vjerom: "Ako se egzegeta želi korisno baviti biblijskim studijem, ima u prvome redu da zabaci svako unaprijed formirano mišljenje o vrhunaravnome porijeklu Svetoga pisma i ovo nema tumačiti drukčije nego što se tumače ostali čisto ljudski dokumenti". (EB,203).

Ova je nauka kriva jer se u fundamentalnoj teologiji metodom historijsko - kritičkom dade dokazati v r h u n a r a v n o p o r i j e k l o Svetoga pisma.Nije dakle to "p e t i t i o p r i n c i p i i" niti se može govoriti o nekim apriorističkim dogmatskim sponama.

Budući da je Svetome pismu izvor u Bogu, moramo p o n i z n o m m o l i t v o m prositi svijeto u "O c a s v j e t l o s t i".

Sv.Jeronim kaže: "Kadgod tumačimo Sveto pismo, imamo potrebu da nas pohodi on (Duh Božji). (Comm. in Mich.1,1o sl., PL 25,1159).

Slično sv.Augustin: "Ono što je glavno i najviše potrebno: neka mole da bi razumjeli". (De doctr.christ. 3,37,56, PL 34,89).

Jednako se izražava Origen.

Kod svega imaju ostati netaknuti principi o n e z a b l a d i v o s t i Svetoga pisma. Nefaljivo je istinito ono, i samo ono što hagiograf kao takvo tvrdi i u smislu u kojem tvrdi.

Treba dakle obratiti pažnju na to da li sv.pisac govori u svoje ili tuđe ime; kojom se literarnom vrsti služi i t.d.

Ne da se međutim zanijekati da u Svetome pismu postoje neka mjesta koja se čine u protivurječnosti i stvaraju o z b i l j n u p o t e š k o ć u. Da bi se te prividne antilogije riješile, potrebno se uteći raznim kriterijima racionalnoga tumačenja i ima se pribjeći tekstovnoj kritici. Kraj svega toga dogodit će se da ćemo dobiti za rezultat dva ili više rješenja antilogija i jedva ćemo se moći odlučiti koje da prihvatimo. Razlog tome treba tražiti u nepoznavanju biblijskih običaja i načina postupka. (HG,516-518).

G l a v a III

P R O F O R I S T I K A

KAKO SE PRONAĐENI SMISAO IMA IZLOŽITI

Sveto pismo dade se izložiti na više načina prema cilju koji je netko sebi postavio. Tako postoje:

vrsti nesavršenijeg izlaganja,
znanstveno izlaganje,
pučko izlaganje koje spada na moralno sazidanje.

§ 62.- VRSTE NESAVRŠENIJEG IZLAGANJA

231. PREVOD Svako je priređivanje prevoda teško a prevod iz hebrejskoga za nas je još teži radi posebnog karaktera ovog jezika koji ne pripada skupini indoevropskih, već semitskih jezika.

Prevodilac se ima držati riječi da se ne bi udaljio od njihova značenja. Ipak prevod ne smije biti ropski. Riječi imaju da odražavaju narav jezika, misao sv.pisca, razne nianse u smislu.

Odlike dobrog prevoda su: v j e r n o s t, j a s n o ć a, e l e g a n c i j a. (F e r n a n d e z, nav.dj.,495).

232. PARAFRAZA Dolazi od grčke riječi "parafrazein" a znači: opširnije izložiti. Parafraza je opširnije i slobodnije izlaganje teksta učinjeno u ime autora. Razlikuje se dakle od jednostavnoga prevoda.

Parafraza mora biti v j e r n a i j a s n a, t.j.: ne smije mijenjati bit i snagu govora, nego ga ima izložiti opširnije. S druge strane, ne smije biti preduga niti odveć kićena riječima.

Od starih parafraza poznati su a r a m e j s k i t a r g u m i n i SZ.

Sv.Grgur Taumaturški napisao je parafrazu na Propovjednika. (PG 1o,987-1o18).

Među kasnijim parafrazama ističe se parafraza G.Sanchez-a (+1628) na proroke.

Na knjige NZ izdali su parafraze Deziderij Erazmus (+1536) i Bernardin iz Piconia (+17o9). Vrlo lijepu parafrazu NZ i Apok. dao je G.Terwelp (Die Reden und Briefe der Apostel mit Einschluss der Apokalypse in deutscher Nachbildung, Bonn 19122), zatim Van Steenkiste na poslanice sv.Pavla.

233. GLOSA Pod glosom se razumijeva tumačenje nejasnih riječi.

G l o s a r i j je knjiga u kojoj se tumače manje jasne riječi.

Postoji t.zv. "g l o s s a m a r g i n a l i s" i "g l o s s a i n t e r-

l i n e a r i s". Ove glose odnose se na pisanje tuđe, manje poznate riječi, prema tome gdje se pisala: na okrajku ili među samim crtama.

Vrlo su glasovite obične (marginalne) glose Walafrida Strabona (+849); interlinealne Anselma Laudunenskog (+1117).

234. SCHOLION — Zove se scholion kratko tumačenje ne već jedne same riječi (glosa), nego jednoga manje jasnoga m j e s t a.

Scholii su se pisali ili na okrajcima knjige, ili na dnu stranica ili zasebno. Scholii su preuzeti od aleksandrijskih filozofa. Tumačenja što se nalaze u izdanjima pučkih prevoda Svetog pisma, također se zovu s c h o l i i, bilješke.

Autori ili sabirači scholia zovu se s c h o l i a s t e. Poznati su Origenovi "Scholii na priče Salamonove"; Teodora Bar Koni-a "Knjiga scholia" (Pariz 1910) i dr. Skoliasta ima mnoštvo.

235. POSTILE — Naziv od "post illa verba" ili od "posta" - pagina. Postile su kratka tumačenja iza teksta.

Najslavniji u postilama je franjevac Nikola Lyranus (+1340).

236. CATENAE — Tako se zove n i z t u m a č e n j a uzetih iz svetih otaca i crkvenih pisaca. Tumačenja su porazdijeljena tako te se čini da tvore lanac čije se karike sastoje od pojedinih tumačenja.

Poznata je grčka katena Prokopija Gazej-a i "catena aurea" sv. Tome na evanđelja. (Isp. HG, 523-526; F e r n a n d e z, nav.dj., 495-497).

§ 63.- ZNANSTVENO IZLAGANJE

Ovo se obavlja na dva načina: p i s m e n o (komentari) i u s m e n o (predavanja).

237. KOMENTARI — K o m e n t a r (eksegesis) je: solidno i učeno izlaganje jedne knjige ili cijeloga Svetoga pisma potkrijepljeno dokazima.

Egzegeta može slijediti latinski tekst (Vulgatu), ali u naše vrijeme ne samo nekatolički nego i katolički autori stavljaju tumačenja na i z v o r n i tekst.

Komentaru običava prethoditi o p š i r a n u v o d u kojemu se govori o autoru knjige, o vremenu, mjestu, prigodi, svrsi, sadržaju, vrelima, stilu kao i o

drugim okolnostima u kojima se nalazi tekst. Običava se nadodati i katalog djela kojima se pisac pri tumačenju služio.

Ukaže li se potreba, treba pomoću k r i t i č k e v j e š t i n e uspostaviti narušeni originalni tekst.

Raspodjela samoga komentara dade se obaviti na dva načina:

a) ili se cijepa tekst na o d l o m k e koji se iznose u originalu i prevodu ili u samome prevodu te se dotična perikopa izloži,

b) ili (što je mnogo praktičnije)na gornjem dijelu stranice stavi se s jedne strane originalni tekst, s druge strane njegov prevod a i s p o d se stavlja tumač.

Glavni dio tumača mora biti posvećen izlaganju i s t i n a koje su u svetome tekstu sadržane, a ne kritici teksta,povijesti, geografiji, arheologiji i sličnome. Ima se staviti u djelo riječ sv.Pavla: "S v e j e P i s m o B o g o m n a d a h n u t o i k o r i s n o z a u č e n j e, z a k a r a n j e, z a p o p r a v l j a n j e, z a o d g a j a n j e u p r a v d i" (1 Tm.3,16).

238. PREDAVANJA Na fakultetima proučavaju se pojedini đ i j e l o v i knjiga Svetoga pisma ili važnija pitanja;

u običnim sjemeništima pak studenti

imaju postići s i n t e z u sveukupnih pitanja koja se tretiraju u o p ć o j i p o s e b n o j i n t r o d u k c i j i i pri izlaganju pojedinih knjiga ili njihovih odlomaka. Treba da obave egzegezu nekih dijelova, posebno psalama,proroka i evanđelja. Tu važi načelo: "P o t i u s m u l t a, q u a m m u l t u m". (F e r n a n d e z, nav.dj.,499). U sjemeništima se mora imati u vidu praktična potreba studenata.

§-64.- PUČKO IZLAGANJE

Kao znanstveno tako i pučko izlaganje može biti p i s m e n o ili u s m e n o.

239. PISMENO IZLAGANJE Ovo je višestruko.

Amo idu: a) p o v i j e s t Staroga i Novoga zavjeta koja može biti opširnija ili kraća;

b) b i b l i j s k e p r i p o v i j e s t i u kojima se ne iznosi cijeli tekst, nego birani događaji i perikope;

c) predmet iz Svetog pisma obrađen na i m a g i n a r a n n a č i n.

240. USMENO IZLAGANJE Ovo se obavlja putem propovijedi.

I ovo može biti mnogostruko:

a) o p ć e n i t je način nauku potkrijepiti citatima iz Svetoga pisma;

b) može se uzeti za temu jedna biblijska i z r e k a pa se razglobi na dijelove kao na pr. izreka: "N i t k o n e m o ž e d v a g o s p o d a r a s l u ž i t i" (Mt. 6,24);

c) propovjednik može uzeti cijelu p e r i k o p u, popratiti je tumačem i primijeniti je na ćudoredno sazidanje vjernika. To su t.zv. h o m i l i j e (gr. homilia od homilein = govoriti).

Ova treća metoda rabi se poglavito pri izlaganju nedjeljnjih evanđelja ili poslanica.

Kod ovoga potrebno je dati nekoliko naputaka:

a) ima se ispitati pravi literalni i tipički smisao;

b) ne smije biti u suprotnosti s ovim prilagođeni smisao;

c) ne smiju se tražiti odveć daleko aplikacije na sazidanje ćudoređa;

d) riječi i događaji imaju se prikazati u prijatnom svijetlu s navodima vremena i mjesnih okolnosti i imaju se dati oznake obiteljskoga, političkoga i religioznoga života židovskoga naroda;

e) da bi se to obavilo s uspjehom, potrebno je poznavati kronologiju, geografiju, arheologiju, posebno kada se obrađuje evanđelje.

Tko dobro pozna Isusov život i ako je k tome versiran u spomenutim granama, može postići te homilija bude vrlo ugodna u korisna za one koji je slušaju.

Pijo XII. u enciklici "Divino afflante Spiritu" piše:

"Svećenici, dakle, kojima je povjerena skrb oko vječnog spasenja vjernikā, nakon što su marljivim studijem sami istražili svete stranice i asimilirali ih putem molitve i razmatranja, neka bogatstvo riječi Božje iznesu brižljivo u govorima, homilijama, pobudama; isto tako neka kršćansku nauku potkrijepe citatima uzetim iz svetih knjiga; neka ih osvijetle primjerima iz svete povijesti a poimence onim iz evanđelja Krista Gospodina pa čuvajući se brižljivo akomodācija navedenih na vlastitu pobudu iz stvari daleko traženih, što bi značilo zlorabiti sveti govor, a ne njime se služiti - neka tako rječito, bistro i jasno iznesu te se vjernici pobude i raspale ne samo za ispravno formiranje života nego da i duhom začmu najveće štovanje prema Svetome pismu". (EB,5o2-5o4).

241. DODATAK: korist, čitanje, studij Svetoga pisma i prikladna duhovna dispozicija za to

a) K o r i s t Svetoga pisma izvodi se iz činjenice što ono sadrži Božje riječi upravljene nama.

Sv. Augustin u tumaču Ps. 9o. kaže: "Primili smo pisma iz naše nebeske domovine. To je Sveto pismo koje nas opominje da živimo kako se dolikuje". (PL 37,1159.).

U Svetome pismu nalazimo siguran put do spasenja. Klement Aleksandrijski kaže: "Sveto pismo i njegova životna mudrost ravan su put do spasenja".

Osim moralne koristi, od čitanja Svetoga pisma imamo i d o g m a t s k u korist budući da je ono poglaviti izvor vjerskih istina.

Sveto pismo omogućuje nam da službu propovijedanja obavimo sveto i plodno. (Išp. 2 Tm. 3,16).

b) Č i t a n j e.- Vjernici, posebno pak svećenici, moraju rado čitati Sveto pismo da na taj način crpe iz njega bogatstvo. Sv. Jeronim piše Nepocijanu: "Uvijek iznova čitaj Sveto pismo; još više: ne puštaj ga nikada iz ruku". (PL 22, 53).

Čitanje Svetoga pisma istina nije apsolutno potrebno sredstvo spasenja, ali je ipak nadasve korisno. Crkva dopušta čitanje svim vjernicima, ali uz izvjesne ograde budući da se može Sveto pismo, mjesto na spasenje, zlorabiti na propast (2 Petr. 3,16).

Premda Crkva uvelike preporuča čitanje Svetoga pisma i nagrađuje ga oprostom (za četvrt sata duhovnog štiva dobiva se 3oo dana oprosta), ipak se nema zaboraviti riječ sv. Augustina: "Kada čovjek ima vjeru, ufanje i ljubav, potrebna mu je Biblija da druge poučava. Mnogi žive čak i u pustinji bez Biblije, ali ne bez vjere, ufanja i ljubavi". (De doctrina christiana 1,39,43, PL 34,36.).

c) S t u d i j.- Za svećenika nije dostatno samo puko čitanje. On ima dužnost Sveto pismo sve dublje p r o u č a v a t i mada to ne treba obavljati na strogo znanstvenoj bazi. Sv. Jeronim u predgovoru na Izaiju proroka piše: "Tko ne poznaje Pisma, ne poznaje kreposti Božje; nepoznavanje Pisma je nepoznavanje Krista". (PL 24,17).

d) P r i k l a d n a d u h o v n a d i s p o z i c i j a. -Ako se za proučavanje profanih stvari traži da netko dragovoljno njima

pristupi i na neki način njihovim se duhom zadoji, koliko se više ima to tražiti kada je riječ o svetim knjigama! Ima se staviti u djelo pobuda koju je sv.Jeronim dao Demetrijadi: "Ljubi Sveto pismo i ti ćeš biti ljubljena od mudrosti; ljubi ga i čuvat će te". (Ep.13o, PL 22,1124).

Za ispravno razumijevanje Svetoga pisma nada sve je potrebna molitva prema opomeni sv.Augustina: "Orent ut intelligant". (De doctrina christiana 3,37, PL 34,89). (F e r n a n d e z, nav.dj.,5o8 sl.).

D r u g i d i o

P O V I J E S T E G Z E G E Z E

242. BIBLIOGRAFIJA Poviješću tumačenja započeo je R. S i m o n, Histoire critique des principaux commentateurs du NT, Rotterdam 1693.- Ipak mnoge stvari, koje spadaju na povijest, sadrži Bibliotheca sancta od S i k s t a S i e n s k o g a, IV knjiga, Venetiis 1566; E. C e i l l i e r, Histoire generale des auteurs sacres et ecclesiastiques, Paris 1858²; H. H u r t e r, Nomenclator litterarius Theologiae catholicae, Oeniponte 1903-13²; J. B o n s i r v e n, Exegese rabbinique, exegese paulinienne, Paris 1939.

Kod p r o t e s t a n a t a postoji dosta obilna literatura: J.G. R o s e n m ü l l e r, Historia interpretationis librorum sacrorum in Ecclesia christiana, Hildburghusae 1795-1815; L.D i e s t e l, Geschichte des AT in der christlichen Kirche, Jena 1869; F.W. F a r r a r, History of interpretation, London 1886; J.W.D o e v e, Jewish Hermeneutics in the Synoptic Gospels and Acts, Assen 1954; C.H. D o d d, According to the Scriptures, Londres 1952.

---

243. RAZDIOBA Povijest egzegeze dade se podijeliti u četiri periode:

I. s t a r o d o b a (I-X st.),
II. s k o l a s t i č k o d o b a,
III. d o b a r e n e s a n s e,
IV. n o v i j e d o b a.

G l a v a I

S T A R O D O B A (I-X st.)

244. ŠKOLE STAROGA DOBA U staro doba postojale su kod k r š ć a n a poglavito dvije škole koje su se međusobno takmičile: A l e k s a n d r i j s k a i A n t i o h i j s k a š k o l a.

Ž i d o v i aleksandrijski povodili su se gotovo istim principima kojima i kršćani.- Palestinski pak Židovi, koje svrstavamo u aleksandrijsku školu, tvorili su zaseban pravac koji se ogleda u tumačenjima M i š n e, T a l m u d a, M i d r a š i m a.- Ova tumačenja Židovi su dijelili u dvije vrste: u h a l a k a i u h a g g a d a.- H a l a k a ima cilj tražiti u Svetome pismu, posebno u Tori, pravila djelovanja, nadasve juridičkoga reda. Mada halaka nije bila smatrana neumjesna kao predmet govora u sinagogama,

ipak se ona tretirala nadasve u učenim krugovima: svećenika i pisaca.- H a g a d a je komentar Svetoga pisma koji se odnosi na duhovnu formaciju slušatelja. Ova vrsta bila je namijenjena poglavito sinagogama, ali ne isključivo. (P.G r e l o t, L'interpretation catholique des livres saints, u Introduction a la Bible, I, Tournai 1959, 174 sl.).

> Isti P.G r e l o t donosi: "Dađe se lučiti treći oblik midraša sa tačno označenim predmetom. To je onaj koji se prema nazivu, što se susreće u mnogim tekstovima Qumrana, zove p e š e r. Tu se ide za tim da se aktualiziraju proročanstva koja se nalaze u Svetomr pismu (i slučajno još kojegod drugo) ukazujući na njihovo i s p u n j e n j e u događajima iz nedavne prošlosti i sadašnjosti da se iz toga izvede 'što će uslijediti ubuduće'. Dn.9 predstavlja tome karakteristični primjer. Ali tu se u pozadini natiskuje mnoštvo kasnijih proročkih odlomaka gdje su stari spisi ponovno protumačeni s ulogom nove historijske perspektive (na pr. u Zak.9-14). (Nav. dj.,175).

U Talmudu prevladava h a l a k a, u Midrašim h a g a d a.

§ 65.- ALEKSANDRIJSKA ŠKOLA

A.- Ž I D O V I

245. FILON Među Židovima-helenistima Aleksandrijske škole ističe se FILON(+54 posl.Kr.). Nastojao se držati srednjega puta: između literalnoga i alegorijskoga tumačenja, ali većma se drži alegorijskog. Ovo posljednje dolazi do izražaja posebno u trima knjigama "Alegorijskih zakona" i u manjim djelima u kojima se izlažu neka poglavlja Geneze kao u djelima: O kerubinima, O žrtvi Abela i Kaina, O Kainovim potomcima, O gigantima i t.d. - U drugim svojim djelima Filon p o g l a v i t o slijedi literalni smisao koji je namijenjen neprosvijećenima. Na takvome tumačenju građena su djela: O stvaranju svijeta, o Abrahamu, O Josipu, Život Mojsijev, Dekalog, posebni zakoni.

246. MIŠNA Hebrejska riječ dolazi od glagola š n a i znači: ponavljati (prema metodama naučavanja u školama rabina; nadalje znači: učiti, poučavati. Označuje nauku predanu usmeno za razliku od m i k r a' = čitana pouka iz Svetoga pisma, nadasve aksioma predanih usmeno a zapisani su u II. st.posl.Kr. i sabrani su u Talmudu kao m i š n a u najodličnijem smislu riječi". (DB,647).

B u x t o r f Mišnu definira: "Ponavljanje i opširnije tumačenje božanskoga zakona".

p o r i j e k l o Mišne je ovo: za Mojsijev zakon u Pentateuhu (Tora) tijekom vremena osjećala se potreba stalnog tumačenja, detaljnijeg preciziranja i daljnje njegove primjene na razne uslove života. Zapažanja učenih u tome pogledu, putem usmene predaje prešla su u rabinske škole. Malo po malo materijal je narastao u tolikoj mjeri te se osjetila potreba da se ispita i ponovno sredi. Tako je nastala prva zbirka i utvrđenje "predaje starih" (Mt.15,2) što je povezano s imenima RABI AKIBA (c.130.posl. Kr.) i njegova učenika RABI MEIRA. Na njihovu radu osniva se zbirka RABI JEHUDA HANNASI-a koja je postala službena. Prijeporno je u kojoj je mjeri on pismeno fiksirao tekst. Poslije njega tekst je prigodimice bio upotpunjen i proširen. Mišna sadrži poglavito zapažanja učenih Židova iz I i II st. posl.Kr. koji su se zvali Tannaim (od aramejske riječi t a n a' = ponavljati, učiti, poučavati). Mišna je sastavljena na hebrejskome. Dijeli se u šest dijelova ili redova (s e d e r, p. s e d a r i m), ovi na 63 traktata, traktati u kojih 523 sekcija ili poglavlja, sekcije ili poglavlja u 4187 paragrafa. (DB,647 sl.).

247. TALMUD Naziv dolazi od hebrejske riječi l a m a d = učiti, studirati. U prvome redu označuje studij, a onda poučavanje; na prvome mjestu poučavanje koje se osniva na Svetome pismu a onda i na cijelome kompleksu tumačenja u Mišni. Osim same Mišne, nalaze se i izreke pisaca t. zv. Amorejaca (a m o r a' = govornik u smislu tumačitelja) iz IV-VI st. Ovaj komentar na Mišnu zove se također G e m a r a = nadopuna Mišne. Pod Talmudom se međutim općenito razumijevaju skupno Mišna i Gemara. (DB,988).

Postoje dvije vrste G e m a r a, t.j. tumača Amorejaca na Mišnu: p a l e s t i n s k a ili općenitije nazvana J e r u z a l e m s k a (na aramejskome jeziku) i b a b i l o n s k a (također na aramejskome). Ipak jedna i druga sadrže izreke starih predane na hebrejskome jeziku.

Pošto treba lučiti dvostruku Gemara, to je i Talmud dvovrstan: P a l e s t i n s k i i B a b i l o n s k i.

248. MIDRAŠ Ime je iz post-biblijske terminologije od glagola d a r a š, pl. M i d r a š i m. Znači: ispitivati i tumačiti Sveto pismo.

Dok Talmud pripada poglavito kazuistici, Midraš se približava većma egzegetskim komentarima. (A. V a c c a r i,

Historia Exegeseos, u Institutiones Biblicae, Roma 1951⁶, 521).

"Proučavaju se Pisma, ne iz znatiželjnosti da se sazna koji ih je redigirao i u kojim okolnostima, nego da se utvrdi što ona hoće da reku d a n a s". (G r e l o t, nav.dj.,174).

Midraš je djelo kasnijih rabina koji su Sveto pismo tumačili ili redak po redak ili u obliku homilije. Ova vrsta ima pobudni karakter s neposrednim izvodima za praktični čovjekov život. (DB, 641).

Najstariji Midraš datira iz II.st. posl.Kr.- Nakon Babilonskog Talmuda (VI. st.) nisu se pojavljivali novi Midrašim. Oni koji su već postojali, sabirali su se sve do XI.st. Midrašim su pisani gotovo za sve knjige SP; najveći dio od njih je također štampan. (DB, nav.mj.).

249. NARAV TUMAČENJA ALEKSANDRIJSKIH ŽIDOVA Tumačenja aleksandrijskih Židova imaju poglavito a l e g o r i j s k i karakter. Na ovakva tumačenja Židove je potaknuo:

a) a p o l o g e t s k i c i l j: da se ne bi učinilo da u Svetome pismu ima nešto Boga manje dostojno (kao antropomorfizmi, mnogi obredi i zakoni); k tome i radi toga da se ne bi učinilo da je u njima manje sadržano mudrosti nego u knjigama filozofa;

b) p r i m j e r G r k a koji su na ovaj način pročišćavali svoje mitologije i pjesničke bajke od svakoga apsurda. (A. V a c c a r i, nav.dj.,512.514.).

B.- K R Š Ć A N I

250. CILJEVI I METODA KRŠĆANSKE ALEKSANDRIJSKE ŠKOLE

Prema Euzebijevu svjedočanstvu (HE 5,1o, PG 2o, 453), već od najstarijih vremena postojala je u Aleksandriji kršćanska škola koju on zove k a t e h e t s k o m š k o l o m. Prvi, kojega susrećemo na čelu ove škole, jest sv.Panten (18o) koji je kasnije nadzor nad školom podijelio sa Klementom Aleksandrijskim (c.2oo).

Drugi istaknuti učitelji ove škole su: Origen (od god.2o2), Herakla (+248), Dionizij, kasnije aleksandrijski biskup (+265), Teognost (+posl.27o), Pierij (+ c.3oo), Petar koji je također bio izabran za biskupa (+312), Didim slijepi (+395).

Uzeli su za cilj uskladiti grčku filozofiju sa kršćanskom naukom, pače: htjeli su kršćansku nauku podignuti na znanstveni, filozofski i ujedno teološki sistem. (V a c c a r i, nav.dj.,315). Biblijska kritika i egzegeza postigle su najviši stepen. Uza sve to pretjeravalo se ponekada u alegorijskome tumačenju i

nesvijesno se umanjivao auktoritet Svetoga pisma. Učitelji, obzirom na lingvističku formu, obično su slijedili Platonike i Neoplatonike, ali u biti su svoju nauku crpili iz izvora predaje i Svetoga pisma. (P. A l b e r s, Manuale di Storia ecclesiastica, prev.S.M.Berard, I, Torino 1935, 158.).

251. ORIGEN (186-254)

Smatran je najvećim učiteljem Aleksandrijske škole. Najplodniji je od grčkih pisaca. Radi velike izdržljivosti u radu dobio je naziv "Adamantius" = "Čelični". (S.H i e r o n., Ep.33,3).

Postoje tri vrsti Origenovih djela koja su velikim dijelom propala. Ta su:

a) S c h o l i a (lat. E x c e r p t a), t.j. kratke bilješke učinjene na nejasnim mjestima;

b) H o m i l i j e (lat. T r a c t a t u s) t.j. propovijedi;

c) T o m o i (lat. V o l u m i n a) ili tumači kojima se daje znanstveno i opširno izlaganje cijele neke knjige.

Svoje hermeneutičke principe Origen je sistematski iznio u IV knjizi "De principiis", djelo učinjeno na način neke "Summae theologicae" Aleksandrijske škole.

Mada među s v i m i s t o č n i m piscima Origen zauzima prvo mjesto "udivljenja vrijedan radi slave svoga uma i postojanosti u radu iz čijih se premnogih

spisa i iz neizmjernog djela Hexapla kasnije gotovo svi crpili" (Providentissimus Deus, EB,92), ipak puštajući odveć uzde alegorijskome tumačenju, zastranio je.

Može se donekle ispričati njegovo pretjerano prianjanje uz alegorijsko tumačenje budući da su se mnogi tumači odveć držali slova Pisma. (HG,533).

U IV st. među egzegete Aleksandrijske škole ide:

252. EUZEBIJ CEZAREJSKI (265-340) — Napisao je komentare na Psalme i na Izaiju. Vrlo je zaslužan u istraživanju starina. Udario je temelje g e o g r a f i j i P a l e s t i n e, p o v i j e s t i k a n o n a i e g z e g e z i;

osvijetlio je b i b l i j s k u k r o n o l o g i j u i pokušao je napisati djelo o s l a g a n j u e v a n đ e l j a na bazi poznatih kanona i na osnovi jednoga drugoga djela koje je najvećim dijelom propalo.

253. SV.ATANAZIJ (295-373) — U dogmatskim i polemičkim djelima drži se j e d n o s t a v n e literalne egzegeze. Egzegetirao je Pj.n.pj., Joba, Psalme. U ovima prianja uz alegorijsko i tropološko tumačenje.

254. DIDIM ALEKSANDRIJSKI (c.313-398) — Po svjedočanstvu sv.Jeronima, "oslijepivši od rana djetinjstva..., napisao je mnoga i značajna djela: tumače na sve Psalme (fragmenti u PG 39,1155-1616) tumače na Matejevo i Ivanovo evanđelje, (fragmenti u PG 39, 1645-1654)..., na Izaiju (gl.40-66) osamnaest svezaka, na Ozeja..., na Zakariju..., na Joba (PG 39, 1119-1154) i bezbrojne druge". (De vir. ill. 109, PL 23,743).

Kako zapaža sv.Jeronim, Didim se poveo za Origenom.

255. SV.ĆIRIL ALEKSANDRIJSKI(+440) — Pristaša je alegorijskog tumačenja osobito u 17 knjiga "O klanjanju u duhu i istini". Isto tako nalazi se alegorijsko tumačenje u "13 knjiga Glaphyra", t.j. otmenijeg tumačenja. U ovim knjigama sv.Ćiril Pentateuh tumači alegorijski i mistički zadržavši za temelj literalni i historijski smisao. Postoje i druga njegova djela.

256. HEZIHIJ (+ iza 451) — Ovaj je bio jeruzalemski prezbiter, sljedbenik Antiohijske škole. Grčki Menologij ga slavi da je "cijelo Sveto pismo izložio prejasnim tumačima". (PG 93,787).

§ 66.-ANTIOHIJSKA ŠKOLA

257. UTEMELJENJE ŠKOLE — Dok je Antiohijska škola koncem III stoljeća počela opadati, pojavila se u Antiohiji škola koja je zauzela protivni smjer od Aleksandrijske.

Kao u t e m e l j i t e l j Antiohijske škole slovi LUCIJAN mučenik (+312). Nakon što se u znanost Svetoga pisma uputio kod nekog Makarija u Edesi, došao je u Antiohiju gdje je predavao Malkion retoriku koji se istaknuo kao branitelj katoličke vjere protiv Pavla Samozatenskoga. Zaređen za svećenika, otvorio je školu SP koju su posjećivali mnogi sa svih strana.

Sam LUCIJAN nije nam ostavio nijedno egzegetsko djelo, ali je imao mnogo privrženika i nasljedovatelja koji su po raznim mjestima izlagali SP. Poglaviti su među ovima: EUZEBIJ NIKOMEDIJSKI, ANTONIJ TARŠANIN, LEONCIJ ANTIOHIJSKI, TEOGNIS biskup nicejski.

Povijest ove škole dade se podijeliti u t r i r a z d o b l j a:

I. razdoblje njezine m l a d o s t i (od c.280-360), t.j. od Lucijana do Diodora Taršanina isključivo;

II. z r e l o d o b i pod Diodorom i Teodorom Mopsuestenskim (360-430);

III. razdoblje o p a d a n j a (430-500) u kojemu je živio Teodoret. (V a c c a r i, nav.dj., 523 sl.).

258. PRINCIPI ANTIOHIJSKE ŠKOLE — Principi, kojima su se povodili učitelji Antiohijske škole, jesu:

a) insistirali su najviše na l i t e r a l n o m e smislu (u opreci sa alegorijskim tumačenjem Antiohijske škole);

b) zazirali su od alegorija;

c) pripuštali su tipove, ali razborito;

d) najviše su imali u vidu p o v i j e s t i u prvome redu ekonomiju objave kojom se SZ razlikuje od N.

e) nijesu se ustavljali na samome filološkom karakteru pojedinih izreka, nego su brižljivo ispitivali cijeli k o n t e k s t koliko bliži, toliko dalji. Istraživali su također s l i j e d pojedinih izreka koliko međusobni, toliko u historijskim okolnostima. (Isti, nav.dj., 524).

2 EUSTAHIJ A[illegible] [illegible]rema Teodorovu [illegible]iedoč[illegible]stvu [illegible]n [illegible]isao [illegible]ko-
men[illegible] na cijeli S. [illegible]a eva[illegible]elja. Djela ap[illegible]lska, na Iva[illegible]u pos[illegible]nicu. Fragmenti [illegible] grčkome PG 33, 561-16[illegible].

259. EUSTAHIJ ANTIOHIJSKI(+posl.33o) Među učiteljima Antiohijske škole Eustohije je poznat po knjižici "O pitonisi" protiv Origena i alegorijskog tumačenja.(Nalazi se u PG 18).

26o. DIODOR TARSENSKI (+prije 394) Prema Teodorovu svjedočanstvu napisao je komentare na cijeli SZ, na evanđelja, na Djela apostolska, na Ivanovu poslanicu (Fragmenti na grčkome PG 33,1561-1628).

261. SV.IVAN ZLATOUSTI (344-4o7) Veoma je plodan pisac, prvak govornika. Najveći dio SP izložio je u h o m i l i j a m a u kojima je temeljito versiran i sve je nadvisio. Mnogo je homilija sačuvano. (PG 53-64). Nadasve se ističu homilije na Genezu, na Psalme, na Mateja, na poslanice sv.Pavla.

U hermeneutici sv.Ivan Kriz.promiče princip t.zv. k o n d e s c e n d e n c i j e (gr.synkatabaseos). Taj se sastoji u tome da se Bog, dok objavljuje svoju misao preko sv.pisca, prilagođuje načinima ljudskoga govora i ljudskome shvaćanju.

Obzirom na razne smisle Svetoga pisma:

a) odlučno i mirno zabacuje alegoriju;

b) pripušta tipički smisao;

c) sve izreke SP svrstava u tri vr-

ste: 1)u izreke koje imaju samo literalni smisao; 2)u izreke koje imaju alegorički smisao i 3)u one koje imaju dvostruki smisao. (V a c c a r i, nav.dj.,526 sl.).

262. TEODOR MOPSUESTENSKI (+428). Bio je učitelj Diodorov, prijatelj sv.Ivana Krizostoma, učitelj Teodoretov i Nestorijev. "Istočnjaci su ga nazivali morem mudrosti i 'p e r k a t e z o h e n' tumačem Pisma". (M a i).

Napisao je mnogo egzegetskih djela u kojima se odaje kao preteča Nestorijeve hereze. Iako je umro u miru s Crkvom,ipak mu je uspomena osuđena na II Carigradskome koncilu.(SIP,369).

263. TEODORET biskup Cira (c.39o-458) Pojavio se kada je ova škola bila na zapadu.Trudio se da se drži srednjega puta između alegorista i onih koji su nosili pečat židovskih osebina. Napisao je "Pitanja u Oktateuh", "Pitanja u knjige Kraljeva i Dnevnika", tumače Psalama, proroka i poslanica sv.Pavla.

264. OCJENA ANTIOHIJSKE ŠKOLE Antiohijska škola, mada je nastala poslije Aleksandrijske, uza sve to za ovom ne zaostaje ni brojem ni odličnošću pisaca. Nadmašila je Aleksandrijsku solidnijom metodom i trajnijim plodovima.(V a c c a r i, nav.

dj., 529).

§ 67.- SV.EFREM SIRSKI I OCI KAPADOČANI

265. SV.EFREM SIRSKI (c.3o6-373) Gotovo cijelo Sveto Pismo osvijetlio je tumačima. Praktično se držao egzegetskih principa Antiohijske škole. Prianjao je uz historijsko-gramatički smisao i odbacivao je alegorijska tumačenja koja izvrću povijest.

266. OCI KAPADOČANI Oni udaraju gotovo srednjim putem između Aleksandrijske i Antiohijske škole.

SV.BAZILIJ VELIKI (+379) u svojim homilijama na Heksaemeron daje samo literalni smisao tumačeći marljivo pojedine riječi i rišući stvari iz prirode prema shvaćanju one dobi. U tumačenju pak Psalama i Izaije ne zazire od moralnoga i alegorijskog tumačenja poprimivši koješta od Origena.

Sličan je pravac zauzeo brat sv.Bazilija - SV.GRGUR NISENSKI (+ c.394). U homilijama na Heksaemeron, u kojima je upotpunio djelo svoga brata, drži se literalnoga smisla. U drugim djelima iz Staroga zavjeta čini se da naginje alegorijskom tumačenju.

SV.GRGUR NAZIAZENSKI (+389) ima vrlo

malo egzegetskih djela. Sv.Jeronim ga izdiže kao vrlo učena u Svetome pismu. (CM,272).

§ 68.- LATINSKI EGZEGETE

267. OCI III i IV STOLJEĆA Prvi oci na Zapadu, koji su od početka III st. počeli tumačiti Sveto pismo, prianjali su uz alegorijsko tumačenje. Oni u IV st. mnogo ovise o Origenu.

Među ove se ubrajaju:

SV.HIPOLIT (+236).- On je pisao na grčkome, ali se s pravom ubraja među zapadne pisce. Protumačio je mnoge knjige SZ.

SV.VIKTORIN PETAVIONENSKI, biskup i mučenik (+c.3o4), prvi je latinski tumač. Sačuvana su samo Djela apostolska.

SV.HILARIJ (+366) u tumačenju Psalama i prvog evanđelja povodi se za Origenom i drži se alegorijskog tumačenja, dok u knjigama o presv.Trojstvu slijedi literalni smisao.

SV.AMBROZ, milanski biskup (+397), u svojim homilijama narodu, od kojih je mnoge sastavio u obliku komentara, mnogo

je toga uzeo od Filona, Origena, sv.Bazilija. Tumačem je popratio izabrana mjesta iz Geneze, Kraljeva, Psalama i Luke.

AMBROZIASTER nepoznati je autor tumača 13 Pavlovih poslanica što se negda pripisivalo sv.Ambrozu. Iz komentara se vidi da je živio u vrijeme pape Damaza (366-384). Držao se zdravog pravila kod tumačenja i slijedio je literalni smisao. Čini se da istome autoru pripadaju i "Quaestiones Veteris et Novi Testamenti" što su proširene pod imenom sv.Augustina. (V a c c a r i, nav.dj.,533; CM, 274).

268. SV.JERONIM Rođen je u Stridonu u Dalmaciji oko 34o. god., a umro je 42o. u Betlehemu. Crkva ga zove "najvećim naučiteljem u tumačenju Svetoga pisma".

Da bi službu tumačitelja izvršio kako treba, na trostruki se način pripravio:

a) stekao je poznavanje originalnih jezika na način kako to nije pošlo za rukom nikome u starini;

b) upoznao je hebrejsku predaju i najšire poznavanje kršćanske egzegeze budući da je čitao sve ili gotovo sve tumačitelje Svetoga pisma koji su živjeli prije njega;

c) poznavao je mjesta i stvari budući da je kao marljivi istraživač proboravio u Palestini preko 3o godina.

U svojim pismima sv.Jeronim je obrađivao stvari koje spadaju na introdukciju, kritiku, filologiju, egzegezu.

U "Quaestionibus hebraicis in Genesim" (PL 23) raspravljao je o razlikama između LXX i hebrejskoga teksta.

U "Homilijama" rastumačio je mnoge Psalme i izabrane perikope iz drugih knjiga, posebno iz evanđelja.

Svojim skolijima ili kratkim tumačima na Psalme dopunio je slično djelo Origenovo.

Komentarima u pravome smislu riječi protumačio je Propovjednika, sve proroke (Daniela i Jeremiju samo djelomično jer ga je zatekla smrt), zatim Matejevo evanđelje, poslanice Galaćanima, Efežanima, Titu, Filemonu. Na latinski je preveo mnoge Origenove homilije i razgradio je Viktorinov komentar Apokalipse. (Isp. V a c c a r i, nav.dj., 533 sl.).

269. SV.AUGUSTIN Rodio se u Tegasti u Africi 354.god., a umro je u Hiponu 43o.

Bio je vrlo versiran u dogmatici, pače je prvak u istoj; u homiletici stoji odmah iza sv.Ivana Krizostoma. U egzegezi je dao neka izvrsna pravila. Što ne zauzima u njoj prvo mjesto, uzrok je nepoznavanje jezika i nekih drugih stvari.

U svome djelu "De doctrina christiana" iznio je principe hermeneutike;

Genezu je pokušao tumačiti 3-4 puta, ali nikada je nije priveo kraju;

u tumaču Psalama slijedi alegorije i daje moralno izlaganje;

u djelu "De consensu Evangelistarum" marljivo raspravlja o slaganju evanđelja.

Od drugih njegovih djela poznati su "Tractatus in Joannem".

Gotovo u svim svojim djelima sv.Augustin dolazi do izražaja većma kao teolog-dogmatičar ili kao propovjednik, manje kao tumač. U govorima većinom se upušta u alegorije i češće se igra riječima, ali u dogmatskim i polemičkim djelima čvršće prianja uz literalni smisao. (CM, 275).

Augustinov je genij u komentarima prodirao u dubine teologije i svojom oštroumnošću nerijetko je otkrio smisao koji je imao sv.pisac. (V a c c a r i, nav.dj., 534).

§ 69.- PRERAĐIVANJE BAŠTINE OTACA (VI-X ST.)

270. PABIRČENJA I PRERAĐIVANJA

Kada je u V st.došlo na manje produktivno doba stare egzegeze, počelo se s a b i r a t i sve što je najbolje bilo u prijašnjoj epohi, sastavljalo se u jedno, često se svodilo na

kraće, a jedva da se nešto novo vlastito nadodavalo. Takvo je stanje bilo kod G r k a i L a t i n a iako ne posvena jednako.

271. GRCI

poglavito su zaokupljeni sastavljanjem k a t e n a. Ove se sastoje u tome da se na kratke odlomke svetoga teksta nadovezuju tumačenja raznih otaca ili se istim tumačenjima sveti tekst okružuje. Na početak se stavi ime oca. U prvo vrijeme stavljao se mali broj istih a zatim sve veći, ali tako da su se podjednako navodili oci iz jedne i druge škole: Aleksandrijske i Antiohijske. Na taj način bio je zastupan literalni i mistički smisao i egzegeza je bila postavljena između dva oprečna smjera. (V a c c a r i, nav.dj., 535).

Prvi, koji je ovim načinom započeo, za koga se znade sa sigurnošću, bio je PROKOPIJ GAZEJ (c.465-528). Za njim su se poveli FILOTEJ (VII st?), NICET HERAKLIJSKI i dr.

272. LATINI

u manjoj su mjeri bili ovisni o egzegezi otaca barem što se tiče oblika.

Među ovima se ističu:

AURELIJ KASIODOR (477-570) sabrao je vrlo bogatu biblioteku svakovrsnih tumača i sam se pobrinuo za nove komentare.

SV.GRGUR VELIKI (c.504-604) ostavio

je vrlo opširno tumačenje Joba u 35 knjiga "Moralium". Postoje i drugi njegovi komentari. Najviše se zaokupljao traženjem i razvijanjem moralnoga smisla.

SV.IZIDOR ŠPANJOLSKI (c.57o-636) nije napisao komentara u pravome smislu riječi, ali je obradio mnoga pitanja koja spadaju na introdukciju i na egzegezu u svojim knjigama VI. i VII Etymologiarum.

SV.BEDA ČASNI (674-735) sastavio je mističke i moralne komentare u mnoge knjige S. i N.zavjeta.

ALKUIN (735-8o4) iz izreka otaca sastavio je komentare na više knjiga Svetoga pisma.

G l a v a II

S K O L A Š T I Č K O D O B A

273. NOVI IMPULS ZA EGZEGEZU — U XI st.primila je novi impuls egzegeza koja je već dugo bila zamrla. Tome su dali podstreka dva faktora: proučavanje hebrejske filologije u židovskim školama i uvođenje skolastičke metode u kršćanske škole. To je imalo za učinak te se od dana u dan literalnome smislu posvećivao sve veći studij i otvarao se put znanstvenoj egzegezi

u pravome smislu riječi. (V a c c a r i, nav.dj., 538).

U ovoj glavi dajemo zasebno pregled stanja u ž i d o v s k i m, zatim u k r š ć a n s k i m š k o l a m a.

§ 7o.- ŽIDOVSKE ŠKOLE

274. FILOLOZI — Otac hebrejske gramatike smatran je SAADIAS AL FAYYUMI (+942). Mnoge knjige SZ protumačio je na arapskome. Za njim su se poveli drugi Židovi u Španjolskoj i pod uticajem arapske kulture udarili su temelje znanstvenoj egzegezi.

Glasom i uticajem sve je nadvisio ABRAHAM BEN ESRA (=Abenesra 1o93-1167)iz Toleda. Osim gramatičkih i filoloških spisa ostavio je i komentar na knjige SZ.

U Galiji veliku su slavu stekli SALOMON IARCHI ili IŠAKI ili Raši (1o4o-1o5) koji je napisao komentar na Pentateuh i na druge knjige SZ. Među svim tumačiteljima Zakona zauzima prvo mjesto i "per k a t' eksohen" nazvan je "Tumač zakona". (B u x t o r f). Osim njega u velike je poznat JOSIP QUIMCHI (111o-1175) sa dva sina MOJSIJOM QUIMCHI (+c. 119o) i DAVIDOM QUIMCHI (+ c. 1235).

275. FILOZOFI Židovski učitelji kao u filološkim, tako su i u filozofskim disciplinama poprimili uticaj arapske kulture što se odrazilo i na tumačenju knjiga SP.

Filozofske grane u tumačenju SP zaveo je u Španjolskoj prvi MOSES MAIMONIDES ili Rambam (1135-1204). Za njim se poveb LEVI BEN GERSON (+1344) koji je pomoću Aristotelove filozofije protumačio mnoge knjige SZ.

§ 71.- KRŠĆANSKE ŠKOLE

276. PRETEČE SKOLASTIKA Lav XIII u enc. "Providentissimus Deus" među svim pretečama skolastika izdiže SV.BERNARDA (+1153) koji se istaknuo alegorijskim tumačenjem Sv.pisma i čiji govori također "ne odišu nečim drugim, ako ne Svetim pismom". (EB,95).

Među drugim pretečama skolastika poznati su: HUGO A S.VICTORE (+1141),RUPERT TUITIENSKI (+1135), PETRUS ABAELARDUS (+1142), PETRUS LOMBARDUS (c.1164),RICHARDUS A S.VICTORE (+1173).

277. SKOLASTICI Osim STJEPANA LANGTONA (+1228) koji je Bibliju podijelio na poglavlja,

pa SV.ANTUNA PADOVANSKOGA (+1232)kome se pripisuje mističko tumačenje Svetoga pisma,

zatim ALEKSANDRA HALEŠKOGA (+1245), engleskoga franjevca,za koga se tvrdi da je sastavio postile na cijelo Sveto pismo, na poseban način spomena su vrijedni:

HUGO A S.CHARO, dominikanac,(+1263). On je prvi sastavio prve konkordance na Vulgatu i priredio je tumač (postile) na sve knjige SP.

SV.ALBERT VELIKI, dominikanac(+1280), služio se raznim načinom tumačenja: u nekojim, kao u Psalmima, prianja uz alegorijsko ili tropološko tumačenje, u Evanđeljima slijedi literalni smisao, drugdje, kao u prorocima, pojedine tekstove ilustrira paralelnim mjestima.(CM,280).

SV.TOMA AKVINSKI, dominikanac,(+1274), kao u filozofiji, tako i među egzegetama nosi prvenstvo. Njegova "Catena aurea in Evangelia" među latinima zauzima prvo mjesto. Postoje i njegovi vrlo vrijedni komentari.

SV.BONAVENTURA, franjevac,(1274) napisao je više komentara u kojima ide većma za praktičnim nego za znanstvenim smislom.

RAYMUND MARTINI,dominikanac,(+1290), vrlo vješt u hebrejskom i grčkom jeziku napisao je polemičko djelo "Pugio fidei" protiv Maura i Židova. Djelo kojega se Židovi i danas još boje. U tome djelu mesijanska proročanstva tumači prema hebrejskome tekstu i prema rabinskim knjigama.

Sadrži mnoge tekstove iz židovskih kodeksa koje su kasnije Židovi pri štampanju djela ispuštali. (H u r t e r).

U XIV st.prvo mjesto zauzima franjevac NICOLAS DE LYRA (127o-134o),iz Normandije, rodom Židov. Proslavio se svojim postilama na cijelo Sv.Pismo. Njegovo djelo proširilo se na daleko, mnogo se čitalo, više puta je bilo preštampano. Kroz tri stoljeća bilo je za naše egzegete neiscrpljivi zlatni rudnik.(V a c c a r i, nav. dj.,543).

G l a v a III

D O B A R E N E S A N S E (od XV st.)

§ 72.-PRETEČE ZLATNOGA DOBA

278. TUMAČI XV ST. U ovo vrijeme nalazimo biblijski studij razvijen posebno u Španjolskoj radi polemike sa Židovima.

Među ovima ističu se: ALPHONS TOSTATUS (+1455) i DIONIZIJ CARTHUSIANUS(+1471).

279. TUMAČI XVI ST.- PRIJE TRIDENT.KONCILA Egzegete,koji su umrli prije završenog Tridentinskog koncila, s pravom se mogu smatrati pretečama zlatnoga doba mada su razvoju biblijskoga studija dali poticaja i humanizam i otpad Lutera.

Prvo mjesto zauzimaju izdavači "Polyglottorum Complutensium" koje je zamislio god.15o2.kardinal CISNEROS (+1517) i uz mnoge saradnike privedeno je kraju 1517.

U velike je zaslužan SANCTES PAGNINI (+1541),dominikanac, literalnim prevodom Svetoga pisma i do tada neviđenim hebrejskim rječnikom "Thesaurus linguae sanctae".

§ 73.- ZLATNO DOBA KATOLIČKE EGZEGEZE (1563-1663)

28o. PODSTREK ODREDABA TRIDENTIN.KONCILA Ovo stoljeće tako je plodno na polju katoličke egzegeze da se s pravom naziva "z l a t n i m d o b o m". Zasluga tome u prvome redu pripada odredbama Tridentinskog koncila s vidom na reformiranje Crkve i suzbijanje protestantskih zabluda. Vulgata je proglašena autentičnom i ustanovljena su pravila zdrave egzegeze u opreci sa protestantizmom. Na osnovi tih načela redovnički i svjetovni kler stvara neprolazna djela na polju biblijske znanosti.

281. ISTAKNUTI ZASTUPNICI ZLATNOG DOBA SIKSTO SIENSKI (+1569),dominikanac, porijeklom Židov, izdao je u Vene-

ciji 1566.god.djelo "Bibliotheca sancta" u 8 svezaka. Djelo uistinu zamašno za ono doba!

MALDONATUS (+1583), Družbe Isusove, bio je mnogo napadan i optužen radi hereze. Napisao je komentar na četiri evanđelja koji je općenito poznat i smatran najboljim od svih starih komentara.

VILIM ESTIUS (+1613), DI, izdao je komentar na sve poslanice. Ima se čitati oprezno na mjestima gdje je govor o milosti. Inače je najbolji komentar koji je do sada uopće izdan. (C o r n e l y).

FRANO TOLETUS (+1596) sastavio je neke komentare koji odaju teološku dubinu i bistroumnost.

KORNELIJ A LAPIDE (+1673), DI, priredio je tumač na sve knjige SP izuzevši na Psalme i na Joba. Traži svagdje nadasve tropološki i alegorijski smisao, dok negdje jedva da se dotakne literalnoga smisla. Ipak je od velike koristi i doživio je široku publikaciju kao rijetko koji drugi komentar.

282. PROTESTANTSKI TUMAČI — Osim Lutera, Zwinglia i Calvina, treba spomenuti IOH. DRUSI-a (+1616) koji je kao jedan od najučenijih filologa svoga vremena u cijeni i kod katolika.

Kod katolika uživa ugled i HUGO GROTIUS (+1645) čiji su komentari sabrani u djelu "Critici sacri".

G l a v a IV
N O V I J E D O B A

283. KRITIČKA METODA — Prethodno doba, doba renesanse, prelazno je doba u ovo naše novo doba kojemu je glavna značajka p o v j e s n o i s t r a ž i v a n j e porijekla sv. knjiga, kanona, predaje teksta sa političkim, religioznim, literalnim okolnostima. U jednu riječ: k r i t i k a u cijelome svome opsegu, naime tekstualna, historijska, literarna može se smatrati karakteristika najnovijeg doba. (V a c c a r i, nav.dj., 551).

§ 74.- ZASTUPNICI BIBLIJSKE KRITIČKE METODE I RACIONALIZMA

284. ZASTUPNICI BIBLIJSKE KRITIČKE METODE — Utemeljitelj biblijske kritike kod protestanata je LUDOVIK CAPPELLO, koji je izdao "Critica sacra" 165o.god., kod katolika je pak RIKARD SIMON sa svojom Kritičkom historijom Staroga zavjeta.

Mada su odmah na početku premnogi napali njihova djela, mada ta djela imaju u sebi mnogo nezdrava te se imaju oprezno čitati, uza sve to urodili su bogatim plodovima koliko kod protestanata, toliko kod katolika. U ovoj periodi pak opao je broj solidnih egzegeta. (Isti, nav.dj., 551).

Od katolika, poslije Simona, za intro-

duktorsku znanost zaslužan je BERN.LAMY (+1715).

Od tumača spomena su vrijedni: JAKOV BENEDIKT BOSSUET (+1704), pisac skolija i tumača na Apokalipsu, BERNARDIN IZ PICONI-a (+1709), ALEKSANDAR NATALIS (+1724), AUGUSTIN CALMET (+1757.).

285. BIBLIJSKI RACIONALIZAM — Racionalizam, koji se pojavio u Engleskoj i koji se širio posebno među protestantima, nanio je velike štete tumačenju Svetoga pisma budući da je nijekao njegovo vrhunaravno porijeklo i božanski auktoritet.

Uticaj racionalizma pretrpjeli su protestantski tumači: J.S.SEMMLER (+1791), J.S.VATER (+1826), J.G.EICHORN (+1827), W.M.L. de WETTE (+1849), H.G.PAULUS (+1851). Za ovima su se poveli FRIED.STRAUSS (+1875) i E.RENAN (+1892).

Glava V
NAŠE DOBA

§ 75.- NOVI PROCVAT BIBLIJSKE ZNANOSTI

286. KATOLICI — Katolička egzegeza doživjela je pravi rascvat od sredine 19.stoljeća do naših dana. Ostajući vjerna vrhunarav.principima, ona se usavršila zahvaljujući filološkim, historijskim, arheološkim studijima. Primajući čvrste i sigurne direktive od enciklika zadnjih papa, ustanovom Papinske Biblijske Komisije i Papinskog Biblij.Instituta, katolička egzegeza ima sigurnu ruku i snažni poticaj u daljnjemu razvoju. (HG,561).

Nebrojeni su komentari koji su izišli u ovome najnovijemu razdoblju. Zaslužuju da se spomene osobito R.CORNELY, J. KNABENBAUER, F.D.HUMMELAUER iz DI koji su započeli izdavati komentar na sve knjige SP a drugi su iz iste Družbe nastavili izdavanjem istoga. - L.FONCK poznat je kao tumač parabola.

Spomena su vrijedne edicije "Etudes Bibliques" dominikanske škole u Jeruzalemu pod upravom M.-J. LAGRANGE-a i franjevačkog "Studium Biblicum" također u Jeruzalemu.

Od drugih modernih tumača zaslužni su na polju egzegeze: J.NIKEL, A.SCHULZ, F.TILLMANN, A.DURAND, L.PIROT i dr.

Kod nas su na polju egzegeze poznati

JOSIP STADLER, sarajevski nadbiskup, sa svojim tumačem evanđelja, franjevac O. PETAR VLAŠIĆ sa tumačem Psalama Davidovih, sveučilišni profesori gg. MAKSIMILIJAN LAH i JANKO OBERŠKI sa svojim stručnim obradama.

287. PROTESTANTI Od ovih jedni su nastavili slijediti racionalistički smjer, dok drugi udaraju konzervativnim pravcem napadajući racionalistička načela.

Među r a c i o n a l i s t i m a ističu se: J.WEISS, W.BOUSSET, W.HEITMÜLLER, H.GUNKEL, H.GRESSMANN.

Kao k o n z e r v a t i v c i slove: F.J.DELITZSCH, J.P. LANGE, H.L.STRACK, O.ZÖCKLER, TH.ZAHN, E.SELLIN i dr.

****